

Hodnotová orientace adolescentů a její podmíněnost rodinným prostředím

Bc. Ludmila Kubjátová

Diplomová práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ludmila KUBJÁTOVÁ**
Osobní číslo: **H09418**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Hodnotová orientace adolescentů a její vztah
k rodinnému prostředí**

Zásady pro vypracování:

**Analýza literárních pramenů a zpracování teoretických východisek.
Příprava výzkumu, výběr a charakteristika výzkumného souboru.
Provedení výzkumu – dotazníková metoda.
Zpracování a vyhodnocení výsledků výzkumu.
Přijetí odpovídajících závěrů.**

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CAKIRPALOGLU, P. Psychologie hodnot. Votobia, 20004. ISBN 80-7220-95-6.

HORÁK, J. Kapitoly z teorie výchovy – problematika hodnot a hodnotové orientace. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1996. ISBN 80-7083-96-0.

MACEK, P. Adolescence. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

POSPÍŠIL, J., ROUBALOVÁ, M.(eds.). Mládež a hodnoty 2007. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. ISBN 978-80-244-4142-1.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Štefan Chudý, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **20. ledna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2011**

Ve Zlíně dne 20. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 26.9.2011

.....
Kubjstov 1

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporuje-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato diplomová práce je složena z teoretické a empirické části.

Teoretická část se dělí na tři kapitoly. První kapitola se zabývá definicemi hodnot z perspektiv humanitních věd a podrobněji popisuje vybrané koncepty empirického šetření hodnot. Druhá kapitola se zabývá specifiky vývojového období adolescence a výsledky výzkumů hodnot a hodnotové orientace českých adolescentů. Ve třetí části popisují rodinné prostředí a jeho vliv na utváření osobnosti a hodnotové orientace jedince.

V empirické části jsou stanoveny dva výzkumné cíle. Prvním cílem je zmapovat hodnotovou orientaci adolescentů pomocí standardizovaného dotazníku prof. S.H. Schwartze. Druhým cílem je zjistit, zda se prokáží rozdíly v hodnotové orientaci u adolescentů pocházejících z různého rodinného prostředí. Respondenti jsou studenti středních škol ve věku 15 až 20 let. Rodiny adolescentů dělím dle počtu dětí, ekonomického zázemí, formy soužití rodičů, vzdělání rodičů a emocionálního zázemí.

Klíčová slova:

Hodnotová orientace, hodnoty, adolescence, rodinné prostředí, koncepty hodnot, Schwartzova teorie hodnot

ABSTRACT

The diploma thesis consists of two parts: theoretical and practical. The theoretical part is divided into three chapters. The first one presents the definition of 'values' from the point of view of humanities, and describes the selected concepts of empirical investigation of values. The second chapter deals with the specifications of the developmental stage of adolescence, and the findings of the research of values and value orientation of the Czech adolescents. The third chapter focuses on the family background and its impact on the personality development and an individual's value orientation.

In the practical part, two research questions are tackled. Firstly, the value orientation of adolescents is investigated by means of the standardized questionnaire devised by S. H. Schwartz. Secondly, the differences in value orientation of the adolescents coming from diverse family backgrounds are discussed. The informants being high school students aged 15 to 20. The adolescents' families are divided according to the number of children, economic background, form of cohabitation of parents, parents' education and emotional climate.

Key-words:

Value orientation, values, adolescence, family background, value concepts, Schwartz's Theory of basic human values

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu diplomové práce Mgr. Štefanu Chudému, Ph.D. za cenné připomínky a podporu při mé práci.

Také bych chtěla poděkovat učitelkám společensko vědních předmětů středních škol, na kterých jsem prováděla výzkum prezentovaný v této práci, i studentům těchto škol, kteří na výzkumu spolupracovali.

Děkuji celé své rodině za podporu a trpělivost nejen po dobu vypracovávání této práce, ale i po dobu celého mého dosavadního studia.

Motto:

„Problém člověka je problém hodnot, problém pedagogiky je výchova k hodnotám.“

Stanislava Kučerová

„Nechávám žít každého podle jeho přirozenosti a kdo chce, může pro svou pravdu zemřít, jen smím-li já pro svou pravdu žít.“

Benedikt Spinoza

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ve Zlíně, dne 26. 4. 2011

.....

Bc. Ludmila Kubjátová

OBSAH

ÚVOD	11
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 DEFINICE A KONCEPTY HODNOT	13
1.1 DEFINICE HODNOT Z PERSPEKTIV HUMANITNÍCH VĚD	13
1.2 HODNOTOVÉ PREFERENCE A ORIENTACE	17
1.3 VYBRANÉ KONCEPTY EMPIRICKÝCH ŠETŘENÍ HODNOT	18
1.3.1 Koncept Milтона Rokeache	18
1.3.2 Koncept Ronalda Ingleharta	20
1.3.3 Koncept Shaloma H. Schwartze.....	22
1.3.3.1 Vývoj teorie	23
1.3.3.2 Výzkumné metody Shaloma H. Schwartze.....	27
2 HODNOTY V ONTOGENEZI OSOBNOSTI	29
2.1 ERIKSONOVA TEORIE VÝVOJE EGO IDENTITY - OSM VĚKŮ ČLOVĚKA	32
2.2 ADOLESCENCE.....	34
2.3 HODNOTY ČESKÝCH ADOLESCENTŮ.....	37
3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ JAKO DETERMINANT VÝVOJE HODNOTOVÉ ORIENTACE	39
3.1 SOCIALIZACE V RODINNÉM PROSTŘEDÍ.....	39
3.2 ZPŮSOBY SOCIALIZACE V RODINĚ.....	41
3.3 KRIZE HODNOT, KRIZE RODINY	42
3.4 HODNOTOVÁ VÝCHOVA V RODINĚ.....	44
II PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 HODNOTOVÁ ORIENTACE ADOLESCENTŮ	48
4.1 ÚVOD K VÝZKUMNÉ ČÁSTI	48
4.2 CÍLE VÝZKUMU	48
4.3 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	49
4.4 VÝZKUMNÝ VZOREK	49
4.5 METODOLOGIE VÝZKUMU	50
4.6 VÝSLEDNÉ ZPRACOVÁNÍ DAT	51
4.6.1 Základní analýza získaných dat.....	51
4.6.2 Postup ověřování hypotéz	52
4.7 ZMAPOVÁNÍ HODNOTOVÉ ORIENTACE ADOLESCENTŮ METODOU PVQ	53
4.7.1 Rozdíly hodnotové orientace mezi mladými muži a mladými ženami	56
4.8 ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY	58
4.8.1 Počet sourozenců.....	58
4.8.2 Úplná a neúplná rodina	61

4.8.3	Finanční situace rodiny	65
4.8.4	Vzdělání rodičů	68
4.8.5	Emocionální zázemí rodiny.....	71
4.9	DISKUSE	84
ZÁVĚR		87
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		88
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK		92
SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ		93
SEZNAM TABULEK.....		95
SEZNAM PŘÍLOH.....		96

ÚVOD

Ve svém dosavadním životě mě vždy zajímala jinakost lidí. Při studiu sociální pedagogiky, ke kterému mě zavedl právě tento zájem, se hodnoty nevyhnutelně staly předmětem mé pozornosti.

V pedagogických vědách se o hodnotách v posledních deseti letech mnoho mluví. Jsou pořádány vědecké konference a vydávány publikace zabývající se axiologií z pedagogické perspektivy. Úkolem pedagogické axiologie by mělo být poznávání společenských i individuálních hodnot a na základě tohoto poznání připravit koncepci pro vhodné a účinné ovlivnění vývoje hodnotových preferencí a orientací jedinců.

Má práce je zaměřena na věkovou populaci adolescentů a to především proto, že je prokázáno [Erikson (1968), Marcia (1986), Macek (2003), Sak (1985)], že toto vývojové období je nejtěžejnější pro výstavbu identity a tím i hodnotové orientace. Základní hodnotové nastavení v adolescenci, je do značné míry determinující pro život v dospělosti. V žádném jiném období již osobnost člověka není tak jednoznačně otevřená ke změnám a k trvalému formování, ale také deformování, svého tvaru jako právě v dospívání.

Hodnotová orientace se vyvíjí v průběhu jedincovy sociální interakce s nejrůznějším sociálním prostředím. Jednoznačně nejzásadnější roli při formování jedincovy osobnosti má rodinné prostředí. Děti přebírají hodnoty od svých rodičů a v období adolescence tyto hodnoty konfrontují s ostatními hodnotovými systémy.

V bouřlivém čase naší doby se odehrává mnoho změn i v rodinném prostředí. Dá se tedy usuzovat, že krize hodnot, o které se v souvislosti s globálními problémy společnosti často mluví, může být důsledkem krize rodiny. Zde by mohla mít zásadní místo sociální pedagogika, která by vhodným pedagogickým působením mohla napomoci rodinám dopady krize minimalizovat.

Proto jsem se rozhodla ve své práci výzkumem ověřit, zda se tato podmíněnost hodnotové orientace rodinným prostředím prokáže.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 DEFINICE A KONCEPTY HODNOT

Hodnoty byly již od starověkého Řecka centrem pozornosti. Sokrates byl známý tím, že podněcoval polemiky o principu nejvyššího dobra a řešil otázky ctnosti u člověka, coby soubor hodnot vlastní lidské duši. Sokrates učil, že ctnost vede k blaženosti, je poznatelná a naučitelná. Všechny ctnosti vyvozoval z vědění a usiloval o jejich definici.

Studium hodnot od dob starého Řecka po dnešní dobu prošlo dlouhým vývojem a v 19. století vznikla samostatná vědní disciplína axiologie, u jejíhož zrodu stáli Hermann Lotze a Franz Brentano. Během této dlouhé doby bylo vysloveno nesčítelně mnoho definic hodnot, které vycházejí z nejrůznějších myšlenkových proudů (někdy i antagonních), což při dnešním „vědeckém imperativu empiričnosti“ vede k mnohým problematikám. S rozvojem humanitních věd se hodnoty dostaly do centra pozornosti téměř všech věd o člověku. Axiologie tak přestala být jen doménou filosofických studií, ale i studií psychologie, sociologie, antropologie a potřeby praxe postavily hodnoty také do centra zájmů věd pedagogických.

1.1 Definice hodnot z perspektiv humanitních věd

Z pohledu *filosofie* se mohou vnímat hodnoty velice obšírně „...pojetí hodnoty jako všeho toho, co je předmětem lidských tužeb, potřeb a zájmů, toho, co uspokojuje lidská úsilí, naděje a snažení, zkrátka všeho toho, co život člověka naplňuje a dává mu smysl“ (Leppin, 1968, s.4). V průběhu lidského filosofování došlo k nahromadění mnoha otázek ohledně hodnot např.: Co to je hodnota? Existují hodnoty samy o sobě nebo jsou vlastnostmi předmětů? Jaký je původ hodnot? Jsou hodnoty produktem člověka, přírody, nebo Boha? Jsou hodnoty objektivní, či jsou jen výrazy naší subjektivity? Mnohost takovýchto otázek ve filosofii vyústila až ke vzniku samostatné filosofické disciplíny – axiologie.

V našich kulturních podmínkách měla dlouhá staletí zásadní vliv na pojetí hodnot křesťanská axiologie, v níž je „nejabsolutnější a tím nejdokonalejší bytostí je bůh. V něm jsou ztělesněny všechny hodnoty, on představuje absolutní dobro, pravdu, krásu, on je také zdrojem vší hodnotnosti světa. Člověk naproti tomu je bytostí nedokonalou, která může být svými tělesnými žádostmi uváděna na scestí. Právě hodnoty mu může přinést jedině směřování k bohu“ (Leppin, 1968, s. 106).

Tuto hodnotovou koncepci napadl až Friedrich Nietzsche, který svým nihilismem bojoval proti tradiční morálce a křesťanství a vyžadoval vystavění nové morálky, která vznikne přehodnocením všech hodnot. Prázdny (2007) píše, že Nietzsche kritizoval nejen křesťanské pojetí hodnot, ale i do Sokrata, z jehož myšlenek vykristalovalo západní myšlení. A to za jeho odklon od dvou protichůdných stejně důležitých hybných sil (apollinstvím a dionýstvím) a příklonu jen k jednomu momentu ducha a to, že lze pochopit „hlubiny světa“ na základě logické kauzality.

„Končí epocha tragického věku antiky a nastává věk rozumu, optimismus této teorie jásá při každém logickém závěru. Jde o pravzor, který věří, že podstatu věci je možné logicky proniknout a spatřuje ve vědění všelék. Tím se ztrácí vnímavost pro temnou tragickou stránku života, vytrácí se mýtické vědění o jednotě života a smrti. Od Sokrata prý platí „naivní racionalismus“. Vše, co chce být etické, musí být vědomé. Zahajuje tak epochu, v níž se prosazuje nová moc - logika a její despotismus pronikají do etiky“ (Prázdny, 2007, s. 23).

Nietzsche relativizoval všechny dosud vyzdvihované hodnoty. Pro Nietzscheho je nejvyšší hodnotou život, který je tvořen vůlí k moci. Protože dosavadní morální učení staví nad život ještě něco většího, vnějšího (Boha), je třeba veškeré hodnoty přehodnotit. Nietzsche opovrhne křesťanskými hodnotami, protože díky nim „se člověk naučil hledat zdůvodnění pro své činy v Bohu, božích příkázáních, nikoli sám v sobě“ (Pelcová, 2010, s.117).

Nietzscheho učení se stalo inspirací pro další myšlení. Zřetelný je jeho vliv např. na existencialismus, který „nejen vytváří svérázné pojetí kreacionistické, podle něhož člověk vlastně sám hodnoty vytváří tím, že je svobodně volí, ale ve svých analýzách existenciálních zkušeností odhaluje mnohé vyhraněné hodnotové konfliktní situace, které tak často prožívá člověk současného rozporuplného světa“ (Leppin, 1968, s. 117). Samozřejmě jeho učení bylo zavaleno i mnohými kritikami jako např. Nikolai Hartmann, který kritizoval jeho relativismus hodnot.

Ze *sociologického* hlediska „hodnoty představují společenské standardy, kterými jsou regulovány činnosti a chování lidí ve společnosti. Hodnoty určují, co je třeba dělat, oceňovat, k čemu směřovat“ (Popović In Cakirpaloglu, 2004, s 354). Podobně vymezují hodnoty i *kulturní antropologové*. Např. Kluckhohn: „Hodnota je explicitně nebo implicitně

pro individuum nebo skupinu charakteristické pojetí žádoucího, které ovlivňuje volbu způsobů chování, jeho prostředků a cílů“(In Nakonečný, 1999, s. 131).

To je perspektiva společnosti a z perspektivy jedince, coby základního prvku společnosti, mají hodnoty podle Vávry (2007, s. 6) mají především tyto funkce:

1. Motivování jednání
2. Ospravedlňování jednání
3. Poskytování standardů k hodnocení lidí a událostí
4. Směřování pozornosti a vnímání

Z perspektivy jedince jsem již přešla k *psychologickému* pojetí hodnot. Hodnoty se v posledních desetiletích staly objektem zájmů především sociálních psychologů a psychologů osobnosti. V psychologickém slovníku (Hartl, 2004, s. 81) je hodnota definována jako: „Vlastnost, kterou člověk přisuzuje určitému objektu, situaci, události nebo činnosti ve spojitosti s uspokojováním svých potřeb a zájmů; hodnoty se vytvářejí postupně.“

Smékal (2007, s. 82) sumarizoval pohledy na hodnoty v psychologii následujícím způsobem:

- hodnoty jako *obecné cíle*, o něž člověk usiluje, resp. jako smysl či cena, kterou objekt či událost má pro osobnost; štěstí, zdraví, mír, rodina atd. Rokeach v tomto významu hovoří o cílových hodnotách.
- hodnoty jako *prostředky*, jejichž využíváním dosahujeme něčeho pro sebe významného (vzdělání, postavení v zaměstnání, poctivé jednání atd.) Rokeach je charakterizuje jako instrumentální hodnoty.
- hodnoty jako to, kvůli čemu *stojí za to usilovat* o nějaký objekt nebo se mu vyhýbat (prožitek z kouření nebo odmítání cigarety, krása nebo finanční cena obrazu, kniha jako zdroj zábavy nebo vzdělání atd.). Z tohoto pojetí hodnot-směrníků můžeme ještě odvodit následující specifickou variantu.
- hodnoty jako *kritéria, na jejichž základě oceňujeme, posuzujeme* různé předměty a události našeho světa. Takové pojetí hodnot představuje hodnotové orientace v užším a specifickém smyslu tohoto slova.

V psychologii se také setkáváme s řadou nejrůznějších klasifikací hodnot. Např. Stern (In Smékal, 2007) dělil hodnoty na 1. autoteletické (mající účel v sám v sobě či v Já), 2. heterotelické (směřující ke zvýznamňování druhých), 3. hypertelické (zaměřené na nadosobní cíle).

Pedagogika přebírá termínové ukotvení hodnot ze sociálních a psychologických věd. V pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová a Mareš, 1995, s.77) je hodnota definována jako: „Subjektivní ocenění nebo míra důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům, symbolům či jiným lidem.“ Problematika hodnot nabývá v pedagogice dramatický spád, neboť pedagogika není jen vědou teoretickou, ale především praktickou. Pro pedagogické působení je důležité stanovení cíle. Obecným cílem výchovy je rozvoj žákovy osobnosti, utváření hodnot a postojů, vybavit ho klíčovými kompetencemi, tak aby byl schopen řešit situace blízké životu. Ale relativnost dána subjektivitou pojmu hodnota neumožňuje jednoznačně definovat cíl hodnotové výchovy. Brezinka (1996, s.111) píše, že „jakákoliv výchova je zaměřena na něco hodnotného a nikdo nemůže vychovávat, aniž by hodnotil.“ Toto pojetí výchovy se díky stále výraznějšímu relativismu společenských hodnot vzdaluje svou obecností praxi. Žijeme v době, kdy dochází k prorůstání hodnotových systémů rozličných společenství, v době trhem uměle vyvolaných potřeb, proto by se měla „pedagogika opřít o prohloubené poznání člověka, jeho podstaty a přirozenosti, o poznání jeho možností a omezení jeho potřeb, perspektiv a ideálů. Teprve na základě takového poznání hledat adekvátní cíle a prostředky výchovného působení“ (Kučerová, 2007, s. 28).

Z hlediska pedagogické axiologie uvádí zajímavou klasifikaci hodnot Kučerová (1996, s. 72-73), dle dimenzí, ve kterých člověk prožívá sebe a svět:

1. Přírodní hodnoty

a) vitální hodnoty - odpovídají potřebám přírodní podmíněnosti a existence. Jsou výrazem tendence udržet a prosadit, uchovat a rozvinout lidský život,

b) sociální hodnoty – vyplývají z přírodou daného vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému mezi nimi. Tyto hodnoty vyplývají z lidských potřeb asociace, družnosti, vzájemnosti, odezvy a také z potřeb uplatnit se, být uznáván.

2. **Civilizační hodnoty** – jsou podmínkou i výsledkem společenské organizace (od tlupy, rodů, rodin, národů, států a právnímu zřízení), komunikace, výroby a směny. Civilizační hodnoty zbavují člověka bezprostřední závislost na přírodě a umožňují člověku utvářet materiální hodnoty.

3. **Duchovní hodnoty** – ve společnosti objevují jako kultura v užším smyslu a subjektivuje jako lidské osobnost a její niterné bohatství. Tyto hodnoty utváří potřeba hledat podstatu, smysl, zdůvodněný řád autentického lidského života, pravdu, krásu, svobodnou a uvědomělou lidskou bytost.

1.2 Hodnotové preference a orientace

V psychologických výzkumech se často nemluví o jednotlivých hodnotách jedince, ale většinou o jakémsi shluku přesvědčení, postojů, mínění, které určují různé hodnotové systémy, které jsou vyjadřovány v hodnocení a chování, tedy o hodnotové orientaci či hodnotové preferenci.

Hodnotová preference odráží fakt, že hodnoty jsou součástí či projevem hodnocení a jsou ve vzájemných preferenčních vztazích. Mají hierarchickou strukturu. Každý jedinec seřazuje hodnoty dle významu a na základě jejich vzájemného porovnání si vytváří hodnotové preference.

Hodnotovou orientaci definuje např. Horák (1996, s. 25) jako „Výběrovou zaměřenost subjektu na tvorbu a užívání hodnot.“ ...dále píše, že „Hodnotový systém a hodnotová orientace jsou složitě uspořádané systémy různých druhů přesvědčení a postojů, které člověk ve vztahu ke skutečnosti zaujímá. Přes přesvědčení a postoje se hodnotová orientace i projevuje a je poznatelná.“ Prudký (2009) zdůrazňuje, že to co hodnotové orientace odlišuje od ostatních struktur hodnot, je její důraz na zaměřenost, působnost, tendence k zacílení. Sak (1985, s. 69) ve své definici hodnotové orientace zdůrazňuje, že je výslednicí procesu interiorizace společenských hodnot. „Hodnotová orientace představuje závěrečnou fázi procesu socializace, ale i individualizace. V tomto dialektickém procesu interakcí jedince a společnosti se jedinec postupně učí uspokojovat své potřeby v rámci společenské normy, vzniká u něho více či méně široký okruh zájmů a interiorizuje společenské hodnoty. Posupné narůstání a strukturování hodnotového systému individua před-

pokládá prohlubující sebereflexi, reflexi společnosti, jejich zákonitostí, pochopení svého místa v ní, vztah k sociálnímu celku a jeho částem.“

Sak (In Kraus, et. al., 2006) rozděluje činitele, kteří determinují vytváření hodnotové orientace na **endogenní** - individuální rozdíly každé osobnosti (věk, pohlaví, celková psychika, sociální zralost) a **exogenní** – a) materiální podmínky života, b) vliv sociálně-výchovných institucí (rodina, škola, média....), c) vliv politicko-ekonomické sféry dané společnosti.

1.3 Vybrané koncepty empirických šetření hodnot

Hodnoty se s rozvojem humanitních věd dostávaly do centra zájmů, ale pro jejich vědecké ukotvení bylo třeba vypracovat koncepty hodnot, které umožňovaly jejich empirické bádání. Již ve 30. letech 20. století vytvořili Gordon W. Allport a Philip E. Vernon nástroj nazvaný *Study of Values*, při jehož sestavování vycházeli z definic hodnot Eduarda Sprangera. Specifikovali tak šest hodnotových orientací – teoretická, ekonomická, estetická, sociální, politická a náboženská. Dotazník byl poměrně rozsáhlý obsahoval 120 položek, pro každou orientaci dvacet.

Podle Chasákové (2009) byly tyto koncepce vystaveny na typologii, která považuje hodnoty za samostatné, stabilní prvky. Protože však začala převládat představa, že každý jedinec si vytváří individuální flexibilní hierarchii hodnot dostupných z kultury, byly tyto koncepce postupně opouštěny.

1.3.1 Koncept Miltona Rokeache

V sedmdesátých letech koncipoval svou teorii Milton Rokeach ve své knize *Nature of Human Values*. Hodnoty chápe jako „trvalé přesvědčení o tom, že specifický způsob jednání nebo cíleného stavu existence je osobně i společensky výhodnější než opačný či protilehlý způsob jednání nebo cílový stav existence“ (Prudký, 2009, s. 74). Hlavním přínosem Rokeachovy koncepce je, že se pokouší zachytit hodnoty jako provázený systém, který ovlivňuje každodenní lidská rozhodnutí. Jeho koncepce hodnot vychází z hierarchie potřeb Abrahama H. Maslowa. Předpokládá, že lidé (členové určité společnosti, kultury) vyznávají podobné hodnoty, ale jejich různou mírou ovlivnění a uznávání a různou kombinací vzniká velké množství hodnotových hierarchií. Každá hierarchie je pak specifickým znakem jednotlivcovy osobnosti.

V roce 1973 vyvinul Rokeach hodnotový inventář (*Rokeach Values Survey, RVS*), který se stal po dlouhou dobu nejužívanějším nástrojem pro empirické zkoumání hodnot, neboť je v něm utříbeno široké spektrum hodnot, které byly pečlivě definovány na základě testů reliability (Chasáková, 2009). V tomto dotazníku, který má celkem 36 položek, jsou hodnoty rozděleny na terminální a hodnoty instrumentální. **Terminální** (cílové) hodnoty definují konečný stav – to, o co má smysl usilovat. A **instrumentální** hodnoty – prostředky a možnosti vedoucí k dosažení cílových hodnot – způsoby chování a jednání.

Tabulka č. 1. Cílové a instrumentální hodnoty Milтона Rokeache (In Nakonečný, 1999, s. 142)

cílové hodnoty	instrumentální hodnoty
- pohodlný život - vzrušující život - pocit, že bylo něčeho dosaženo - svět v míru - rovnost (stejně příležitosti) - jistota pro rodinu - svoboda, nezávislost - štěstí (spokojenost) - vnitřní harmonie - zralá láska - národní jistota - příjemnost - spasení (k věčnému životu) - sebeúcta - společenské uznání - pravé přátelství - moudrost (porozumění životu)	- ambice (cíle, aspirace) - tolerance (otevřenost) - kompetence (schopnost, účinnost) - radost (lehké srdce, účinnost) - čistota (pořádný, milý) - odvaha (stát za přesvědčením) - shovívavost (promíjet jiným) - pomoc druhým (starat se o blaho druhých) - čestnost (upřímnost, pravdivost) - fantazie (smělost, tvořivost) - nezávislost (soběstačnost) - intelekt (inteligentní, reflexivní) - logičnost (konzistentní, racionální) - láskyplnost (něžný, oddaný) - poslušnost (vědomý povinnosti) - zdvořilost (dobře vychovaný) - odpovědnost (spolehlivý) - disciplinovanost – ovládající se (zdrženlivý)

1.3.2 Koncept Ronalda Ingleharta

Dalším významným autorem hodnotové koncepce je Ronald Inglehart, který vychází z Maslowovy teorie hierarchie potřeb a také přímo navazuje na Rokeachovy práce. Z jeho tezí, které poprvé vyšly v knize „*The Silent Revolution: Chancing Values and Political Styles among Western Publics*“ (1977) vzešla klasifikace hodnot na materiální a postmateriální. Mezi materiální hodnoty patří samozřejmě zajištění základních materiálních potřeb, ale patří k nim také hodnoty zabezpečení, bezpečí, jistoty, trvalosti řádu, stabilní ekonomika, boj proti kriminalitě... . Mezi postmateriální hodnoty Inglehart (In Prudký, 2009) řadí naplňování sociálních a seberealizačních potřeb, včetně podílení se na moci, svobody projevu, participace na řízení v zaměstnání, bližších (osobnějších) lidských vztahů.

Stěžejní myšlenkou jeho teorie je že: „Hodnoty materiální začaly být nahrazovány hodnotami postmateriálními. Cílovou hodnotou se stala možnost svobodné seberealizace individua, participace na politických rozhodnutích, účast na správě věcí a kvalita života v kvalitním životním prostředí“ (Rabušic, 2000, s.3).

Autor vychází z Maslowova předpokladu návaznosti, že nejdříve musí být uspokojeny potřeby materialistické teprve potom mohou být uspokojovány potřeby „vyšší“. Z tohoto předpokladu formuloval hypotézu vzácnosti: „Období ekonomického dostatku a bezpečí vede k přesunu potřeb k relativně vzácnějším hodnotám, jako jsou seberealizace, vyšší participace, rozsáhlejší a bohatší sociálně – politická existence. A opačně, doba úpadku vyvolává vyšší orientaci na ekonomické a další materiální hodnoty“ (Prudký, 2009, s. 74). Další hypotéza, kterou formuloval na základě myšlenky, že ke změnám dochází pomalu, téměř neviditelně, vychází z důležitosti učení při tvorbě hodnot. Zkušenost s převahou materialistických či post materialistických hodnot v období adolescence je podle Ingleharta (In Prudký, 2009) stěžejní pro vytvoření hodnotových struktur, které si pak mají jedinci tendenci uchovávat po celý život. Z této hypotézy vyplývá, že hodnotové struktury v dané společnosti jsou vysoce stabilní a nemění se najednou, ale pomalým posunem hodnot mezi generacemi.

Pro ověřování svých hypotéz vyvinul a z počátku používal čtyřpoložkovou baterii, kde se respondenti vyjadřují k tomu, k jakým cílům by měla jejich země směřovat. Z nabízených čtyřech možností volí poprvé tu nejdůležitější a při druhé volbě volí druhý nejdůležitější cíl. Později tuto metodu rozpracoval na dvanáctipolžkovou baterii.

Inglehartova teorie vzbudila velký zájem. Na základě mnohých empirických výzkumů z nejrůznějších částí světa, které uspořádal, interpretoval a nakonec souhrnně publikoval v knize „*Modernization and Postmodernization*“ (1997), v níž se „prostřednictvím empirických dat snaží doložit, že proces modernizace dospěl ve vyspělých společnostech k obratu a začal se pohybovat po nové trajektorii, kterou nazývá ‘postmodernizací’“ (Rabušic, 2000, s. 4).

Své teorie a nástroj šetření hodnot Inglehart ve svých empirických výzkumech neustále ověřuje. Například ve čtvrté vlně výzkumu „*World Values Surveys*“, který byl uskutečněn v letech 1999-2000, a kterého se zúčastnilo více než 60 společností ze všech šesti obydných kontinentů, což zahrnuje téměř 75%, celé lidské populace. V tomto výzkumu byly zahrnuty státy, které mají hrubý domácí produkt nižší jak 300 dolarů ročně a zároveň společnosti, které mají hrubý domácí produkt 100krát vyšší. Společnosti s rozvinutou a stabilní demokracií s tržní ekonomikou i společnosti s autoritativním vedením, které mají rozvojovou ekonomiku. Výsledky tohoto výzkumu popisuje Inglehart ve svém článku z roku 2000, kde je i prezentovaný výsledek, kdy se potvrdila souvislost mezi pocitem štěstí, životní spokojenosti a rozvojem ekonomiky. Potvrdilo se že, lidé z bohatších zemí se cítí více šťastní a spokojeni. Ovšem zároveň se zde ukázal i zajímavý výsledek, že lidé z postkomunistických zemích (především z bývalého Sovětského Svazu) se cítí méně šťastní, než lidé i z daleko chudších zemích (Indie, Nigérie).

Tabulka č. 2. *Materialistické a postmaterialistické hodnoty R. Ingleharta*

Materialistické hodnoty	Postmaterialistické hodnoty
- zajištění základních životních potřeb	- zajištění základních životních potřeb
- zabezpečení, bezpečnost	- zabezpečení, bezpečnost
- jistota – trvalost řádu	- jistota – trvalost řádu
- stabilní ekonomika	- stabilní ekonomika
- boj proti růstu cen, boj proti kriminalitě	- boj proti růstu cen, boj proti kriminalitě
- respektování sociálního řádu	

1.3.3 Koncept Shaloma H. Schwartze

V poslední době se stala hodně uznávanou a užívanou koncepcí hodnot, co by základu pro empirické výzkumy, koncepce Shaloma H. Schwartze. Jeho koncepce je velice hodnotná především vzhledem k tomu, že se při formování své teorie snažil o celostní pojetí hodnot. Jeho teorie je celostní, neboť se snaží pojmut význam hodnot nejen pro jedince, ale také význam hodnot z hlediska skupin i celých společností. Vnímá hodnoty jako základní prvek pro porozumění fungování lidské společnosti. Ve svých pracích se snaží zjistit, jestli existuje nějaká univerzální struktura hodnot společná všem lidem.

Při svém definování hodnot se nijak neliší od převažujícího diskurzu (např. podobně jako Rokeach) a pojímá hodnoty jako přesvědčení o žádoucích cílech v životě lidí. „Values are desirable, abstract goals that apply across situations“ (Knafo, Schwartz, 2004, s. 440). Zároveň pracuje s hodnotami jako kritérií (vodítka – guide) pro výběr a ospravedlnění chování a pro oceňování lidí a událostí. „Values serve as guiding principles in people’s lives, as criteria they use to select and justify actions and to evaluate people and events.“ (Knafo, Schwartz, 2004, s. 440).

Pro pojmové ukotvení termínu hodnota Schwartz (1992, 2006) sumarizoval pět formálních vlastností (prvků) hodnot, které se objevují v mnohých teoriích, a které ve své novější práci (2007, s. 3) doplnil o šestý prvek. Podle něj lze tyto charakteristické prvky hodnot shrnout následovně:

1. Hodnoty jsou přesvědčení, která jsou neoddelitelně spjata nikoliv s objektivními fakty, ale spíše s emocemi, které vzbuzují.
2. Hodnoty se vztahují k žádoucím cílům, které motivují jednání.
3. Hodnoty přesahují konkrétní činy a situace značnou měrou abstrakce. Tato abstraktnost odlišuje hodnoty od užších pojetí jako normy a postoje, které bývají obvykle vztaženy k určitým akcím, objektům či situacím.
4. Hodnoty slouží jako standardy či kritéria. Hodnoty provází výběr nebo hodnocení akcí, politiky, lidí a událostí. Lidé rozhodují, co je dobré či špatné, oprávněné či neoprávněné, co stojí za to udělat a čemu se raději vyhnout na základě možného porovnání se svými uznávanými hodnotami. Vliv hodnot na každodenní rozhodnutí je zřídka vědomý. Hodnoty vstupují do vědomí, až při procesu rozhodování.

5. Hodnoty jsou seřazeny podle důležitosti ve vzájemném vztahu. Lidské hodnoty tvoří uspořádaný systém hodnotových priorit, které charakterizují člověka jako jednotlivce. Tento hierarchický rys odlišuje hodnoty od norem a postojů.
6. Důležitost hodnot, které řídí jednání, je relativní. ***Každý postoj, názor, chování je důsledkem více než jedné hodnoty. Postoje a chování určuje porovnávání důležitosti a oprávněnosti hodnot. Hodnoty jsou relativní na základě kontextu situace a důležitosti pro jedince.***

1.3.3.1 Vývoj teorie

Při koncipování své teorie vycházel původně Schwartz z Rokeache a dělil hodnoty dle aspektu instrumentálnosti vs. terminálnosti. Pak od této typologie upustil. Jak cituje Schwartz Chasáková (2009, s. 24) „především proto, že se koncepční odlišení instrumentální a terminální hodnota nezdá být dostatečně jednoznačné, protože některé terminální hodnoty (například potěšení) mohou sloužit jako zprostředkovatelé jiných terminálních hodnot (štěstí), nebo naopak instrumentální hodnoty (užitečnost) se mohou stát cílem, ke kterému mají vést jiné instrumentální hodnoty.“

Schwartz spolu s Bilským (1987, 1990) přišli s novým dělením hodnot a to na základě motivačního cíle, které jednotlivé hodnoty reprezentují. Tyto motivační cíle vychází z lidských potřeb, které jsou společné všem lidem z různých společností. Řeháková (2006, s. 108) těmto potřebám připsuje termín „universální požadavky lidské existence“ a udává je takto:
1. Potřeby jedince jako biologického organismu, 2. Nezbytnost koordinace lidské interakce, 3. Potřeby směřující k přežití a zabezpečení zájmů skupin.

Výsledkem takovéto klasifikace je osm podob motivačních typů hodnot (Schwartz In Prudký 2009): *Prosocial* (orientovaný na sociální, prosociální), *restrictive conformity* (omezující přizpůsobivost, restriktivní konformismus), *enjoyment* (požitky), *achievement* (výkonnost, úspěch), *maturity* (zralost), *self-direction* (samostatnost, sebeřízení), *security* (bezpečí), *power* (moc).

Při empirickém ověřování těchto hodnotových typů, které bylo realizováno v sedmi kulturně odlišných zemích, byly vyvozeny základní důsledky pro formulování teorie.

Na základě empirických analýz byly odvozeny dva zcela nové hodnotové typy, které nebyly v literatuře zmiňovány ani empiricky studovány, a sice tradice a stimulace. Byla vznesena

otázka po zahrnutí spirituality a byla navržena modifikace čtyř dřívějších typů položek. Původních osm typů se tak rozrostlo na jedenáct:

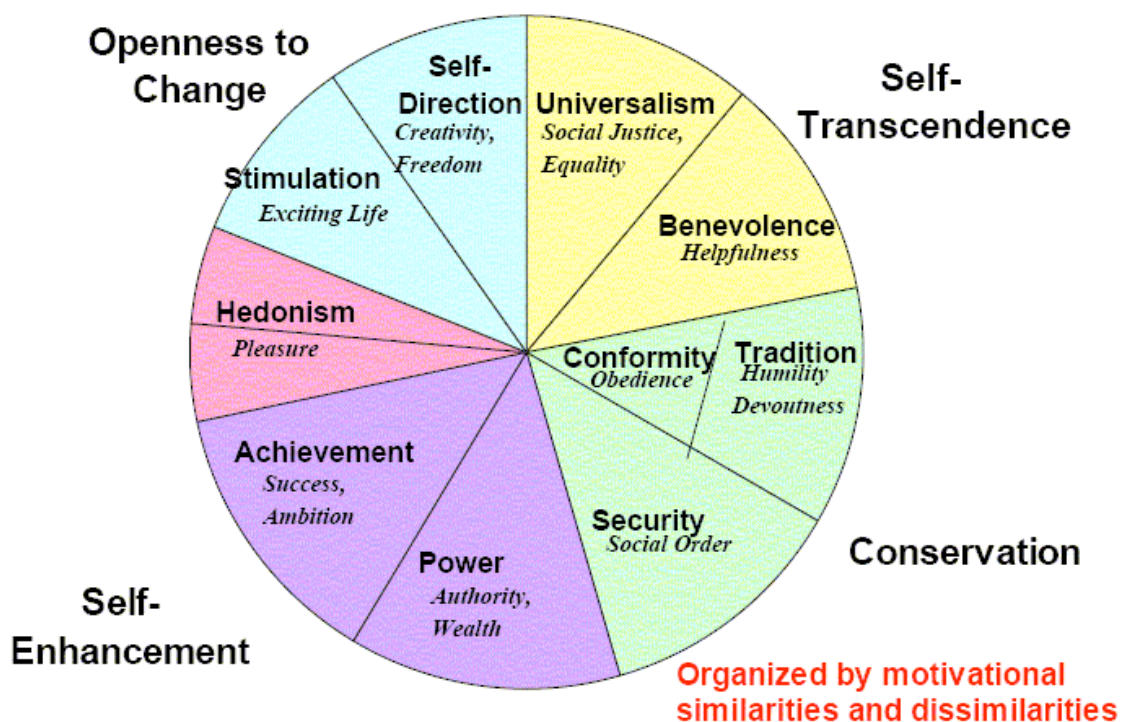
1. **Samostatnost** (*self-direction*): Cílem je nezávislost myšlení a výběru jednání, tvořivost, zvědavost. Motivační typ byl odvozen z potřeb kontrolovat a ovládat a z potřeby autonomie a nezávislosti.
2. **Stimulace** (*stimulation*): Cílem je vzrušení, novota, výzva. Typ byl odvozen z předpokladu, že k optimální úrovni aktivace je potřebná pestrost a mnohotvárnost podnětů.
3. **Požitekářství** (*hedonism*): Cílem je požitek, rozkoš, smyslové uspokojení. Hodnotový typ byl odvozen z potřeby požitků a z potěšení, které vzniká na základě jejich uspokojování.
4. **Úspěch** (*achievement*): Cílem je osobní úspěch, který se projevuje prostřednictvím schopnosti posuzované podle sociálních standardů. Kompetentní vystupování je podmínkou pro získání zdrojů pro přežití, pro úspěšné sociální vztahy a pro úspěšné institucionální fungování.
5. **Moc** (*power*): Cílem je dosažení sociálního statusu a prestiže, kontrola nebo dominance nad lidmi a zdroji. K tomu je potřebný určitý stupeň statutové diferenciacce. Pro ospravedlnitelnost tohoto faktu je nezbytná akceptace faktu, že moc je hodnota.
6. **Bezpečnost** (*security*): Cílem je vlastní bezpečnost, harmonie a stabilita, ale také bezpečnost společnosti a vztahů. Tento hodnotový typ vyplývá ze základních individuálních a skupinových požadavků.
7. **Konformismus** (*conformity*): Cílem je sebekázeň v jednání, zálibách a popudech, u nichž je pravděpodobné, že by mohly znepokojit nebo ohrozit ostatní a porušit společenská očekávání nebo normy. Typ je odvozen z předpokladu, že jedinci potlačují sklony, které by mohly být společensky rušivé.
8. **Tradiční** (*tradition*): Tradiční způsoby chování u různých skupin na celém světě se stávají symbolem skupinové solidarity, výrazem jedinečnosti skupiny a předpokládaným garantem jejího přežití. Motivačním cílem tradičních hodnot je respekt, oddanost a přijetí zvyků a ideálů, které ta která kultura nebo náboženství zavádí.

9. **Spiritualita** (*spirituality*): Teologové, filozofové a sociologové chápou spirituální zájmy jako zájmy, které se týkají nejzákladnějšího smyslu existence reality. Motivačním cílem těchto hodnot by mohly být vnitřní harmonie a smysl života nahlížený pomocí překročení každodenní reality.
10. **Benevolence** (*benevolence*): Jde o úžeji definovanou verzi dřívějšího pro-sociálního typu. Pro-sociální typ se týkal zájmu o prosperitu všech lidí, benevolence se soustřeďuje na zájem o prosperitu těch, s nimiž jsme v každodenním kontaktu.
11. **Universalismus** (*universalism*): Tento typ zahrnuje dřívější „zralost“ a část „pro-sociálního typu“. Cílem je pochopení, uznání, tolerování a ochrana prosperity všech lidí a přírody. Je nutné akceptovat druhé, kteří jsou jiní a jednat s nimi spravedlivě, jinak to povede k životu ohrožujícím střetům a ke zničení zdrojů nezbytných pro život (Řeháková, 2006, s. 109).

V dalších pracích však Schwartz upouští od typu spiritualita a pracuje jen s deseti motivačními typy, „protože podle něj spiritualita prochází všemi hodnotami, takže se mezi empiricky zachytitelnými motivačními typy spiritualita sama neobjevuje, ale je rozložena především do universalismu, benevolence a tradice“ (Prudký, 2009, s. 94).

Obrázek č. 1. Hodnotové typy a jejich vzájemný vztah

Dále se při empirickém ověřování ukázalo, že některé hodnotové typy mají tendenci k univerzální kompatibilitě či konfliktu. Například kompatibilita mezi typy podporujícími bezproblémové sociální vztahy (bezpečnost, restriktivní konformismus, prosociální typ), nebo mezi typy týkající se posílení ega (úspěch a požitek). Konflikty pak byly zaznamenány mezi důrazem na myšlení nezávislost (samostatnost) a konformní sebekontrolou (restriktivní konformismus) a také mezi zájmem o druhé (prosociální typ) a sledováním vlastní osobnosti (úspěch). Tyto kompatibility a konflikty se potvrdily i v dalších výzkumech, což vedlo k zavedení kruhového modelu Schwartzovy teorie (obrázek č.1).

Do tohoto kruhového modelu Schwartz uspořádává motivační typy hodnot právě na základě kompatibility (podobnosti, slučitelnosti) a konfliktu (rozdílnost). Jak píše Řeháková (2006, s. 112) „kruhové uspořádání typů hodnot reprezentuje motivační kontinuum.... . Čím blíže si jsou, kterékoliv dva typy hodnot v libovolném směru, tím podobnější jsou si jejich motivace, čím jsou vzdálenější, tím protichůdnější jsou jejich motivace.“

Při osovém rozdělení kruhového schématu lze získat dvě ortogonální dimenze. **Posílení ega vs. překročení sebe sama:** V této dimenzi jsou hodnotové typy moci a úspěchu v opozici k hodnotovým typům universalismu a benevolence. Hodnotové typy úspěchu a moci zdůrazňují především sledování vlastních zájmů oproti hodnotovým typům universalismu a benevolence, které v sobě zahrnují starost o blaho a zájmy ostatních. **Otevřenost změně vs. konzervace:** V této dimenzi jsou hodnotové typy samostatnost a stimulace v opozici k hodnotovým typům konformita a tradice. Hodnotové typy samostatnost a stimulace zdůrazňují nezávislé jednání, myšlení a cítění a připravenost k novým zkušenostem. Kdežto hodnotové typy konformita a tradice zdůrazňují sebeomezení, pořádek, odpor ke změnám. Hedonismus je součástí obou dimenzí otevřenost změně i posílení ega (Schwartz, 2006).

Formulování Schwartzovy teorie probíhalo současně s neustálými empirickými výzkumy, které byly prováděné na velkých vzorcích světové populace zahrnující 67 národů. Na základě toho lze deklarovat, že motivace mohou konstituovat univerzální princip, který organizuje hodnotový systém.

1.3.3.2 Výzkumné metody Shaloma H. Schwartz

The Schwartz Value Survey (SVS)

První nástroj, který byl vyvinut na základě Schwartzovy teorie, je znám pod názvem „Schwartz Value Survey“. Je tvořen dvěma inventáři hodnot. První obsahuje 30 položek popisujících žádoucí cíle, kterou jsou vyjádřené podstatným jménem. Druhý obsahuje 26 nebo 27 položek popisující potencionální žádoucí způsoby dosahování cílů, vyjádřené přídatným jménem (Schwartz, 2006).

Zde je zřejmý vliv Rokeacheovy teorie, z které Schwartz původně vycházel. Každá hodnota je pro upřesnění popsána v závorce. Každá položka popisuje jeden motivační cíl jedné hodnoty z desíti hodnotových typů. Respondent posuzuje na devítibodové stupnici, jak moc jsou pro něj dané hodnoty důležité jako řídicí principy v jeho životě (7 – extrémně důležité, až -1 – protiklad k mým hodnotám) (Schwartz, 2006).

Negativa této metody je časová náročnost a také velký důraz na abstraktní myšlení, což znemožňovalo výzkumy u lidí, kteří mají nižší vzdělání a dětem a mládeži.

The Portrait Values Questionnaire (PVQ)

Aby byly výše zmiňované problémy odstraněny, byl vyvinut druhý instrument, který je znám jako *Portrait Values Questionnaire* (hodnotové portréty). Tento nástroj je konkrétnější a tím dostupnější pro všechny skupiny (byl vyzkoušen i na dětech od 11let) (Schwartz, 2006). PVQ obsahuje slovní popis 40 různých lidí. Každý portrét popisuje osobní cíle, touhy, nebo přání, které směřují k popisu jednoho hodnotového typu. Např.: „Promyšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem“, což popisuje člověka, pro kterého je důležitá samostatnost.

Dotazník je uveden větou: „Nyní Vám stručně popíši určité lidi. Přečtete si, prosím, každý popis a označte, jak moc se Vám daná osoba podobá či nepodobá.“

Tuto podobnost respondent určuje na šesti stupňové škále, kde 6 – velmi se mi podobá, 5 – podobá se mi, 4 – podobá se i trochu, 3 – podobá se mi málo, 2 – nepodobá se mi, 1 – nepodobá se mi vůbec.

V PVQ má respondent porovnávat popsany portrét se sebou a ne sebe s portrétem. „Porovnání druhých se sebou směřuje k pozornosti pouze na relevantní aspekty druhých. Naopak, porovnání sebe s druhými by mohlo zaostřit pozornost příliš na vlastní osobu, což by mohlo vést k tomu, že si člověk uvědomí příliš mnoho svých osobních vlastností, a to i těch, které nejsou v daném účelu relevantní“ (Řeháková, 2006, s.114). V PVQ se také porovnávají podobnosti s někým, kdo má určité cíle, touhy (hodnoty), a ne podobnost s nositelem určitých rysů. Určité termíny mohou vyjadřovat obojí hodnotu i rys (např. ctižádost, moudrost, poslušnost), ačkoli lidé, kteří si cení nějaký cíl (tvořivost), nemusí mít odpovídající rys (nemusí být tvořiví). Zároveň lidé, kteří daný rys mají (např. jsou přizpůsobiví) si nemusí odpovídající cíle cenit (přizpůsobivosti) (Schwartz, 2006).

Původní čtyřiceti položková verze se dočkala i dalších úprav a sice svého zkrácení. Tvůrci European Social Survey vybrali PVQ jako hlavní výzkumný nástroj, ale redukovali tento nástroj na 21 položek. Každý hodnotový typ (orientace) byl popsán dvěma portréty, jen universalismus je popsán třemi portréty.

2 HODNOTY V ONTOGENEZI OSOBNOSTI

Hodnotová orientace se formuje jako součást motivační složky osobnosti a během vývoje jedince se postupně utváří, modifikuje a vyvíjí. Byly vytvořeny mnohé teorie o vzniku hodnot, jejich funkcích a místě v osobnostní struktuře jedince. Jako jedny z nejdůležitějších pro dnešní poznávání vývoje hodnot patří bezesporu psychoanalytické učení. Cakirpaloglu (2004, s. 130) shrnuje Freudův přínos do psychologické axiologie a uvádí, že „psychoanalýza přesně určuje strukturální a dynamické vlastnosti osobnosti. Součástí dynamické složky osobnosti jsou také hodnoty, které jsou převážně nevědomé pohnutky sídlící v oblasti Id a idealizované standardy v Superegu. Proto je vývoj hodnot spjat s vývojem Superega. Podstatou tohoto postupného procesu je závislost dítěte na rodičích. Dítě se identifikuje s nároky rodičů a dochází k interiorizaci cílů a způsobů chování rodičů.“ Na psychoanalýzu navázaly mnohé další teorie struktury, formování a vývoje osobnosti, které ji také vystavily mnohým kritikám, ale psychoanalýza je nesporně stěžejním pilířem téměř všech moderních aplikovaných přístupů v psychologii.

Hodnoty se staly centrem zájmů vývojových psychologů především pro jejich význam při vývoji morálního vědomí a jednání. Jean Piaget, který prokázal závislost tohoto usuzování na schopnosti poznávat a řadit věci, tedy s kognitivním vývojem, ve své teorii rozlišuje tři stádia morálního vývoje.

1. **Heteronomní stádium** - v tomto období je mravní hodnocení plně závislé na autoritě dospělého. Co je „dobré“ či „zlé“ dítě určuje na základě toho, co je dovoleno či zakázáno rodičem či učitelem. Toto období trvá zpravidla do 7 až 8 roku.
2. **Autonomní stádium** – v tomto období se dítě již rozhoduje samo o sobě. Stanovené zásady pro hodnocení však platí pro všechny a za všech okolností. Toto období trvá přibližně do 11 až 12 roku.
3. **Stádium zohledňující motiv jednání** – až s rozvojem abstraktního myšlení dítě proniká do podstaty mravního hodnocení a bere již ohled na situaci (vnější podmínky i vnitřní pohnutky) (Langmaier, Krejčířová, 1998, s. 130).

Na Piageta navázal Lawrence Kohlberg, který rozlišil tři úrovně a šest stádií morálního vývoje. Kohlberg ve svých pracích zjistil, že vývoj morálního jednání neprobíhá u všech jedinců stejně. Nejvyššího stádia morálního úsudku dosahuje jen část lidské populace.

Kohlberg popisoval svá stádia z míry interiorizace společenských norem (normu lze definovat jako standardní hodnotu). „Pro osobu na prekonvenční úrovni jsou společenské normy cosi vnějšího. Jedinec na konvenční úrovni se identifikuje s normami, bere je za své (zvnitřňuje je) zvláště tehdy, jsou-li předkládány institucionální nebo fyzickou autoritou. Člověk v postkonvenční fázi morálního vývoje dokáže společenské normy nejen akceptovat, ale také vyhodnocovat podle vnitřně zabudovaných morálních principů, kterou jsou součástí jeho JÁ“ (Vacek, 2006, s.20).

1. **Předkonvenční úroveň** – jednání je posuzováno na základě konkrétních následků (odměn a trestů). Tato úroveň je úrovní většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a dospělých kriminálních živelů.
  - I. Stádium: **Orientace na poslušnost a vyhýbání se trestu** (heteronomní morálka). Důvodem pro správné jednání je vyhnout se trestu a podřízení se síle autority.
  - II. Stádium: **Individualismus, účelovost, usilování o odměnu a ocenění**. - naivní instrumentální hédonismus. Za konformní jednání je očekávána určitá výhoda. „správné je to, co je výhodné především pro mě.“
2. **Konvenční úroveň** – jednání je determinováno snahou naplnit očekávání rodiny a podporou dodržování zákonů bez ohledu na okamžité důsledky a širší souvislosti. Výrazná je loajalita k sociálnímu očekávání a společenským řádům.
  - III. Stádium: **Orientace na vzájemné vztahy, sociální shodu a dohodu**, interpersonální konformita snaha žít tak, aby to odpovídalo očekávání blízkých lidí.
  - IV. Stádium: **Orientace na zákon a řád**, respektování společenského systému. Správné chování znamená plnit povinnosti, prokazovat respekt k autoritě a podporovat fungující řád společnosti.
3. **Postkonvenční úroveň** – v této úrovni je zřetelná snaha definovat morální hodnoty a principy, které se uplatňují nehledě na vliv autority skupiny nebo jednotlivce. V
  - V. Stádium: **Orientace na legální společenskou smlouvu** a individuální práva. Správné jednání vychází z respektování individuálních práv, které byly odsouhlaseny celou společností.

VI. Stádium: **Orientace na obecné (universální) principy.** Racionální i emocionální přijetí vědomí nejvyšší hodnoty universálních morálních principů a převzetí osobního závazku myslet a jednat v souladu s nimi (Vacek, 2006. s. 20-25).

Kohlberg se svými spolupracovníky na základě srovnávacích studií prokázal, že jeho teorie morálního vývoje je universální. Dosažení vyššího stádia je možné až po dosažení nižšího stádia. Tedy jednotlivá stádia nelze přeskakovat.

Méně známá je pak teorie morálního zrání Normana Bulla, který rozlišuje premorální období, období vnější morálky (tzv. heteronomie), období vnitřně-vnější morálky (tzv. socionomie) a období vnitřní morálky (autonomie). Zajímavé na jeho teorii je, že Bull tato jednotlivá období pojímá jako periody vývoje, které se týkají celé osobnosti, vzájemně se přesahují a mohou probíhat paralelně v závislosti na situacích, individuálních předpokladech jednatelce a prostředí. Vacek (2006) uvádí, že podle Bulla je pro morální růst nejdůležitější „dobře“ zvládnout heteronomní fázi, aby bylo dosaženo autonomní fáze. Také upozorňuje, že ani dospělí jedinci nikdy zcela nepřekonají heteronomii. Všichni mají do jisté míry potřebu heteronomní odezvy.

Na Freudovu psychoanalýzu navázal Erik Homburger Erikson, který rozpracoval psychosociální teorii osobnosti. Ve vývoji osobnosti zdůrazňuje zohledňování faktorů nejen biologických, ale také sociálních a kulturních. Cakirpaloglu (2004) uvádí, že se Erikson ve svých pracích se zabývá hodnotami ve dvou vzájemně propojených oblastech: 1. Vývojem JÁ identity, 2. Vývojem morálních charakteristik.

Ve vývoji osobnosti definuje Erikson „osm věků člověka“ (které později jeho žena a spolupracovnice J. Eriksonová doplnila o devátou fázi) a přejímá z embryologie princip **epigenetické kauzality** – přechod k vyšší fázi vývoje je ovlivněn zkušeností jedince z předešlé fáze a je možný jen po vyřešení určitého psychosociálního konfliktu. Úspěšné zvládnutí konfliktu vede k osvojení specifického vzorce chování (ritualizace) a ctností. Pokud není konflikt zvládnut dochází k patologické transformaci očekávané ritualizace. Životní zkušenost získaná interakcí vyvíjejícího se jedince se sociálním prostředím determinuje vývoj jeho osobnosti a hodnot.

„Pojem **JÁ identita** se vztahuje k subjektivnímu prožívání vlastní osobnosti. JÁ identita roste a stabilizuje se v procesu individuálního osvojování určitého systému ctností. Ctnosti

pak lze považovat za ideální obsahy a cíle podstatné pro vývoj individuálních hodnot“ (Cakirpaloglu, 2004, s. 190).

Erikson podobně jako Piaget či Kohlberg zjistil, že vývoj morálního jednání je spjat s vývojem kognitivních a emocionálních charakteristik jedince. Při čemž rozlišuje pojmy morální a etické pocity. Cakirpaloglu (2004) uvádí, že podle Eriksona je morálka vázána na zkušenosti s autoritou a trestem, zatímco etické vlastnosti jsou výsledkem biologického a sociálního vývoje jedince. Dále uvádí, že Erikson vycházel z předpokladu, že člověk je ve své podstatě dobrý, že na základě svobodné volby volí mezi dobrem a zlem, při čemž za základní činitel pro volbu považoval specifikum sociálního prostředí.

2.1 Eriksonova teorie vývoje ego identity - osm věků člověka

1. Kojenec (0 až 1 let) - toto období je charakterizováno konfliktem ***základní důvěra proti základní nedůvěře*** - V tomto období se jedinec musí naučit spoléhat na stejnost a kontinuitu vnějšího světa a také důvěřovat sobě samému (svým orgánům). V tomto období je nejdůležitější sociální relace s matkou. Matčina péče vytváří v dítěti pocit důvěry. „To v dítěti vytváří základ pocitu identity, která se později spojí s pocitem „správného“ člověka, jenž je sám sebou a vyrůstá v takovou osobnost, jakou se - jak druzí lidé věří- stane“ (Erikson, 2002, s.227). Dítě v tomto období získá ctnost důvěry v okolní svět a v sebe samo, což je velice důležité pro celý lidský život.
2. Batole (2-3 let) - ***autonomie proti studu a pochybám*** - Toto období je charakteristické souběžnými sociálními modalitami: držení a pouštění. V tomto období je důležité, aby dítě již zakoušelo autonomii svobodné volby a zároveň je však nutné, aby rodiče své dítě kontrolovali a tím ochraňovali. Pocit studu dítě zažívá, když si je vědomo, že se ostatní na něj dívají - čímž si uvědomuje samo sebe - je viděn a zároveň není připraven být viděn. Pocit studu vyvolává v dítěti pochyby, což zpětně ovlivňuje jeho autonomii. „Proto se toto období stává rozhodujícím pro poměr mezi láskou a nenávisť, spoluprací a vzdorovitostí, svobodou vyjadřování sebe sama a jejím potlačováním“ (Erikson, 2002, s. 231). V tomto období vzniká potřeba jedince potvrzovat a vymezovat svou vůli uvnitř světa dospělých. Začíná si uvědomovat, že každému jsou přiděleny výsady i omezení.

3. Předškolák (3-6 let) - *iniciativa proti vině* – Iniciativa je nezbytná pro každou činnost. Dítě, které si uvědomilo svou autonomii, se chápe iniciativy. Jeho radost z dobývání nejrůznějších činností, plánování a konání je regulováno pocitem viny, který je vyvoláván Superegem.
4. Školní věk (7-12 let) - *příčinnost proti inferioritě* – V tomto věku je již dítě dle Eriksona (2002, s.235) připraveno na „vstup do života, s tou výhradou že život musí být nejdříve školní život.“ V tomto stádiu přebírá nejdůležitější roli sociálního kontaktu širší sociální prostředí především škola. Dítě se svou příčinností přizpůsobuje umělým zákonům. Důležité je získat si uznání okolí svými dovednostmi a schopnostmi. Pokud jeho příčinnost nebude uznána vyvolá to v dítěti pocit méněcennosti. „Školák si začíná uvědomovat, že o jeho nabytých schopnostech a tudíž o jeho pocitu identity, rozhodne barva jeho pleti, původ jeho rodičů nebo stříh jeho šatů spíš než jeho přání a vůle učit se“ (Erikson, 2002, s. 237).
5. Adolescence (13-18 let) - *identita proti konfuzi rolí* – Toto období je pro pocit identity velice důležité. Jedinec zpochybňuje veškerou neměnnost a kontinuitu, na které se spoléhal dříve. Pro adolescenta je nejdůležitější porovnání se svými vrstevníky a na základě toho si ověřuje svou identitu. Pociť identity může být dle Eriksona narušen neschopností usadit se v profesní identitě.
6. Mladá dospělost (20 let) – *intimita proti izolaci* – V tomto věku je jedinec, který ukončil hledání identity, ochoten spojit svou identitu s identitami ostatních - je připraven k intimitě, k navazování partnerství a dodržování závazků. Protikladem intimity je distancování - izolace. „Nebezpečím tohoto stádia je, že jedinec zakouší intimní, soupeřivé a bojové vztahy zároveň s jistými osobami i proti nim. Ale vzhledem k tomu, že jsou oblasti povinností dospělých vyznačeny a že se rozlišuje mezi soupeřivým střetnutím a sexuálním objetím, podléhají takové vztahy onomu etickému smyslu, který je známkou dospělosti“ (Erikson, 2002, s. 240).
7. Střední dospělost - *generativita proti stagnaci* - V tomto stádiu je kladen důraz na generativitu tedy zakládání a vedení další generace. Při selhání tohoto rozhodnutí dochází k regresi - stagnaci a osobnímu ochuzení. „Jedinci si pak začínají libovat v chování jako kdyby byli svým vlastním jediným dítětem nebo –v páru – navzájem dítětem jeden druhému“ (Erikson, 2002, s.243).

8. Pozdní dospělost - *ego integrita proti zoufalství* - Jedinec, který prošel všemi stádii zrání, který se přizpůsobil triumfům i zklamáním, dosáhne ego integrity. „Je to akumulovaná ujištěnost ega ve směřování k řádu a smyslu. Je to postnarcistní láska lidského ega jako zkušenost, která nám dává naleznout určitý řád světa ducha, jakkoliv draze je třeba ho zaplatit. Je to přijímání jednoho jediného životního cyklu člověka jako něčeho, co muselo být a co nebylo možno nijak nahradit“ (Erikson, 2002, s. 244). V takovém stavu je i smrt přijímána jako nedělitelná součást lidské existence. Ztráta či nedostatek takové integrity vede ke strachu ze smrti a zoufalství.

2.2 Adolescence

Z latinského *adolescere*, což znamená dorůstat, dospívat, mohutnět. Je nejčastěji definována věkem 15-20 let. Ale někteří autoři (Erikson, Macek) se přiklánějí k periodizaci, která adolescencí označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí a zahrnuje tak jinak selektované období pubescence do tohoto období.

Společnost od adolescentů mnoho očekává a mladí lidé toto očekávání cítí a nejčastěji vnímají jako tlak. Někteří se snaží se tomuto tlaku vyhnout a tím vznikají specifické vývojové problémy. O těchto nárocích společnosti na mladé lidi píše Souček (1967, s. 84): „Společnost očekává od adolescentů, že se budou připravovat na své povolání a na život ve vyspělé společnosti. Přisuzujeme jim podřízenou roli žáků, zatímco mladí lidé touží po roli dospělého.... . Mladí lidé odmítají přejímat hodnoty a normy, které jim dospělí ukládají. Nechtějí se vždy přizpůsobovat sociálnímu řádu, sledují jiné hodnoty, než ty, které se jim předepisují..... .“

Nelze očekávat, že adolescenti, jejichž abstraktní a logické myšlení dosáhlo již poměrně vysokého stupně vývoje, budou nekriticky přejímat názory nebo příkazy, které jsou nedůsledné nebo si dokonce odporují. Zejména snadno odhalují rozpory mezi slovy a skutky, mezi veřejnými a soukromými projevy dospělých. Sami usilují o jednotný důsledný obraz přírody a společnosti, o jednotu filosofické teorie a životní praxe.“

To, že adolescenti tyto nároky vnímají a snaží se je zařadit mezi své hodnoty jako cíle, kterých by měli dosáhnout, dokazuje i shrnutí výsledků výzkumu Kurice, ve kterém sami adolescenti označili za nejzávažnější problémy a úkoly tohoto období tyto:

- a) příprava na povolání a volbu povolání (maturita, rozhodování o dalším studiu, získání přiměřené profese aj.),
- b) lásku, erotiku, sexualitu přípravu na manželství a rodinný život (láska, volba životního partnera, erotické a sexuální vztahy, neúspěchy a zklamání v partnerovi apod.),
- c) formování vlastní osobnosti (vytváření světonázoru, osvojování etických zásad),
- d) problémy sociálních vztahů (vztahy mezi adolescenty a dospělými, podřizování se společenským požadavkům, přátelství a kamarádství, apod.),
- e) zaujetí správného stanoviska (nerozhodnost),
- f) jiné vážné problémy (zvláště významné, silné a nepříznivé události a životní zážitky, které často poznamenávají další život adolescenta, jako je tragické úmrtí v rodině, nevyléčitelné choroby, drastický rozvod rodičů atd.) (Kuric, 2001, s.112-113).

Adolescence z hlediska vývoje hodnotového systému osobnosti je velice bouřlivým a zároveň významným obdobím. Kromě biologického „dovývinu“ (pohlavní zralost a dokončení fyziologického růstu), je období dospívání velice důležité pro emoční vývoj a socializaci. Mladý člověk si formuje svou osobnostní identitu. Při hledání své identity neustále experimentuje, porovnává a vystavuje vše zažité kritice. Jeho nověrozená identita má expanzivní charakter, který je krocen vnitřním vědomím existenciální nutnosti patřit do společnosti, což vyžaduje uznání společenských norem a hodnot.

Dle Eriksona (1968) se mladí lidé často zamýšlejí nad tím, jak se jeví v očích ostatních ve srovnání s tím, jak vidí sami sebe. Kladou si otázku, jak spojit role a dovednosti dřívějších období s ideály a profesními prototypy současnosti. K tomuto procesu musí porovnat své zvnitřnělé hodnoty s hodnotami ostatních vrstevníků a s požadavky dospělého světa. Mladí lidé musí přehodnotit hodnoty, které v předešlých vývojových obdobích přejali.

Erikson (1968) dále píše, že získávání stabilního a vyspělého hodnotového systému je důležitou částí formování identity v adolescenci. Hodnoty se předávají v rodině v raných stádiích vývoje a v adolescenci dochází ke zhodnocování hodnot rodičů a k jejich porovnávání s ostatními ideologickými alternativami. Proto ideje a hodnoty rodičů hrají důležitou roli ve formování osobnosti (Marcia In Knafo, Schwartz, 2004). Hodnoty dítě internalizuje ve dvou krocích. V prvním si musí dítě uvědomit hodnoty svých rodičů a souhlasit s nimi. V druhém kroku musí tyto hodnoty přijmout za své vlastní. (Grusec, Goodnow In Knafo, Schwartz, 2004).

Erikson tak stanovil teoretické formule pro empirické bádání. Na jeho teorie navázal a empiricky jeho teorii ověřoval James E. Marcia, který ve svých pracích používá termín krize (někdy nahrazován termínem hledání) a termíny závazek - člověk přijímá určitý cíl a tím i program. Marcia zdůrazňoval procesualitu formování identity v adolescenci a na základě svých výzkumů definoval čtyři stavy identity:

1. **Difuzní identita** (*identity diffusion*) - je stav, kdy člověk neprožívá krizi ani závazek. Nemá potřeby sebedefinování, je snadno ovlivnitelný, mění často názory, postoje i chování. Sebehodnocení je kolísavé a závisí na tom, jak na něj reagují druzí.
2. Status **náhradní identity** či předčasného uzavření (*foreclosure*) – tento stav je charakteristický závazky. Člověk má konzistentní obraz světa i sebe, který je však vystavěn na nekritickém přebírání norem, přesvědčení a postojů od autorit. Chybí zážitek krize identity. Nemá potřebu ověření závazků vlastní zkušeností (hledáním).
3. Status **moratoria** (*moratorium*) - člověk zažívá krizi identity, spojenou se stavy úzkosti a pochybnostmi, aniž by však bral na sebe skutečné závazky. Experimentuje, zkouší nejrůznější role, objevuje hodnoty a rozvíjí různé zájmy.
4. Získání či **dosažení identity** (*identity achievement*) - zážitek krize hledání a pochybností jedince a zároveň snaha řešit otázku svých závazků, což vede k zážitku kontinuity, k sebeakceptaci a celkové posílení a ucelení ego identity (Macek, 2003, s. 20-21).

Macek (2003) píše, že se v empirických studiích jednoznačně nepotvrdilo, že by těchto stavech identity bylo možno uvažovat jako o vývojových fázích, které na sebe navazují. Marcia (1986) i Erikson (1968) zdůrazňovali důležitost fáze moratoria, ve kterém si jedinci nezávazně „zkoušejí“ své identity. Moratorium by mělo vždy předcházet dosažení identity.

2.3 Hodnoty českých adolescentů

Před rokem 1989 se u nás prováděly výzkumy hodnot dospívající generace např. Holda (1983), Káňová (1981). Oficiálně se v těchto výzkumech ukázalo, že „mládež je celkově pozitivně orientovaná ve smyslu hledání a uznávání společensky žádoucích hodnot“ (Taxová, 1987, s.145). Na druhou stranu Taxová (1987) poukazuje, že mládež vyznává, ale otevřeně se k tomu nepřiznává, hodnoty, které jsou individualistické, a označuje je za pseudohodnoty. Jsou to užívání si života, dostatek peněz. Mládež byla již v té době hedonisticky orientovaná jen oficiální výsledky výzkumů to neprezentovaly.

Osecká prováděla výzkum hodnotových preferencí českých adolescentů v roce 1991. Ve svých výzkumech dělí hodnoty na allocentrické (porozumět a pomáhat lidem), intelektuální (mít vědomosti), sociometrické (pracovat pro společnost), estetické (mít vkus, smysl pro krásu), zdokonalování (usilovat o zdokonalení), precizní (dosahovat úspěchu a uznání), příjemnost (žít pohodlně), materiální (mít hodně peněz), emocionální (prožívat silné pocity). Na základě párového porovnání bylo stanoveno zvlášť pro chlapce a zvlášť pro dívky několik typů hodnotových preferencí. U chlapců byly identifikovány dva typy. 1. typ preference allocentrických hodnot a současné odmítání materiálních hodnot. 2. typ, který preferuje hodnoty materiální, prestižní a estetické. U dívek se neukázaly tak výrazné rozdíly v hodnotové preferenci a u většiny byly vůdčí hodnoty allocentrické (Dvořáková, 2008).

V roce 2000 provedli výzkum Řehan a Cakirpaloglu, kteří ve svém výzkumu vycházeli z koncepce Rokeache a zjistili, že mládež nejvíce preferuje terminální hodnoty jako svoboda, rodinné bezpečí, zralá láska, štěstí, upřímné přátelství, mír ve světě a vnitřní harmonii. Nejméně byly preferovány instrumentální hodnoty krása, pohodlný život, společenské uznání, spása duše, a instrumentální hodnoty fantazie, smířlivost a poslušnost (Dvořáková, 2008).

Nejkomplexněji se však v České republice hodnotami adolescentů ve své empirické činnosti zabývá Petr Sak. Pro své bádání vytvořil 23 položkovou baterii hodnot, které respondenti posuzují na pětistupňové škále. Touto baterií zkoumal hodnoty v letech 1993, 1997, 2000 a 2002. Výsledky těchto výzkumů porovnal a zjistil, že dochází k poklesu významu hodnot životní prostředí, zajímavá práce a být užitečný druhým lidem. Naopak roste význam hodnot vzdělání, majetku, úspěšnosti v zaměstnání, platu, uspokojování svých zájmů (koníčků), svobody, demokracie a Boha, zdraví a lásky. Na základě tohoto porovnání došli Sak a Saková (2004, s.20) k závěru, že „růstem míry evropanizace roste odklon skupin od hodnotového vývoje české společnosti v devadesátých letech směrem k „Inglehartovým“ postmateriálním hodnotám. Jinak řečeno „evropanství“ uvnitř české společnosti se projevuje preferencí hodnot, které jsou vývojově progresivní ve vyspělých zemích.“

Tabulka č.3. Žebříček hodnot české mládeže z výzkumu Saka v roce 2002 (Sak, Saková, 2004, s.11)

Pořadí	Hodnota	2002
1	Zdraví	4,85
2	Láska	4,66
3	Mír, život bez válek	4,63
4	Životní partner	4,59
5	Svoboda	4,53
6	Přátelství	4,51
7	Rodina a děti	4,45
8	Zdravé životní prostředí	4,40
9	Demokracie	4,32
10	Pravda a poznání	4,15
11	Zajímavá práce	4,02
12	Rozvoj vlastní osobnosti	4,02
13	Plat, další příjmy	3,91
14	Úspěšnost v zaměstnání	3,88
15	Vzdělání	3,87
16	Uspokojování svých zájmů, koníčků	3,78
17	Být užitečný druhým lidem	3,74
18	Majetek	3,44
19	Soukromé podnikání	2,77
20	Společenská prestiž	2,72
21	Veřejně prospěšná činnost	2,47
22	Bůh	2,30
23	Politická angažovanost	1,58

3 RODINNÉ PROSTŘEDÍ JAKO DETERMINANT VÝVOJE HODNOTOVÉ ORIENTACE

Hodnoty jsou výsledkem celoživotního sociálního učení. Výsledkem procesu socializace. Což koresponduje i s názory některých pedagogů jako např. např. Pavlase (2007, s. 136), podle kterého je hodnotová orientace „výslednicí dlouhodobého vzdělávacího a výchovného působení rodiny a řady společenských institucí za působení objektivních, materiálních a společenských podmínek práce a života člověka, v konkrétních sociálních situacích.“

3.1 Socializace v rodinném prostředí

Je zcela nesporné, že primární úlohu v socializaci jedince má rodinné prostředí. Klapilová (1999, s.27) píše, že „Rodina je malá, primární, neformální sociální skupina, kterou tvoří jedinci spojení pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy. Je to specifická biosociální skupina, ve které se uskutečňují některé společensky i osobně potřebné činnosti a vztahy, které nemohou v plné míře přebírat jiné instituce.“ Rodina plní ze společenského hlediska velice důležité funkce a mnoho autorů jej uvádějí různě např. Bakošová (1994) uvádí tyto čtyři funkce: Biologicko - reprodukční, ekonomická, socializační a výchovná. Další autoři přidávají funkce rekreační, pečovatelské, emocionální,... . Ať již je pojetí funkcí rodiny jakékoli funkce bio- reprodukční, socializační a ekonomické jsou zmiňovány téměř všemi autory zabývající se funkcemi rodiny.

Sociolog Pierre Bourdieu (In Čapek, Souček, 2006, s.13) pro mne zajímavě shrnul pojetí rodiny takto: rodina je slovní (nebo snad sociální) konstrukce, která svou existenci realizuje za určitých předpokladů a vykazuje určité vlastnosti:

1. Je odděleným sociálním světem, uzavřeným, hlídající si své soukromí, své hranice.
2. Je to skupina, které jsou přičítány určité hodnoty, jako je například společný život, domácí jednota, rodinný duch nebo společný pohled na svět.
3. Existují zde vztahy, které všeobecně slouží jako modely lidských vztahů.
4. Jsou v ní přítomny obřady, inaugurační akty (např. svatba, změna příjmení), zdvořilostní pravidla, která usilují o to, aby členové cítili jednotu, oddanost, náklonnost, solidaritu.

5. Rodina hraje zásadní roli v udržování sociálního řádu, funguje jako shromaždiště kapitálu, provádí volbu ve věcech plození, výchovy, spotřeby a dalších.
6. Stát mnoha akty (údaje o občanském stavu, rozhodnutí soudu aj.) nastoluje rodinnou identitu jako mocný princip vnímání sociálního světa a jednu z nejreálnějších sociálních jednotek.

Socializace je proces začleňování jedince do společnosti. Podobně Bandura (In Nakonečný, 1999, s. 58) chápe socializaci jako „proces, v němž jedinci vyvíjejí ony kvality, které jsou podstatné pro jejich účinné uspění ve společnosti.“ Čáp (1996, s. 13) ztotožňuje pojmy socializace a vývoj osobnosti a píše: „Socializace zdůrazňuje, že ve vývoji osobnosti dochází k tomu, že se jedinec učí žít mezi lidmi, vycházet s nimi, spolupracovat, žít v sociální skupině, vnímat a respektovat potřeby druhých, přizpůsobit se požadavkům, normám a zvyklostem skupiny, společnosti. Socializace probíhá po celý život, ale zvláště důležitá je v dětství a mládí. Důležitou součástí socializace je osvojení řeči, vědomostí a hodnot, sociálních dovedností.“

Při definování procesu socializace považují za důležité zdůraznit dvojsměrnost tohoto procesu. Jde o to, že jedinec není jen pasivním příjemcem vlivů z prostředí, ale sám do tohoto prostředí aktivně zasahuje a tvaruje ho. Podobně smýšlí i Prudký (2009, s.40): „Jde o interaktivní, neukončitelný proces, během něhož dochází na jedné straně k utváření osobnosti – charakterizované především svéráznými zvnitřněnými hodnotami – a tím současně k předávání kulturní kontinuity prostřednictvím učení se hodnotám, které přijalo za své okolí jedince. Ovšem dochází také k posunům v hodnotových strukturách společnosti, charakterizovaných nově přijímanými a uplatňovanými hodnotami a ně navazujícími normami chování.“

Výsledkem procesu socializace není jen socializovaný jedinec, ale také jedinec, který pomocí interiorizovaných hodnot reguluje své chování nikoli na základě externích sankcí, ale na základě interní kontroly – sebekontroly. V procesu socializace tedy nedochází jen k internorizaci (zvnitřnění) společenských hodnot, ale také k jejich exteriorizaci. „Proces interiorizace představuje ovšem jen jednu stránku uplatňování daného principu. Jeho druhou stránkou je proces exteriorizace, jenž spočívá v tom, že jedinec v souladu s požadavkem, který přeměnil ve svou vnitřní zásadu také jedná. A co více, nadále on sám

aktivně žádá a prosazuje uplatňování tohoto požadavku (zásady) ve svém okolí“ (Helus, 2004, s. 180).

Na základě těchto dvou subprocesů procesu socializace dochází ke předávání hodnot v daném sociokulturním prostředí a samozřejmě i v rodinách, které tak zajišťují coby základní jednotky společnosti hodnotové kontinuum.

Je samozřejmé, že v průběhu jedincovy socializace on sám ovlivňuje a je ovlivňován i dalším sociálním prostředím (vrstevnické skupiny, media, pracovní prostředí, lokální prostředí). Rodina je však pro lidské individuum prvním přirozeným prostředím. Zde se odehrávají procesy, jejichž výsledkem je bazální osobnost, která je pevným základem pro výstavbu jedincovy identity i v dospělém věku. Probíhá zde tzv. primární socializace – „vytváření základní psychické funkce nutné pro získání diferencovaných vzorců chování, dále pro kognitivní působivost, pro verbální komunikaci, pro způsobilost oceňování hodnoty symbolickým zpevněním a posléze získání sebekontroly“ (Nakonečný, 1999, s. 58).

3.2 Způsoby socializace v rodině

Jak již bylo napsáno hodnoty se v rodinném (i v sociálně kulturním obecně) prostředí předávají a formují jako součást vývoje osobnosti v procesu socializace, jehož podstatou jsou různé formy sociálního učení. Bandura (In Nakonečný, 1999, s. 59) rozlišuje tyto způsoby sociálního učení:

- **Diferenciální zpevnování:** lidské chování je kontrolováno svými důsledky, upevňují se způsoby chování, které byly odměňovány, zatímco neúčinné a potrestané způsoby chování jsou opouštěny.
- **Zástupné zpevnování:** lidé modifikují své chování také na základě pozorování odměn a trestů, které získávají druzí lidé, tedy pozorováním důsledků cizího chování.
- **Verbální vedení:** chování dětí, ale i dospělých může být také usměrňováno instrukcemi, které dostávají, „jsou-li spolu kombinovány instruuující kontrola a zpevňující sankce, pak sílu sankcí zvětšuje verbální specifikace“ (Aronfreed 1968, zde dle Bandury), a sice tím, že konkretizuje důvody odměn a trestů.

- **Učení na základě modelu:** „komplikované vzorce reakcí mohou být získány pozorováním akcí živých nebo symbolických modelů“, je-li jedinec svědkem negativní afektivní reakce jiné osoby, získává nepříjemné zkušenosti a jde tu vlastně o učení se pozorováním.

O socializaci v rodině píše také Nakonečný (1998, s. 199): „Základnou primární socializace je rodina a charakteristika vztahů v rodině (způsob soužití rodičů a dětí) je tedy základním faktorem socializace.“ Dále píše, že zdůrazňovány jsou zejména následující dílčí faktory: 1. vztah rodičů k dítěti (projevy láska, neláska či ambivalence, míra kontroly dítěte, způsoby trestání dítěte), 2. kohezivita rodiny a její konstelace (zejména úplná, či neúplná rodina), 3. socio-ekonomický standard rodiny.

3.3 Krize hodnot, krize rodiny

Rodina při plnění své socializační funkce předává kulturně sociální hodnoty, čímž zaručuje historickou kontinuitu společnosti. Ovšem vlivem exponencionálního vývoje informačních technologií, které se staly hlavním šířitelem masové kultury, jejíž základní a primární hodnotou je zisk, se ztrácí jednotnost definování hodnot, které jsou interiorizovány v sociálním prostředí. Dochází tak ke globálním problémům, které často bývají označovány výstižným termínem „krize“ s přívlastky např. „hodnot“, „kultury“, „rodiny“... . Indikuje to ve mně myšlenky, které vedou k aplikaci známého Pascalova zákona na sociální jevy v moderní (chcete-li postmoderní) společnosti. Všechny tyto krize jsou spojitě nádoby a krize v jedné sféře lidského společenství se ve stejné míře projeví v druhé.

Představa rodiny, coby „morfostatická instituce“ (Možný, 2002), coby klidného neměnného prostředí, které dokáže odolávat všem bouřlivým změnám v okolní společnosti, tak jak byla představována sociologii 19. a ještě počátku 20. století, se rozpadá. „Sociologické učebnice po dlouhou dobu začínaly, že rodina je pro společnost příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stísněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní spořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Vývoj či pokrok tím ovšem rodina nebrzdí. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje

a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroucením“ (Možný, 2002, s.13).

Je jisté, že dnes již nikdo nepochybuje o tom, že společenské změny silně ovlivňují rodinné zázemí. Proto je každému zřejmé, že tvrzení citované výše je dnes neobhajitelné. V české společnosti došlo za posledních 20. let k výrazné sociální stratifikaci. A to nejen v souvislosti se statusem jedince, ale také se společenským statusem celých rodin. Dochází tak k velkým rozdílům mezi jednotlivými rodinami. Což se projevuje nejen v ekonomické sféře, ale také hodnotové sféře, co by míra „ochoty“ rodiny se podřídit podbízeným masovým hodnotám. Brezinka (1996) dokonce doporučuje, aby se rodiny shlukovaly do komunit, kde by se předávaly, takové hodnoty, jaké rodiče považují za správné.

„V době kulturního pluralismu lze získat emocionální základy pro smysluplný a sociálně odpovědný život jen tehdy, jestliže se děti v útlém věku uchrání před vzájemným prolínáním kultur ve společnosti. Děti potřebují bezpečný prostor s omezeným horizontem, kde panují shodná přesvědčení o tom, co je pravdivé, dobré, krásné, co je důležité a co je vedlejší. Je úkolem rodičů vytvořit pro sebe a pro své děti takový ostrov řádu a šťastného soužití, sám sebou určený prostor důvěry ve spolehlivé lidi a vazby na společné opěrné body při orientaci v hodnotách, stručně: dobrou rodinnou kulturu. To mohou dnes rodiče zpravidla poskytnout jen tehdy, když se připojí k okruhu přátel nebo většímu společenství stejně smýšlejících, které se podobá rodině“ (Brezinka 1996, s. 148). Tato myšlenka mi však připadá příliš utopická a pro praktický život neuplatnitelná. Přejít z takto hodnotově karanténního prostředí by pro ně znamenal velký problém a snad i následnou neschopnost se zařadit do širší společnosti.

Problematikou současných rodin v souvislosti s předávanými hodnotami se zabývá i Kouteková (2007), která o současné rodině píše, že je v přechodném stavu a že její základnu tvoří „tradiční rodina“, která je ovšem ovlivňována negativními faktory z vnější společnosti a ve které:

- **se rozpadají vztahy** a utvářejí se nová manželství, klesá počet uzavíraných manželství a roste počet neformálních soužití; ztrácí se soudržnost a patriarchálnost rodiny, snižuje se počet dětí v rodinách, narušuje se přirozený systém trojgeneračních rodin,

- mnohé rodiny trpí ohrožením z **nezaměstnanosti, chudoby, nejistoty**, což vede k destabilizaci jejich členů,
- na druhé straně **stoupají nároky na rodiče v práci** a životě, na celoživotní vzdělávání otce, matky, nebo obou rodičů, přestože přetíženost prací ovlivňuje atmosféru rodiny,
- v důsledku pracovní zatíženosti rodičů dochází k **zúžení rodičovské** péče, která se omezuje na zabezpečení materiálních hodnot, na organizaci domácnosti a její kontrolu,
- **snižuje se penzum času na výchovu dětí**, interakční vztahy v rodině, společné trávení volného času,
- vstup **masmédií, počítačové techniky** do rodiny snižuje čas na vzájemnou komunikaci; masověkomunikační prostředky často produkují vzory pro dezintegraci hodnot a nedostatek emocionálních vztahů v rodině nahrazuje televize,
- **komercializace života** neprospívá k utváření pozitivních hodnot v rodině, minimalizují se tradiční hodnoty rodiny (Kouteková, 2007, s.291).

3.4 Hodnotová výchova v rodině

Výchova bývá definována jako záměrná a cílevědomá činnost. Právě tato intencionalita ji odlišuje od procesu socializace. Socializace jako začleňování jedince do skupiny probíhá i u zvířat, ale výchova, jako propracovaný systém přirozených i naučených metodik k cílenému ovlivnění dítěte rodičem, je specificky lidská. Výchova je neoddělitelnou součástí procesu socializace a probíhá mimo jiné také jako sociální učení. Dá se říci, že výchova v rodině je základem primární socializace.

Nakonečný (1998, s.188) dokonce ztotožňuje tyto pojmy. „...neboť smyslem rodinné výchovy je uvést dítě do života v příslušném kulturním prostředí. Vliv kultury na dítě se v tomto smyslu uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy (tzv. primární socializace), jako druh sociálního učení.“

Bačkorová (2007, s. 128) uvádí, že výchova v rodině se uskutečňuje ve třech rovinách:

1. V rovině vztahů mezi členy rodiny navzájem, ve vztahu k sobě samému, ve vztahu člena rodiny k jiným členům).
2. V rovině modelu a příkladu (rovina imitace a identifikace s rodiči a se sebou samým).
3. V rovině poučení (o smyslu života, v odevzdávání tradic).

Tyto roviny výchovy v rodině evidentně vycházejí z forem sociálního učení (viz.výše). Z hlediska interiorizace hodnot je velmi důležitá rovina vztahů mezi členy rodiny a rovina modelu a příkladu, které spolu úzce souvisí.

Jak píše Brezinka (1992, s.148): „.....závisí v první řadě na rodičích, jaká hodnotová přesvědčení mladý člověk získá. Méně při tom záleží na slovním poučení, a více na společném životním řádu, v jehož rámci se mohou malí ve styku s velkými z jejich dobrého příkladu sami učit, co se patří.“ Verbální vedení rodičů je však také důležité a má nezastupitelnou úlohu při pomoci v orientaci dětí v hodnotách při kontaktu s jiným prostředím než rodinným. Pro správnost výchovy vyžaduje, aby panovala kongruence mezi slovním deklarováním dobrého a špatného a vlastním jednáním rodičů.

Humanista Albert Schweitzer doporučil univerzální metodu výchovy ve třech bodech. 1. být vzorem, 2. být vzorem, 3. být vzorem. Zároveň proto, aby děti a především mladí lidé byli ochotni vnímat a uznávat někoho jako vzor, musí takovýto jedinec disponovat vhodnými osobnostními vlastnostmi. Z hlediska výchovy k hodnotám, rodič musí mít interiorizovány určité hodnoty, které exteriorizuje a tím předává v sociální interakci dále svým dětem. Výchova k hodnotám v rodině si vyžaduje, aby rodič disponoval jistou hodnotovou orientací a schopností svými postoji a přesvědčeními vytvářet vhodné podmínky výchovy.

Kouteková (2007, s. 289) ve své práci cituje Brezinku, který uvádí podmínky k dosažení hodnotových výchovných cílů takto:

- harmonické spolužití rodičů,
- rodiče, kteří sami usilují o ty vlastnosti, ke kterým chtějí vychovávat i svoje děti,
- trávení volného času s dětmi,
- utváření příznivé, pozitivní atmosféry v rodině,

- vedení dětí k samostatnosti a k životnímu stylu zaměřeného na pomoc jiným lidem a přebírání povinností,
- ochrana před škodlivými a bezvýznamnými informacemi, nadbytečnými konzumními produkty, před pokušením pasivity,
- uplatňování dobrého chování ve styku s jinými lidmi,
- zájem rodičů o přátele dětí a plnohodnotnou zájmovou činnost ve volném čase.

Budováním vzájemných vztahů mezi rodiči a jejich dětmi v průběhu celého jejich společného žití se buduje a vytváří emocionální zázemí rodiny. Právě toto emocionální zázemí je velmi důležité pro dosažení cíle socializace, tedy osobnosti, která své chování a jednání reguluje sebekontrolou na základě zvnitřněných hodnot. „Jedinec při kladném emočním vztahu k významnému druhé osobě nebo ke skupině přejímá jejich požadavky a normy. Ty se stávají vnitřním interiorizovaným subsystémem osobnosti, podle kterého jedinec reguluje své chování a jednání i bez pokračující kontroly a regulace zvenčí“ (Čáp, 1996, s. 124).

Je ovšem smutným faktem, že v rodinách především díky velkým pracovním nárokům na rodiče, ubývá časový prostor, který by měl být vyhraněn interakci rodičů a jejich dětí. Jsou tak velice eliminovány možnosti pro budování vzájemného vztahu a i možnosti dětí přebírat nápodobou způsoby chování a jednání – možnost dětí mít své rodiče za vzory. Děti hodně času tráví v různých výchovných institucích, kde často přejímají hodnoty, které jsou rozdílné oproti hodnotám rodiny. Tak dochází k „hodnotovému rozvratu“ rodiny a k vzájemným nepochopením.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

4 HODNOTOVÁ ORIENTACE ADOLESCENTŮ

4.1 Úvod k výzkumné části

Hodnotová orientace se formuje v průběhu socializace a největším vliv na tento dlouhodobý proces má rodinné prostředí. Rodiny, stejně jako celá společnost, prochází změnami, které často narušují její přirozenou funkčnost. Dochází také k velké stratifikaci rodin podle ekonomicko-sociálních statusů a také podle míry emocionálního zázemí, které se v rodině vytváří. Na základě této stratifikace dochází také často ke společenským předsudkům, typu: „Mládež z bohatých rodin je hodně sebestředná, povýšená, zaměřena jen na své vlastní blaho.“ „Jedináčci myslí jen na sebe.“

Začalo mě zajímat, zda by se dalo výzkumem prokázat, že na základě rozdílnosti v rodinném prostředí se vytváří rozdílná hodnotová orientace. Znamenalo by to, že díky stále větším rozdílům mezi jednotlivými rodinami se vytváří stále více rozdílné hodnotové orientace jednotlivých jedinců a dochází tak ke stále většímu hodnotovému relativismu ve společnosti jako celku, což přispívá k prohlubování krize ve společnosti.

Zároveň pokud se tato vztahovost neprokáže, znamená to, že se hodnotová orientace vyrovnává vlivem dalších socio-kulturních prostředí, do kterých se jedinec v průběhu svého života socializuje, a tím se přirozeně udržuje hodnotová orientace celkové populace daného kulturního prostředí. A zachovává se tak (alespoň v určitých mezích) kulturní kontinuum.

4.2 Cíle výzkumu

1. Zmapovat hodnotovou orientaci adolescentů pomocí nástroje PVQ.
2. Zjistit, zda existují rozdíly v hodnotové orientaci mládeže v závislosti na různorodosti rodinného prostředí, ze kterého pocházejí.

4.3 Výzkumné otázky

Otázka č.1: Mají jedináčci jinou hodnotovou orientaci než adolescenti s více sourozenci?

Otázka č.2: Mají adolescenti, kteří vyrůstají v úplných rodinách, jinou hodnotovou orientaci než adolescenti, kteří vyrůstají v neúplných rodinách?

Otázka č.3: Mají adolescenti z bohatých rodin jinou hodnotovou orientaci než adolescenti z chudých rodin?

Otázka č.4: Mají adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, jinou hodnotovou orientaci než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání?

Otázka č.5: Mají adolescenti, kteří vyrůstají v rodině s příznivým emocionálním zázemím jinou orientaci než adolescenti z rodin, kde není příznivé emocionální zázemí?

4.4 Výzkumný vzorek

Výzkum je zaměřen na věkovou populaci adolescentů. Toto vývojové období bývá limitováno věkem 15 - 20 let. Což odpovídá věku naší středoškolské mládeže, proto jsem ve svém výzkumu oslovila právě střední školy. Výběr oslovených středních škol byl záměrný a výběrovým kritériem byla demografická lokalita (Vsetínsko a Hranicko) a ochota vedení škol se na výzkumu podílet.

Při sběru dat jsem oslovila celkem 14 středních škol ze Vsetínského okresu, z nichž pouze 2 vyjádřily zájem a souhlas se spoluprací na mém výzkumu. Jednalo se o Střední školu obchodu a služeb ze Vsetína a Střední školu cestovního ruchu z Rožnova pod Radhoštěm. Na těchto školách mi bylo umožněno oslovit celkem 82 studentů. Dále jsem oslovila Střední průmyslovou školu Hranice, kde mi umožnili oslovit celkem 45 studentů, ale jeden z respondentů byl pravděpodobně „vtipálek“ a na škále podobnosti kroužkoval všechny odpovědi, proto jsem musela tento dotazník pro vyhodnocení vyloučit.

Celkově výzkumný vzorek zahrnuje 126 respondentů, z nichž 55 je mladých mužů a 71 mladých žen.

4.5 Metodologie výzkumu

K empirickému poznávání hodnotové orientace mládeže jsem se rozhodla užít standardizovaný dotazník hodnotových portrétů dle profesora Schwartze - *The Portrait Values Questionnaire (PVQ)*. Konkrétně jeho 21 položkovou verzi tak, jak byla vyvinuta a užita pro účely výzkumu European Social Survey (viz 1.3.3.2 Výzkumné metody Shaloma H. Schwartze).

Pro účely ověřování stanovených hypotéz jsem před PVQ postavila celkem 8 dotazníkových otázek, které se respondentů dotazují na jejich rodinné prostředí. Tyto otázky se dají rozdělit do dvou kategorií.

1. Objektivně deskriptivní – zahrnuje 4 otázky, které popisují socio-ekonomické zázemí rodiny. Tyto otázky se dotazují na počet sourozenců, formu soužití rodičů, ekonomické zázemí rodiny a stupeň vzdělání rodičů. Odpovědi na tyto otázky považuji za objektivní, i když otázka týkající se ekonomického zázemí rodiny vychází z vlastního, tedy subjektivního pohledu respondenta. Předpokládám však, že adolescenti již dosáhli potřebné intelektuální úrovně a také v kontaktu se širším sociálním okolím nasbírali dostatek zkušeností, aby se i tato odpověď dala považovat za objektivní.
2. Subjektivně deskriptivní – další 4 otázky se snaží zmapovat emocionální zázemí rodiny, u kterého předpokládám značný vliv na rozvoj osobnosti a tedy i na hodnotovou orientaci. Odpovědi na tyto otázky jsou značně subjektivní, podléhají vlastnímu hodnocení, které je opět ovlivněno hodnotovou orientací respondenta. Ovšem s touto subjektivitou se musí počítat vždy při provádění humanitních výzkumů dotazníkovou metodou.

Za položky PVQ jsem dodala dodatekové dvě otázky, kdy respondenti měli odpovědět, který z předešlých portrétů je jim nejpodobnější a který je nejméně podobný. Tyto otázky jsem zařadila pro jednoznačnější identifikování nejpodobnějších portrétů.

4.6 Výsledné zpracování dat

Výsledné zpracování dat jsem se rozhodla pro přehlednost rozdělit do dvou částí dle stanovených cílů výzkumu. V první části se bude jednat jen o popisnou analýzu hodnotové orientace adolescentů a druhá část bude hledat odpovědi na stanovené výzkumné otázky. Před samotným vyhodnocováním však provedu základní analýzu získaných dat na základě, které navrhnu možný postup pro ověřování hypotéz.

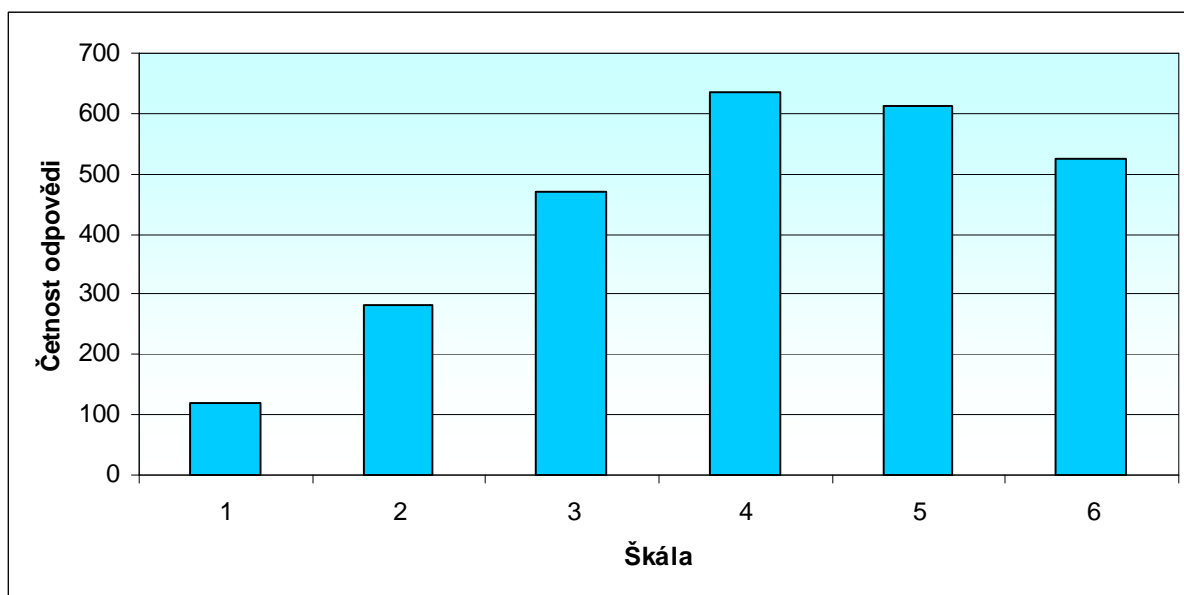
4.6.1 Základní analýza získaných dat

Respondenti přirovnávali jednotlivé položky (portréty) PVQ k sobě a to na škále 1 až 6. (1 - nepodobá se mi vůbec, 2 - nepodobá se mi, 3 - podobá se mi málo, 4 - podobá se mi trochu, 5 - podobá se mi, 6 - velmi se mi podobá.)

Pro základní orientaci v tom, jak respondenti na tyto položky odpovídali, jsem si vypočítala střední hodnoty, pro kategoriální data tedy modus a medián. Obě tyto hodnoty vyšly na kategorií 4. Což znamená, že respondenti nejčastěji hodnotili svou podobu k popisovaným portrétům kategorií 4 - podobá se mi trochu. Zároveň však také velmi často odpovídali kategorií 5 a 6 a výrazně méně kategoriemi 1, 2, 3. Pro mé vyhodnocování to znamená, že respondenti poměrně často cítili s většinou portrétu spíše podobnost. A hodnocení „velmi se mi podobá“ obdrželo často více, jak jeden portrét. Může proto docházet ke zkreslování výsledků. Proto pro zmapování hodnotové orientace jsou velmi cenné i dodatkové otázky za položkami PVQ dotazující se na nejpodobnější a nejméně podobnější portrét.

Po rozdělení výzkumného vzorku dle různorodosti rodinného prostředí, jsem analyzovala data, která budou porovnávána. Původně jsem zamýšlela pro porovnání různých skupin adolescentů použít jednofaktorovou analýzu rozptylu (ANOVA) a T-test. Tyto testy jsou parametrické a pro jejich užití musí data splňovat parametr normálního rozdělení dat a homogenitu rozptylu. Při čemž jsem zjistila, že data získaná z mého dotazníkového šetření nespĺňují podmínku normálního rozdělení, proto jsem se rozhodla užít neparametrickou statistiku.

Graf č. 1: Četnost jednotlivých odpovědí na položky v PVQ

4.6.2 Postup ověřování hypotéz

Postup ověřování hypotéz jsem si stanovila následovně:

1. Identifikace možných rozdílů hodnotové orientace mezi různými kategoriemi – Graf průměrného bodového skóre.
2. V případě identifikovaných rozdílů z grafu průměrného bodového skóre budu tyto rozdíly ověřovat statisticky:
  - a) graficky pomocí krabicových grafů,
  - b) výpočtem testového kritéria U-testu Manna a Whitneyho.

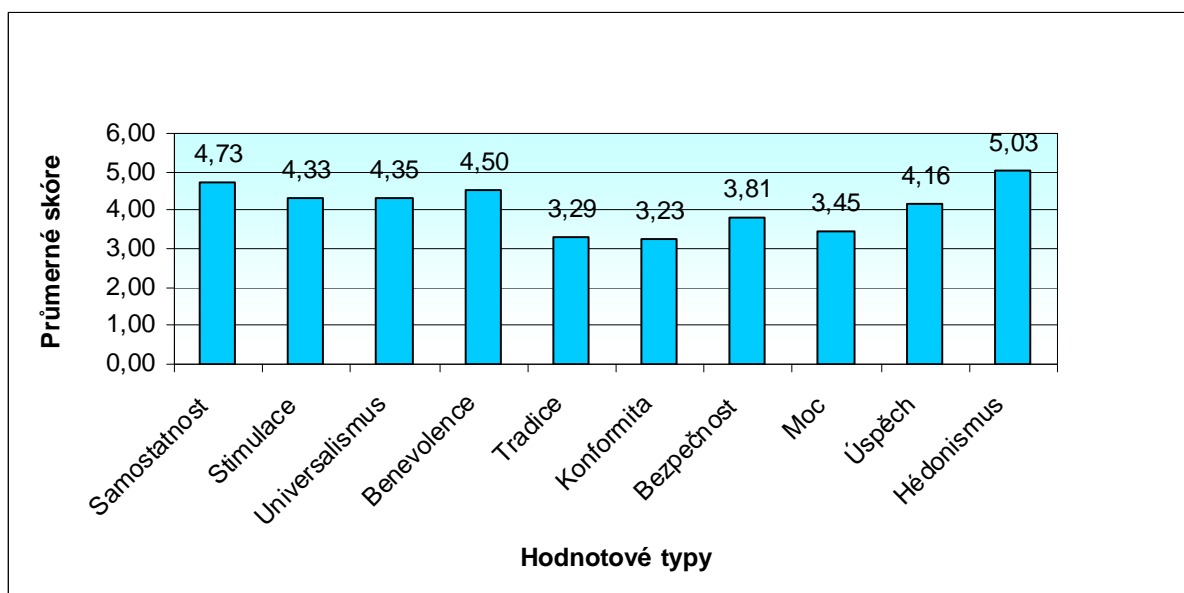
Vypočítané hodnoty U-testu budu zaznamenávat do tabulky, kde je U - testové kritérium, u - normovaná normální veličina, φ - hustota pravděpodobnosti normovaného normálního rozdělení a α - hladina významnosti. Hustotu pravděpodobnosti φ budu vyhledávat ve statistické tabulce, kterou příkládá Chráska (2003) jako přílohu I (s.188). Hladinu významnosti volím 0,05. Pokud bude pravděpodobnost φ nižší nebo rovna, jak stanovená hladina významnosti, tak mohu odmítnout nulovou hypotézu a přijmout alternativní o rozdílnosti hodnotové orientace mezi porovnávanými kategoriemi. Bodové skóre pro jednotlivé hodnotové typy je součet ohodnocení na škále podobnosti pro dané položky v dotazníku PVQ.

Vyhodnocení jsem prováděla za pomoci programů MS excel a statistica 9 (testovaná Trial verze dostupná na <http://www.statsoft.cz/podpora/ke-stazeni/trial-verze-statistica>)

4.7 Zmapování hodnotové orientace adolescentů metodou PVQ

Jelikož v PVQ náleží každému hodnotovému typu dvě položky, jen universalismu tři, musí se počítat průměrné skóre pro jednotlivé hodnotové typy. Tyto průměry slouží k zachycení rozdílnosti v datech v jednotlivých kategoriích.

Graf. č. 2: Průměrná skóre hodnotových typů

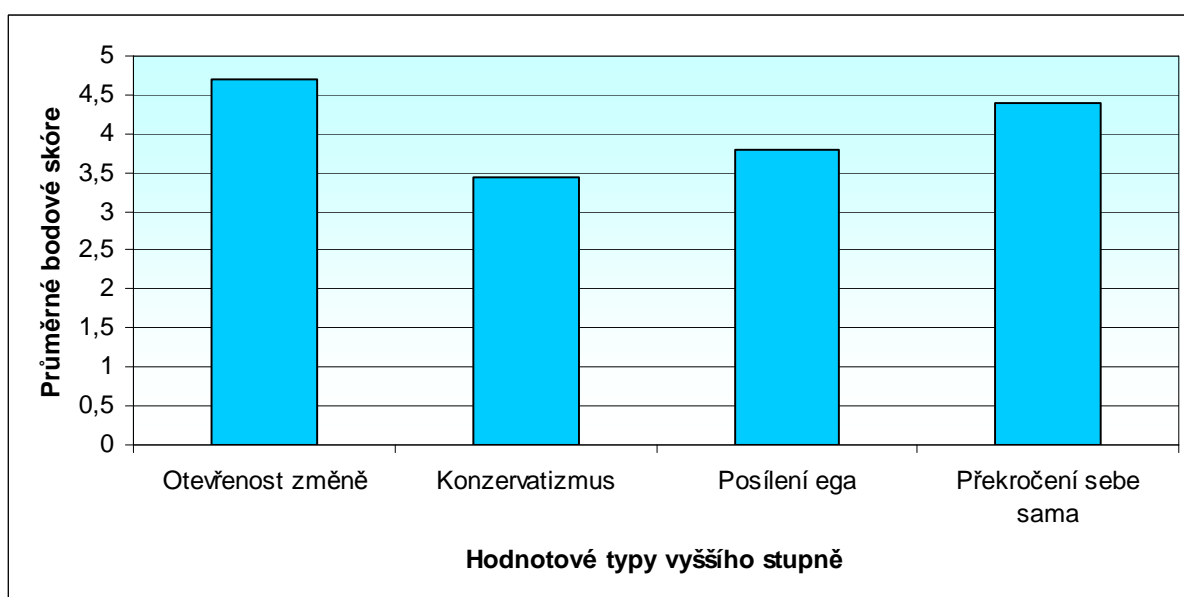

V grafu č. 2 je vidět po vypočítání průměrného skóre jednotlivých hodnotových typů z odpovědí z dotazníků, že nejvyššího průměrného skóre, tedy největší podobnosti, získal hodnotový typ hédonismus, což vypovídá o cílové zaměřenosti adolescentů na požitek, rozkoš, celkové užívání si života, pobavení se. Na druhém místě se umístil typ samostatnost, který ukazuje na důležitost samostatného rozhodování a jednání pro adolescenty. A na třetím místě se umístil hodnotový typ benevolence, hned následovaný hodnotovým typem universalismus. Benevolence je charakterizována cílovým zaměřením na podporu a pomoc blízkým lidem, tedy především na rodinu a přátele a universalismus je charakterizována zaměřením na toleranci a ochranu práv všech lidí a také na ochranu životního prostředí. Z toho vyvozují, že mladí lidé jsou si vědomi globálních problémů a jejich řešení považují za důležité. Nejmenší průměrné bodové skóre získal hodnotový typ konformita,

následován hodnotovým typem tradice. Vyplývá z toho, že mladí lidé nepovažují za důležité podřizovat se společenským normám a udržovat tradice. Překvapivě velice nízké průměrné bodové skóre obdržel hodnotový typ moc.

Pokud se opět podíváme na graf č. 2, lze pozorovat, že dosti velké průměrné skóre mají hodnotové typy hédonismus, samostatnost, stimulace, které se dohromady dle Schwartze dají sloučit do hodnotového typu vyššího stupně „otevřenost změně“. Dále dosti velké průměrné bodové skóre obdržely hodnotové typy universalismus a benevolence, které se dohromady slučují do hodnotového typu vyššího stupně „překročení sebe sama“. Nižší průměrné bodové skóre pak obdržely hodnotové typy tradice, konformita, které se dohromady slučují do hodnotového typu vyššího stupně „konzervatismus“ a hodnotové typy moc a úspěch se slučují do hodnotového typu vyššího stupně „posílení ega“. Proto jsem vytvořila graf č. 3, z něhož lze vyčíst, že nejvyšší průměrné bodové skóre získal hodnotový typ vyššího stupně otevřenost změně a nejmenší konzervatismus, z čehož se dá říci, že adolescenti jsou zaměřeni na získávání nových zkušeností, zážitků a důležitost samostatného jednání a rozhodování. Oproti tomu nejméně je pro ně důležité být přizpůsobiví a lpět na tradicích. Za pozitivní považují, že adolescenti upřednostňují hodnotový typ vyššího stupně překročení sebe sama před hodnotovým typem vyššího stupně posílení ega. Což znamená, že mladí lidé považují za více důležité blaho ostatních lidí, než podporu své osoby.

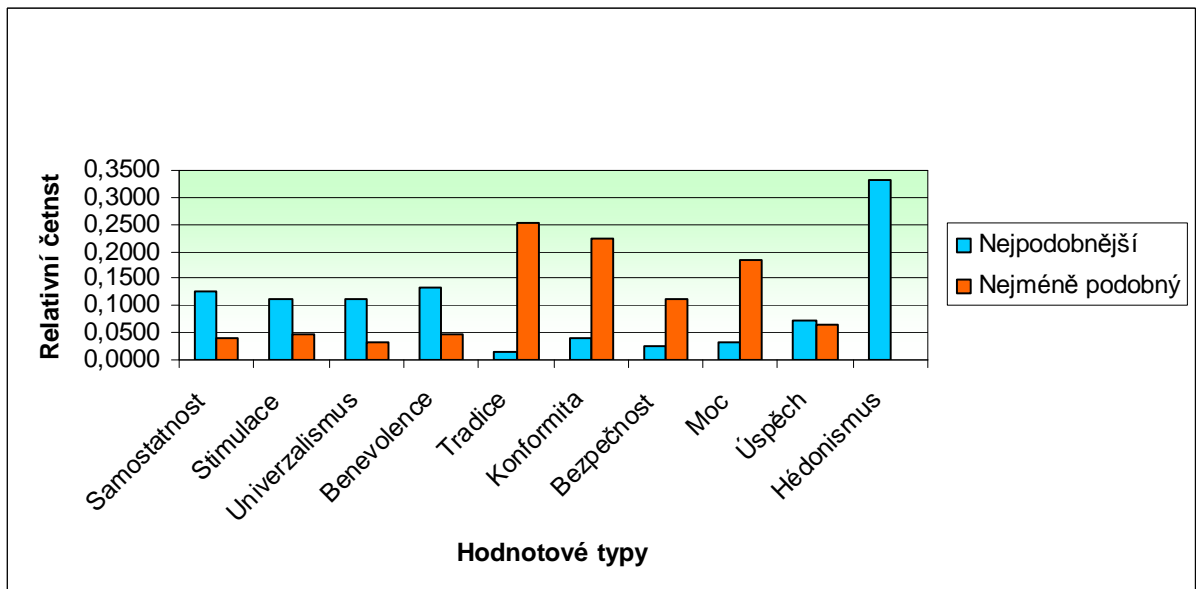
Graf č. 3. Průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů

Jelikož rozdíly mezi jednotlivými hodnotovými typy na základě průměrného bodového skóre nejsou příliš výrazné, zkusila jsem graficky vyhodnotit četnosti u odpovědí. „nejvíce se mi podobá“ a „nejméně se mi podobá“

Pokud měli respondenti zvolit jen jeden hodnotový typ coby nejpodobnější, pak 33,3% respondentů zvolilo hodnotový typ hédonismus. Tento hodnotový typ byl volen za nejpodobnější nejčastěji a to s výraznou převahou oproti jiným hodnotovým typům. Nejméně pak volili za nejpodobnější hodnotový typ tradice (25%) a následovaný hodnotovými typy konzervatismus (23,3%) a moc (18%). Tyto tři hodnotové typy považují respondenti za nejméně podobné opět s výrazným odstupem od ostatních hodnotových typů.

Graf č. 4: Četnosti „nejpodobnějších“ a „nejméně podobných“ hodnotových typů

Z grafického vyobrazení relativních četností „nejpodobnějších“ a „nejméně podobných“ se dá vypočítat sklon k inverzní funkčnosti těchto dvou kategorií, což dokazuje výpočet Spearmanova koef. pořadové korelace, kdy $R = -0,8868$. Tato hodnota se blíží hodnotě -1 a mohou tedy říci, že daná pořadí jsou si inverzní.

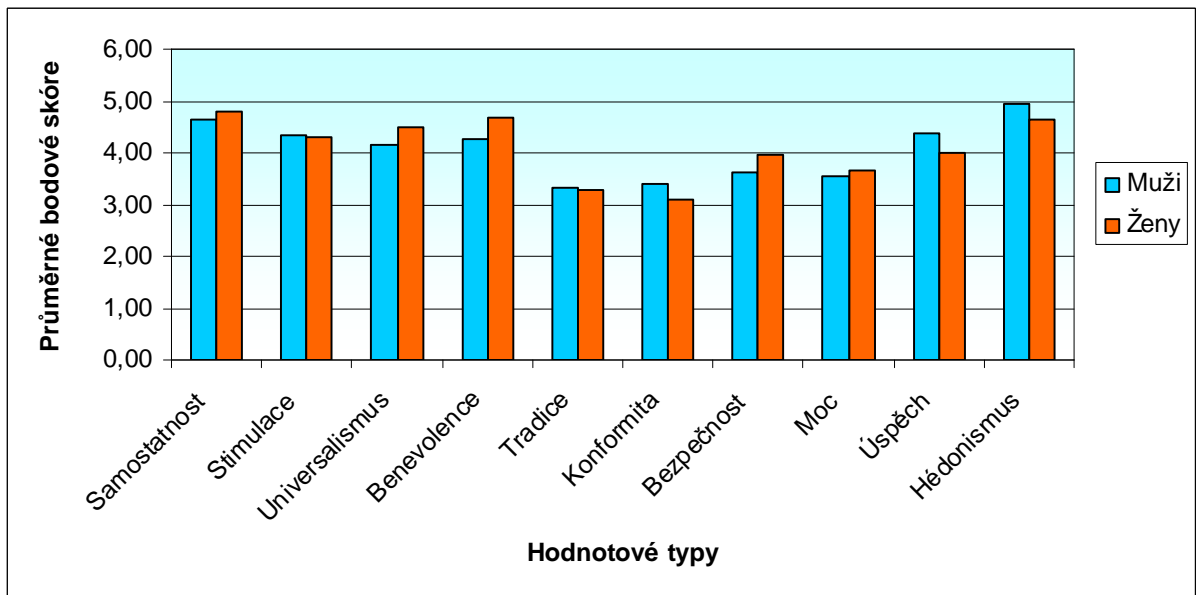
Pro popsání hodnotové orientace adolescentů jako skupiny jsem se rozhodla zjistit, zda se ukáží nějaké rozdíly mezi pohlavím. Proto mi k ověření přibudou další hypotézy, jejichž ověření však považuji za zajímavé a pomohou dokreslit celkový pohled na hodnotovou orientaci adolescentů.

4.7.1 Rozdíly hodnotové orientace mezi mladými muži a mladými ženami

Budu hledat odpověď na otázku:

Je mezi mladými muži a mladými ženami rozdíl v hodnotové orientaci?

Graf č.5. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pohlaví

Z grafu č. 5 lze vypočítat rozdíly mezi mladými muži a ženami u hodnotových typů universalismus, benevolence, konformita, bezpečnost, úspěch a hédonismus. Překvapivé je, že v grafu se ukazuje, že mladí muži vyjadřují více konformity, než mladé ženy, očekávala jsem spíše opačnou tendenci. (Jelikož prozkoumání těchto rozdílů není mým hlavním výzkumným cílem, budu rozdíly prověřovat jen výpočtem U-testu).

Na základě identifikovaných možných rozdílů stanovuji následující dílčí hypotézy:

$H_{M/ž a}$: Mladé ženy jsou více universalisticky orientované než mladí muži.

$H_{M/ž b}$: Mladé ženy jsou více benevolentně orientované než mladí muži.

$H_{M/ž c}$: Mladí muži jsou více konformně orientováni než mladé ženy.

$H_{M/ž d}$: Mladé ženy jsou více orientováni na bezpečnost než mladí muži

$H_{M/ž e}$: Mladí muži jsou více orientováni na úspěch než mladé ženy.

$H_{M/ž f}$: Mladí muži jsou více hédonisticky orientováni než mladé ženy.

Tabulka č. 4. Hodnoty U-testu pro kategorie muži/ ženy

Hodnotový typ	U	U	Φ	α
Universalismus	1503,5	-2,22071	0,0355	0,05 ¹
Benevolence	1381,5	-2,8408	0,0079	0,05
Konformita	1659	-1,4564	0,1295	0,05
Bezpečnost	1666	-1,4174	0,1497	0,05
Úspěch	1555	-1,9756	0,0540	0,05
Hédonismus	1887	0,32611	0,368	0,05

Na základě vypočítaných hodnot v tabulce č.4. mohu přijmout hypotézy $H_{M/ž_a}$ a $H_{M/ž_b}$ tedy, že mladé ženy jsou více universalisticky a benevolentně založené než mladí muži. A také hypotézu $H_{M/ž_e}$ tedy, že mladí muži jsou více orientováni na úspěch než mladé ženy.

Ostatní hypotézy musím zamítnout.

Shrnutí:

V mém výzkumu se ukázalo, že adolescenti jsou výrazně hédonisticky orientováni. Dále je pro ně velice důležité samostatné jednání a rozhodování a zájem o nové podněty a získávání zkušeností. Oproti tomu jsou adolescenti nejméně zaměřeni na konformitu a tradici. Tento výsledek ovšem nevnímám jako výrazně negativní, ale spíše jako charakteristický rys dospívající generace. Naopak velice pozitivně vnímaným výsledkem, že adolescenti jsou více prosociálně zaměřeni, než zaměřeni na posílení vlastního ega. Vyjadřuje to, že mladá nastupující generace si je vědoma globálních problémů a nutností je řešit.

Rodové rozdíly se v mém výzkumu potvrdily a sice, že mladé ženy jsou více benevolentně a universalisticky orientované než mladí muži. A mladí muži jsou více orientováni na úspěch než mladé ženy

---

¹ Červeně jsou označeny výsledky signifikantní na hladině významnosti 0,05 a zeleně na hladině 0,01

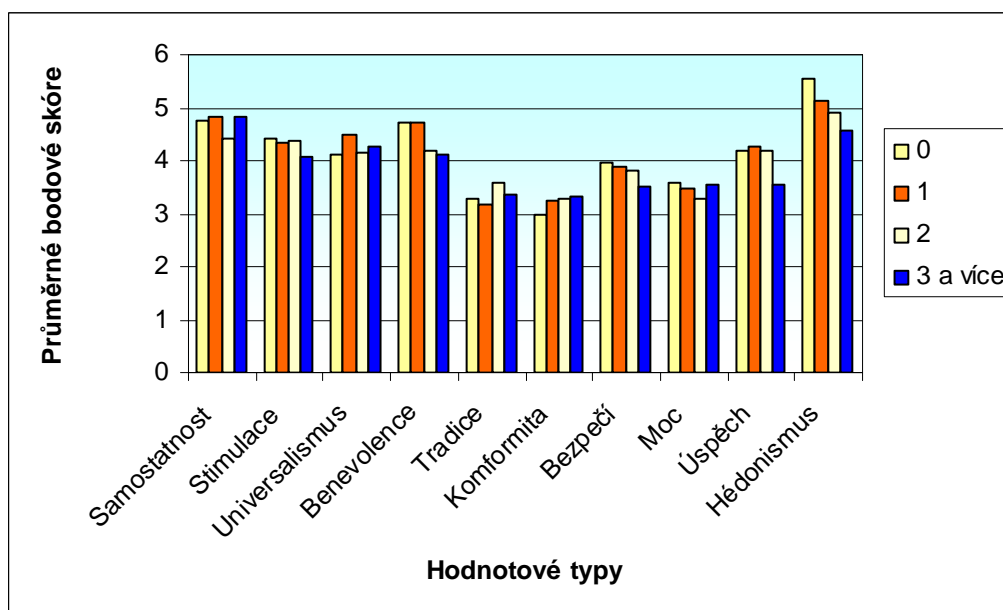
4.8 Odpovědi na výzkumné otázky

4.8.1 Počet sourozenců

Hledání odpovědi na výzkumnou otázku č.1:

Mají jedináčci jinou hodnotovou orientaci než adolescenti s více sourozenci?

Graf č. 6. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle počtu sourozenců

Z grafu č. 6 na první pohled zaujme sestupná tendence u hodnotového typu hédonismus. Pokud by se potvrdily rozdíly, znamenalo by to, že jedináčci jsou více hédonisticky orientovaní než adolescenti vyrůstající v rodinách s více dětmi. Další zajímavé rozdíly nacházím u hodnotového typu úspěch, kdy respondenti s 0 až 2 sourozenci mají přibližně stejně silnou orientaci na úspěch, a respondenti, kteří mají 3 a více sourozence, mají menší tendenci se orientovat na úspěch. Zajímavě se také profilují možné rozdíly u hodnotového typu benevolence. Zde vzniká možná dichotomie mezi respondenty, kteří jsou jedináčci nebo mají jednoho sourozence, a respondenty, kteří mají 2 nebo 3 a více sourozenců. Překvapivě více benevolentně se profilují ti, kteří nemají žádného sourozence, nebo jen jednoho.

Stanovují dílčí hypotézy:

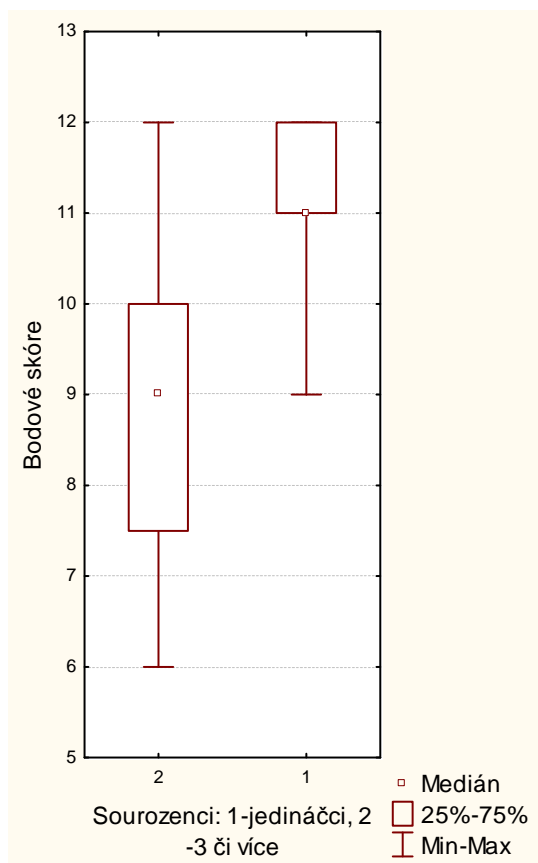
H_{1a}: Jedináčci jsou více hédonisticky orientováni, než adolescenti, kteří mají tři či více sourozenců.

H_{1b}: Adolescenti, kteří mají tři či více sourozenců, jsou výrazně méně orientováni na úspěch, než respondenti, kteří mají méně sourozenců..

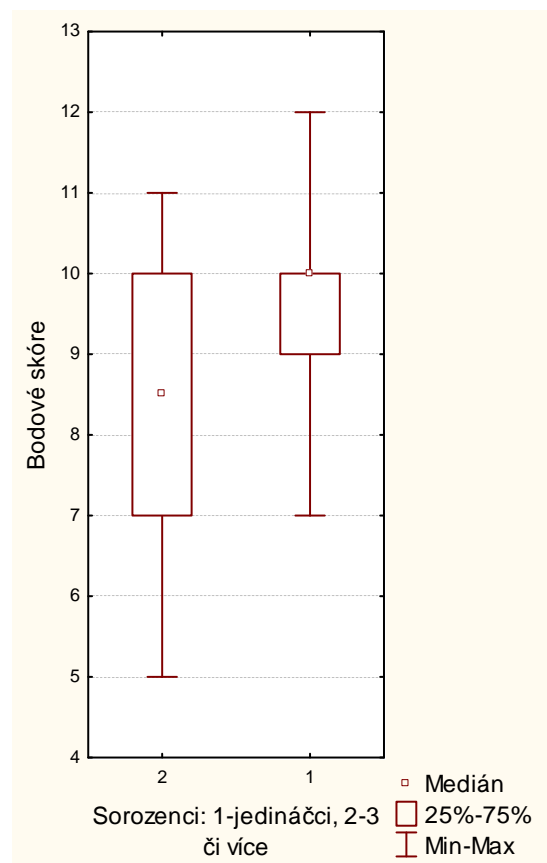
H_{1c}: Jedináčci jsou výrazně více orientováni benevolentně, než adolescenti, kteří mají tři či více sourozenců

Grafické ověřování hypotéz:

Graf č.7. Bodového skóre hédonismu u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců

Graf č. 8. Bodového skóre úspěchu u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců

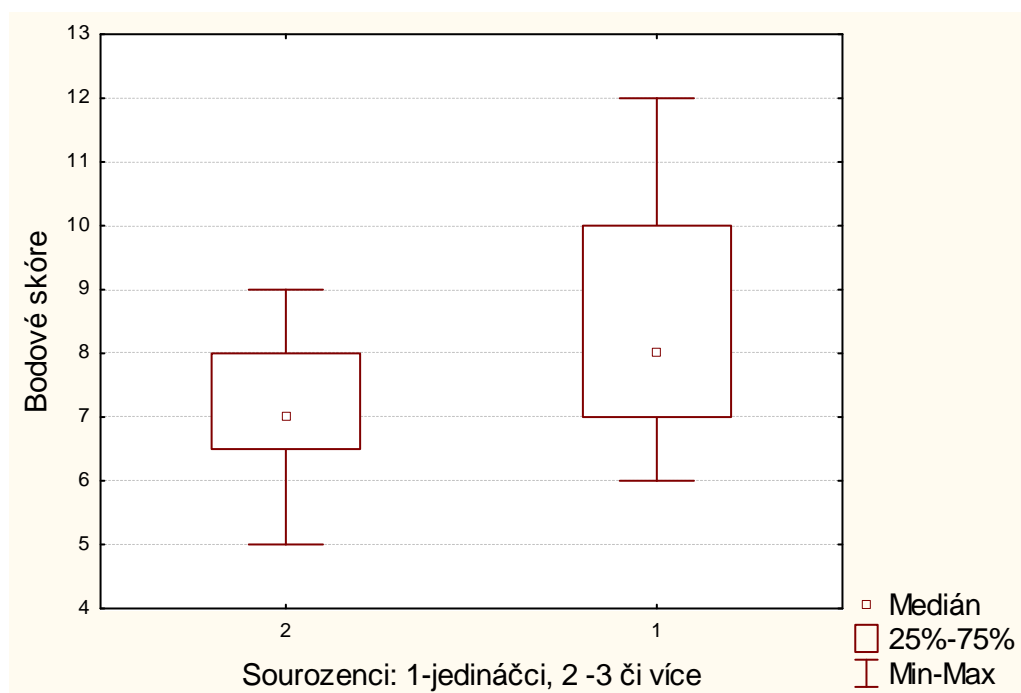

Z grafu číslo 7 lze vidět, že jedináčci, mají výrazně větší bodové skóre hodnotového typu hédonismu, než adolescenti se třemi či více sourozenci. 50% jedináčků přiřadilo hédonismu bodové skóre v intervalu 11 a 12 se střední hodnotou 11. Značí to, že ¼ dat má

hodnotu 11. Což při dvou položkách pro hédonismus v PVQ vypovídá, že nejčastěji volili na škále podobnosti hodnotu 5 a 6. Nejnižší hodnota bodového skóre je 9 a maximální hodnota je 12. Tedy jedináčci vyjadřovali výraznou podobnost. Zatímco 50% adolescentů, kteří mají tři či více sourozenců, přiřadilo hodnotovému typu hédonismus bodové skóre v intervalu 7,5 až 10 se střední hodnotou 9. Minimální hodnota je 6 a maximální 12. Jde tedy vidět, že většina dat se při porovnání těchto dvou skupin míjí a lze tedy pozorovat značnou rozdílnost..

Graf č. 8 porovnává bodové skóre hodnotového typu úspěch mezi jedináčky a adolescenty, kteří mají tři či více sourozenců. I zde lze vidět, že jedináčci tomuto hodnotovému typu přiřazovali vyšší bodové skóre. 50% jedináčků přiřazovalo tomuto hodnotovému typu bodové skóre v intervalu 9 až 10 se střední hodnotou 10. Což značí, že ¼ dat má hodnotu 10. Minimální hodnota je 7 a maximální 12. 50% adolescentů, kteří mají tři či více sourozenců přiřazovalo tomuto hodnotovému typu bodové skóre v intervalu 6,5 až 9 se střední hodnotou 8,5. Minimální hodnota je 5 a maximální 11. I zde se část dat překrývá a část míjí, proto by se zde rozdíly mohly potvrdit.

Graf č. 9. Bodové skóre benevolence u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců

Graf č. 9 porovnává bodové skóre hodnotového typu benevolence jedináčků a adolescentů se třemi či více sourozenci. I zde lze vypořadovat, že jedináčci přiřazují tomuto hodnotovému typu větší bodové skóre. 50% dat této skupiny leží v intervalu 7 až 10 se střední hod-

notu 8. Minimální hodnota je 6 a maximální 12. U adolescentů se třemi či více sourozenci leží 50% dat v intervalu 6,5 až 8 se střední hodnotou 7. Minimální hodnota je 5 a maximální 9.

Ověření hypotéz U-testem:

Tabulka č. 5. Hodnoty U-testu pro kategorie sourozenci

Hodnotový typ	U	u	Φ	α
Hédonismus	27,5	-2,784	0,0079	0,05
Benevolence	49,5	-1,624	0,1109	0,05
Tradice	92	-1,825	0,0790	0,05
Úspěch	47,0	-1,762	0,0790	0,05

Na základě vypočítaných hodnot U-testu mohu přijmout hypotézu H_{1a} . Jedináčci jsou více hédonisticky orientováni, než adolescenti, kteří mají tři či více sourozenců. Ostatní hypotézy se nepotvrdily.

Shrnutí:

Při hledání odpovědi na otázku, zda jedináčci mají jinou hodnotovou orientaci než adolescenti, kteří mají více sourozenců, byly identifikovány možné rozdíly u hodnotových typů hédonismus, benevolence, tradice a úspěch. Následným statistickým ověřováním těchto rozdílů se projevily jako signifikantní rozdíly u hodnotového typu hédonismus. Mohu na základě výsledků svého výzkumu tvrdit, že jedináčci jsou více hédonisticky orientováni než adolescenti s více sourozenci.

4.8.2 Úplná a neúplná rodina

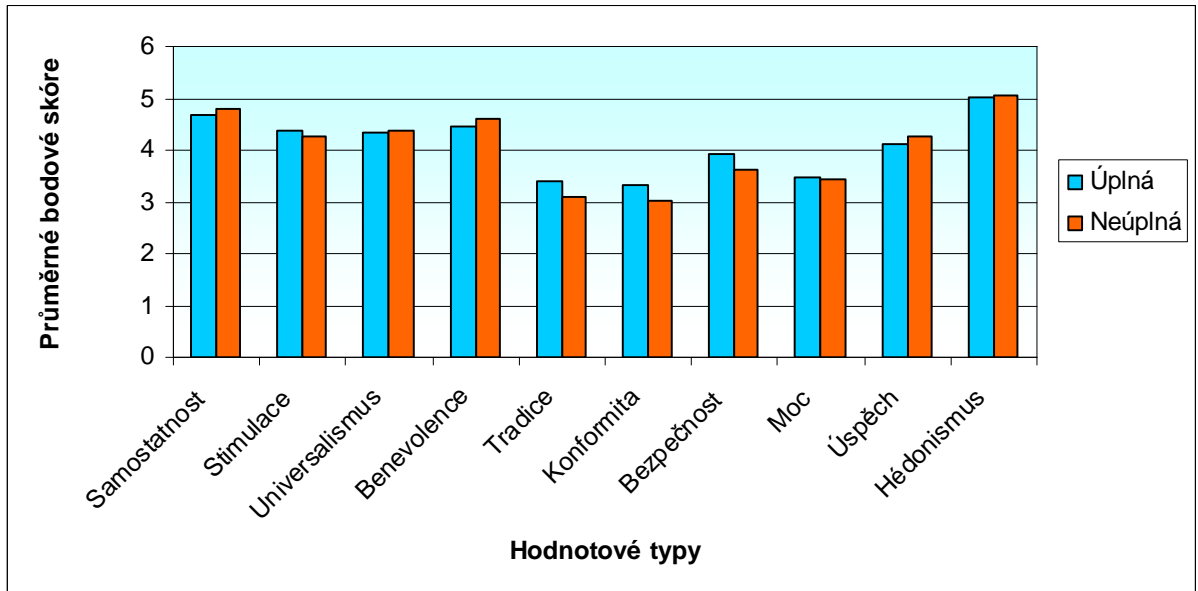
Hledání odpovědi na výzkumnou otázku č.2:

Mají adolescenti z úplných rodin jinou hodnotovou orientaci než adolescenti z neúplných rodin?

Kategorii „úplná“ rodina tvoří respondenti, jejichž rodiče jsou spolu oddáni a žijí spolu. Kategorii „neúplná“ tvoří respondenti, jejichž rodiče jsou rozvedeni a to i případy, kdy jsou

rodiče rozvedeni a našli si nové partnery, tedy tzv. „doplňené“ rodiny. Do této kategorie také spadají respondenti, jimž jeden z rodičů zemřel.

Graf č. 10. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle úplné a neúplné rodiny

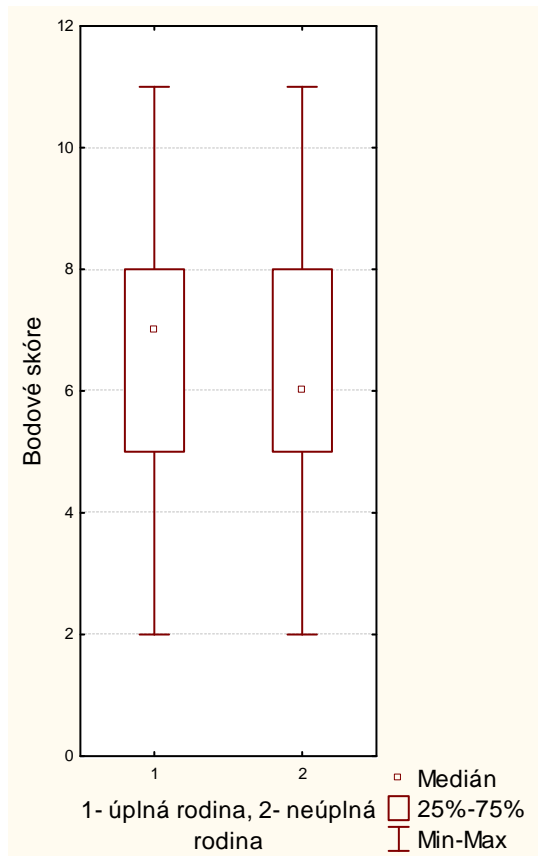
Z grafu č. 10 lze vypočítat jisté rozdíly u hodnotových typů tradice, konformita a bezpečnost. U jiných hodnotových typů se žádné výraznější rozdíly neprojeví. Adolescenti z úplných rodin projevují výraznější orientaci na tradici konformitu a bezpečnost, což jsou hodnotové typy, které se sdružují do hodnotového typu vyššího stupně konzervatismus. Zde se tedy může projevit to, že adolescenti vyrůstající v úplné rodině, která je tradičně chápána v naší společnosti jako nejlepší forma rodiny tuto hodnotu sami přejali a interiorizovali.

Stanovují dílčí hypotézy:

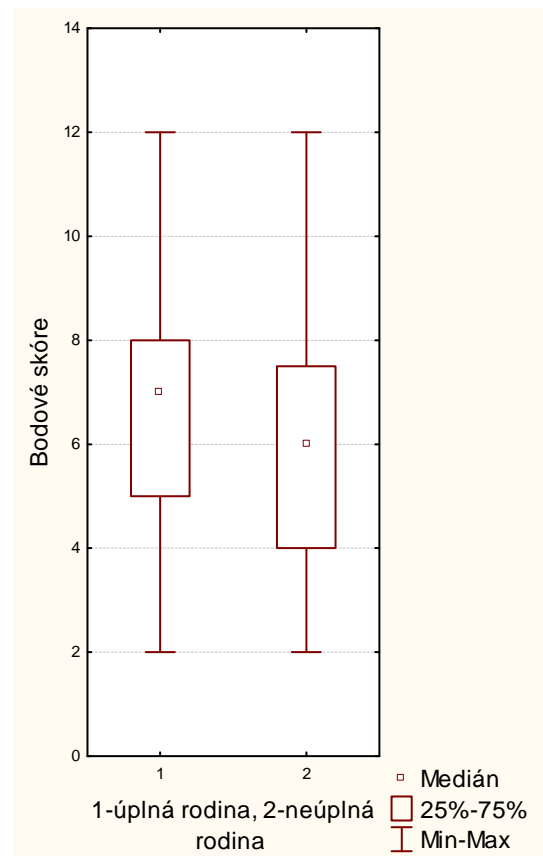
- H_{2a} : Adolescenti pocházející z úplných rodin jsou více orientováni na tradici než adolescenti pocházející z neúplných rodin.
- H_{2b} : Adolescenti, kteří pocházejí z úplných rodin, jsou více konformně orientováni než adolescenti z neúplných rodin.
- H_{2c} : Adolescenti, kteří pocházejí z úplných rodin, jsou více orientováni na bezpečnost než adolescenti, kteří pocházejí z neúplných rodin.

Grafické ověření hypotéz:

Graf č. 11. Bodové skóre tradice a kategorií úplná a neúplná rodina

Graf č. 12. Bodové skóre konformismu u kategorií úplná a neúplná rodina

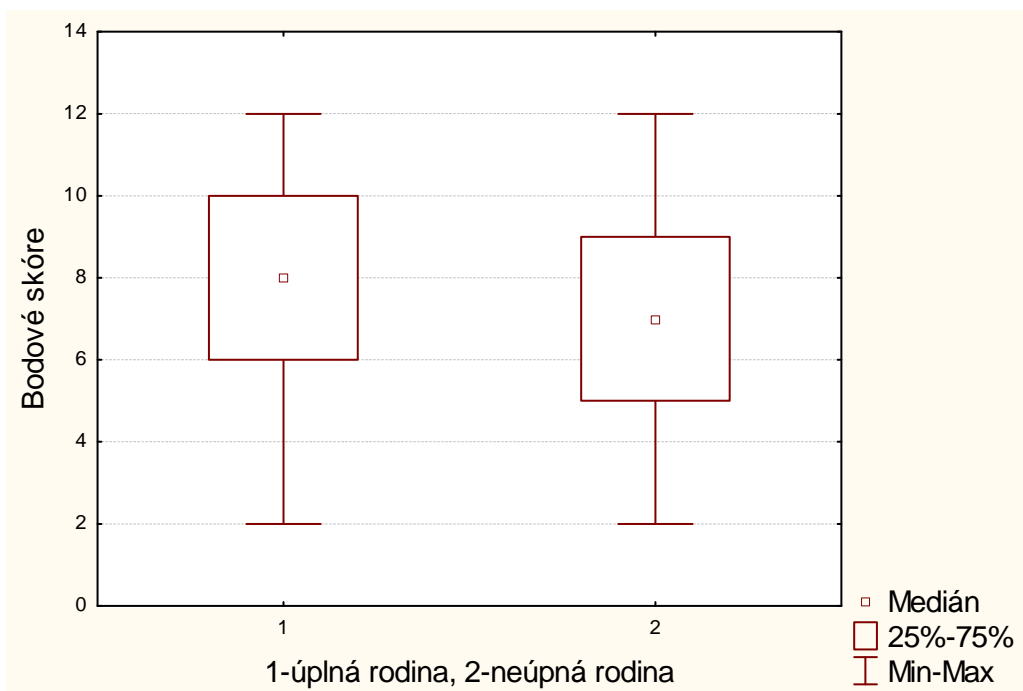

Graf č. 11 porovnává bodové skóre adolescentů z úplných a neúplných rodin u hodnotového typu tradice. Zde lze na první pohled konstatovat, že mezi těmito skupinami nejsou výrazné rozdíly. Obě skupiny mají 50% dat v intervalu 5 až 8, a minimální hodnota je 2 a maximální 11. Střední hodnoty, mediány, jsou u skupiny adolescentů z úplných rodin 7 a u adolescentů z neúplných rodin 6. Mezi těmito skupinami se tedy skutečně neukazují výrazné rozdíly.

Graf č. 12. porovnává bodové skóre mezi adolescenty z úplných a neúplných rodin u hodnotového typu konformita. I zde se neukazují výraznější rozdíly. Adolescenti z neúplných rodin sice mají 50% dat v intervalu 2 až 7, což je nepatrně nižší než u adolescentů z úplných rodin, kde je 50% dat v intervalu 5 až 8. Minimální a maximální hodnota je u obou skupin stejná. Střední hodnota je u adolescentů z neúplných rodin nižší než u adolescentů z úplných rodin. Tyto rozdíly nejsou nijak výrazné.

Graf č. 13 porovnává bodové skóre mezi těmito skupinami u hodnotového typu bezpečnost. I zde jsou vidět jen minimální rozdílnosti. Adolescenti z neúplných rodin vykazují nižší bodové skóre, ale opět minimální i maximální hodnoty jsou stejné. Většina dat se překrývá a rozdíly mezi středními hodnotami jsou minimální. Proto i zde musím konstatovat, že mezi těmito skupinami nejsou výrazné rozdíly.

Graf. č.13. Bodové skóre bezpečnosti u kategorií úplná a neúplná rodina

Ověření hypotéz U-testem:

Tabulka č. 6. Hodnoty U-testu pro kategorie úplná a neúplná rodina

Hodnotový typ	U	u	Φ	α
Tradice	1487,5	1,634	0,1109	0,05
Konformizmus	1489,5	1,624	0,1109	0,05
Bezpečnost	1587,0	1,116	0,2179	0,05

Na základě vypočítaných hodnot U-testu musím všechny stanovené hypotézy zamítnout. Mezi adolescenty z úplných a neúplných rodin nejsou rozdíly v hodnotové orientaci.

Shrnutí:

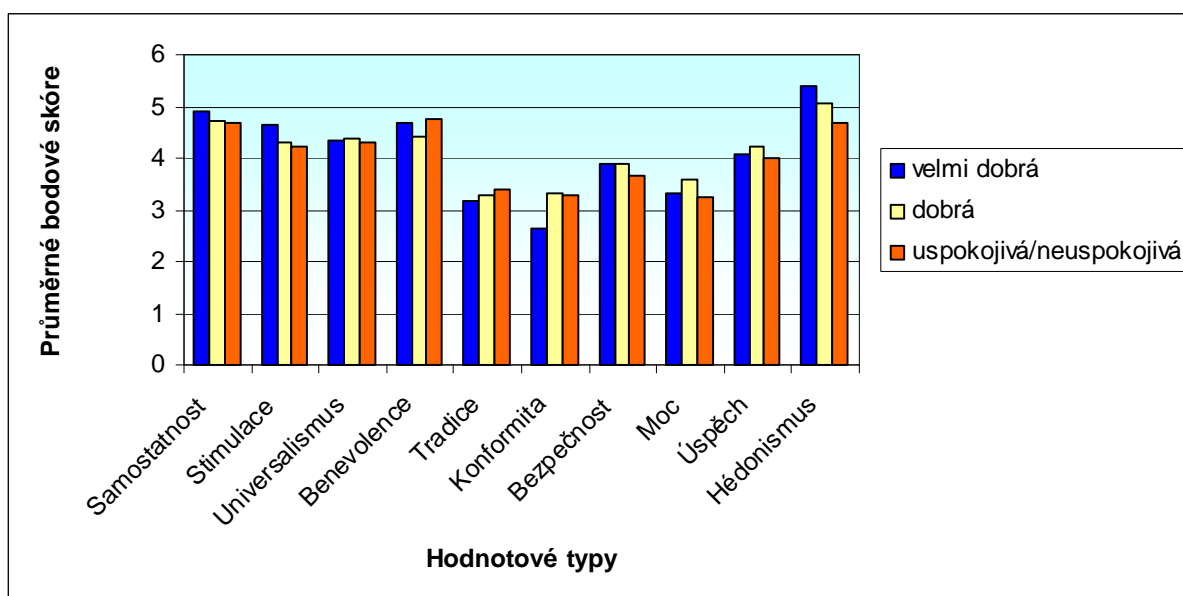
Při porovnávání průměrného bodového skóre hodnotových typů mezi adolescenty z úplných a neúplných rodin se objevily možné rozdíly u hodnotových typů tradice, konformismus a bezpečnost. Následným grafickým a statistickým ověřením se však tyto rozdíly neprokázaly. Proto mohu na základě těchto výsledků konstatovat, že adolescenti z úplných rodin a adolescenti z neúplných rodin mají stejnou hodnotovou orientaci.

4.8.3 Finanční situace rodiny Hledání odpovědi na výzkumnou otázku č.3:

Mají adolescenti z bohatých rodin jinou hodnotovou orientaci než adolescenti z chudých rodin?

U této dotazníkové otázky dochází ke sloučení kategorie uspokojivá a neuspokojivá, neboť jen čtyři respondenti označili finanční situaci své rodiny za neuspokojivou tedy, že mají finanční potíže. Takto malá četnost skupiny není vhodná ke statistickým výpočtům, proto jsem tyto dvě kategorie sloučila. V této sloučené kategorii jsou pak zahrnuti respondenti, jejichž finanční situace je uspokojivá tzn., že jejich rodinné finance stačí pouze na pokrytí životních potřeb a neuspokojivá tzn., že jejich rodina má finanční potíže.

Graf č.14. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle ekonomické situace

Z grafu č. 14 lze vyzorovat, že se ukázaly jisté rozdíly u hodnotových typů hédonismus a konformismus. Značí se zde, že adolescenti, kteří pocházejí z rodin s velmi dobrou finanční situací jsou více hédonisticky orientovaní a méně konformně orientovaní než adolescenti z rodin, jejichž finanční situace je uspokojivá či neuspokojivá.

Stanovují tak dílčí hypotézy:

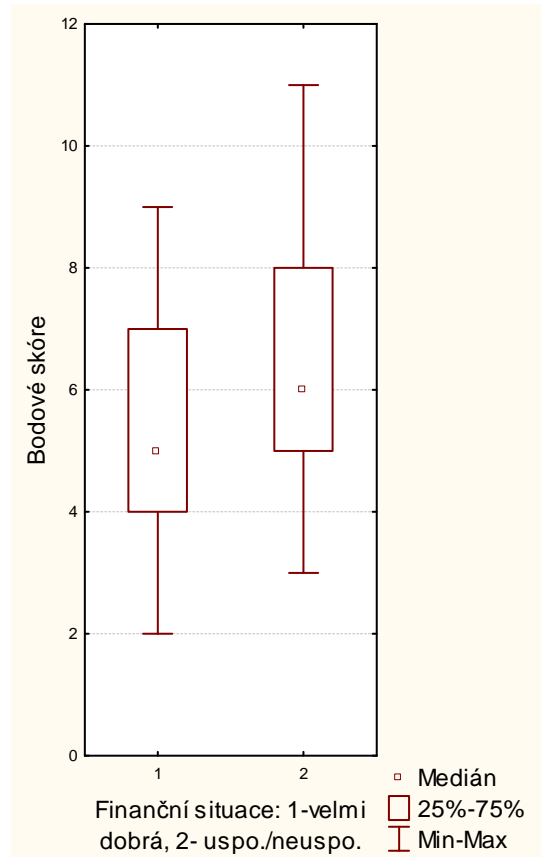
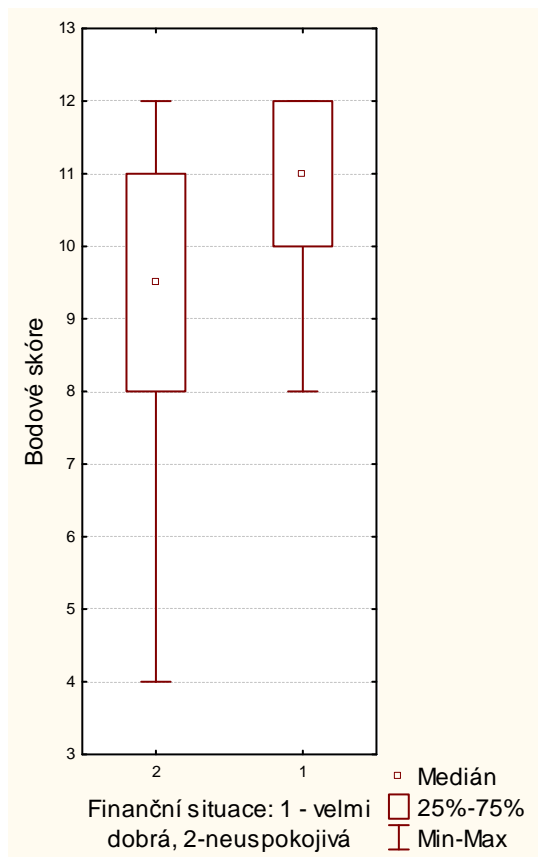
H_{3a}: Adolescenti z rodin s velmi dobrou finanční situací jsou více orientovaní hédonisticky než adolescenti z rodin s uspokojivou či neuspokojivou finanční situací.

H_{3b}: Adolescenti z rodin s velmi dobrou finanční situací jsou méně konformně orientovaní než adolescenti z rodin s uspokojivou či neuspokojivou finanční situací.

Grafické ověření hypotéz:

Graf č.15. Bodové skóre hédonismu u kategorií velmi dobrá a uspo./neuspo.

Graf č. 16. Bodové skóre konformizmu u kategorií velmi dobrá a uspo./neuspo.

Graf č. 15. porovnává bodové skóre hodnotového typu hédonismus u adolescentů z rodin s velmi dobrou finanční situací a adolescentů z rodin s uspokojivou či neuspokojivou

finanční situací. Na tomto grafu lze vidět, že u kategorie velmi dobrá je 50% dat v intervalu 10 až 12, což značí, že polovina respondentů z této skupiny vyjadřovala u obou položek tohoto hodnotového typu podobnost výroky „velmi se mi podobá“ či „podobá se mi“. U této kategorie je minimální hodnota 8 a maximální 12. U kategorie uspokojivá/neuspokojivá je minimální hodnota 4 a maximální 12. 50% dat náleží intervalu 8 až 11. Proto z tohoto grafu usuzuji, že jsou rozdíly mezi těmito porovnávanými skupinami.

Z grafu č. 16, který porovnává bodové skóre u konformizmu, lze vyčíst, že adolescenti z rodin s uspokojivou či neuspokojivou finanční situací vyjadřují větší podobnost k daným portrétům. Ovšem tento rozdíl není příliš výrazný. U kategorie uspokojivá či neuspokojivá je minimální hodnota 3 a maximální 11. 50% dat náleží intervalu 5 až 8 a střední hodnota je 6. U kategorie velmi dobrá je minimální hodnota 2 a maximální 9. 50% dat se nachází v intervalu 4 až 7 a střední hodnota je 4,5.

Ověření hypotéz U-testem:

Tabulka č. 7. Hodnoty U-testu pro kategorie finanční situace

Hodnotový typ	U	U	Φ	A
Hédonismus	91,0	-2,100	0,044	0,05
Konformizmus	107	-1,556	0,1109	0,05

Z vypočítaných hodnot U-testu mohu přijmout hypotézu H_{3a} . Adolescenti z rodin s velmi dobrou finanční situací jsou více hédonisticky orientováni než adolescenti z rodin s uspokojivou či neuspokojivou finanční situací. Hypotézu H_{3b} musím zamítnout.

Shrnutí:

Při grafickém porovnání průměrného bodového skóre byly identifikovány možné rozdíly u hodnotových typů hédonismus a konformismus. Ověřovala jsem, zda jsou adolescenti z rodin s velmi dobrou situací více hédonisticky a méně konformně orientováni než adolescenti z rodin s uspokojivou či neuspokojivou finanční situací. Statistickým ověřením se potvrdilo, že adolescenti z rodin s velmi dobrou finanční situací jsou více hédonisticky orientováni. Rozdíly u hodnotového typu konformizmus se neprokázaly.

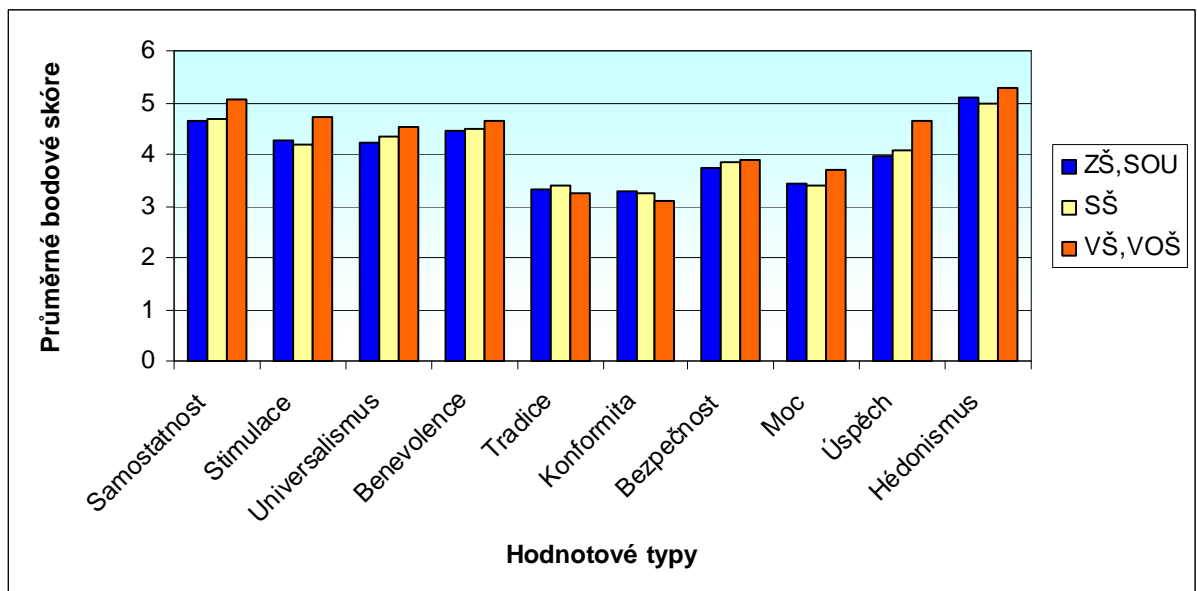
4.8.4 Vzdělání rodičů

Hledání odpovědi na výzkumnou otázku č.4:

Mají adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, jinou hodnotovou orientaci než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání?

Do kategorie nižší vzdělání je zde zahrnuto ukončené vzdělání na základní škole a středním odborném učilišti. Do kategorie vyšší vzdělání je zde zahrnuto ukončené vzdělání na vyšší odborné škole či vysoké škole.

Graf č. 17. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle vzdělání rodičů

Z grafu č. 17 lze vypožorovat, že možné rozdíly se ukazují u hodnotových typů samostatnost, stimulace a úspěch. Adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, vykazují výraznější orientaci na tyto hodnotové typy.

Stanovují dílčí hypotézy:

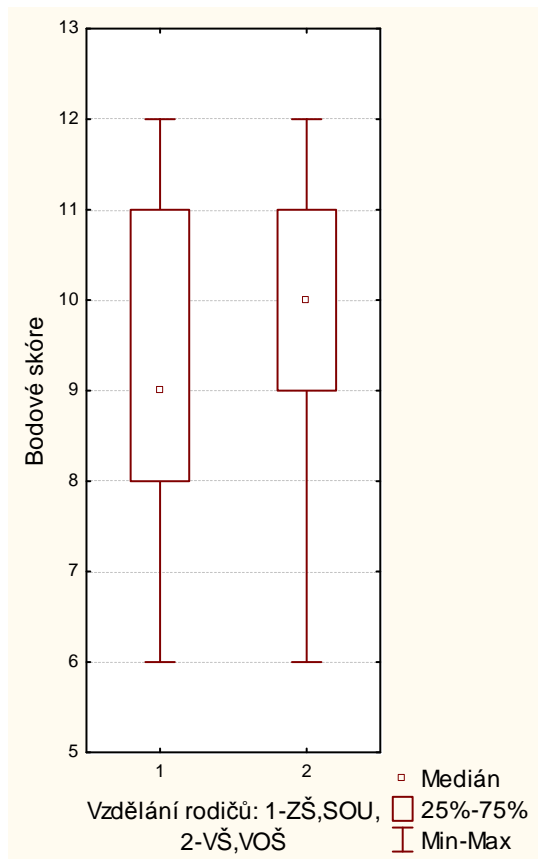
H_{4a}: Adolescenti, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, jsou více samostatně orientováni než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání.

H_{4b}: Adolescenti, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, jsou více orientováni na stimulaci než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání.

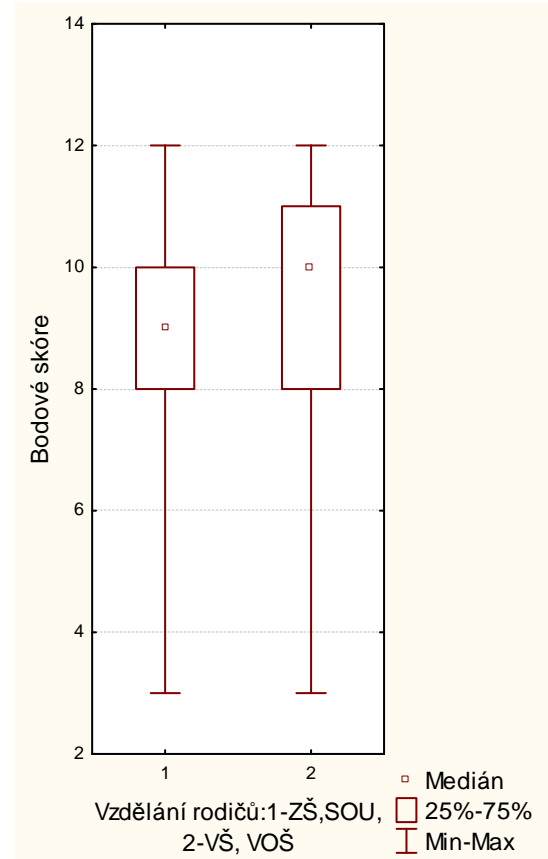
H_{4c}: Adolescenti, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, jsou více orientováni na úspěch než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání.

Grafické ověření hypotéz:

Graf č.18. Bodové skóre samostatnosti u kategorií vzdělání rodičů

Graf č. 19. Bodové skóre stimulace u kategorií vzdělání rodičů

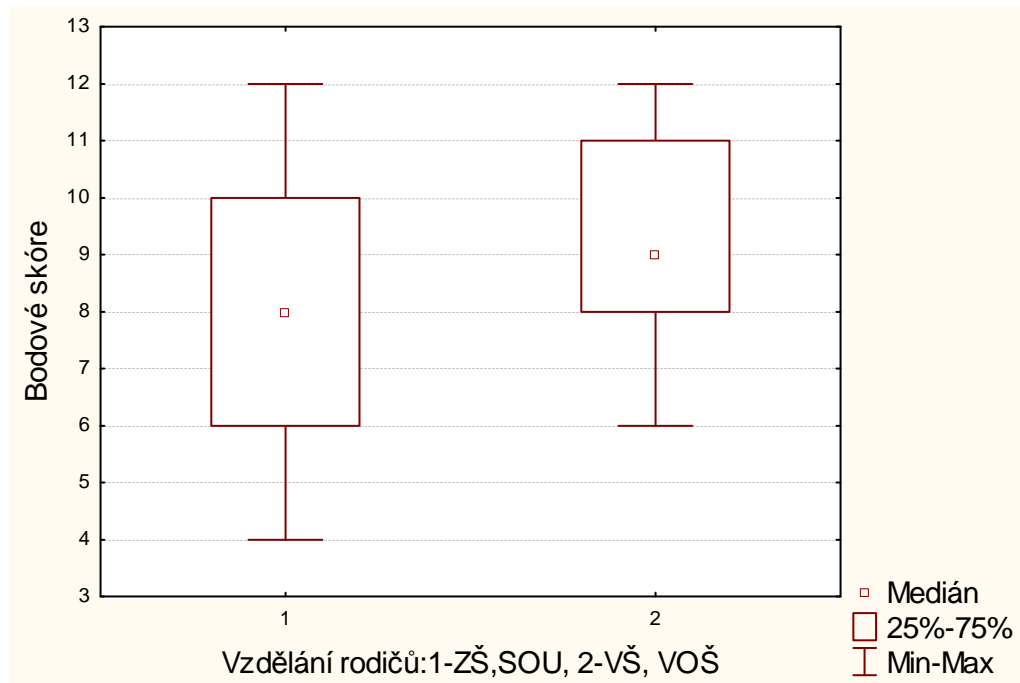

Graf č. 18 porovnává bodové skóre hodnotového typu samostatnosti u skupiny adolescentů, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání (VOŠ, VŠ) a adolescenty, jejichž rodiče mají nižší vzdělání (ZŠ, SOU). U obou skupin je minimální hodnota 6 a maximální 12. Respondenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, mají 50% dat shromážděné v intervalu 9 až 11 se střední hodnotou 10. A respondenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání (ZŠ, SOU), mají 50% dat shromážděné v intervalu 8 až 11 a střední hodnotu 9. Z těchto 50% dat polovina (25%) náleží hodnotám 8 a 9. Dá se tedy říci, že respondenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání vykazují vyšší orientaci na samostatnost. Ale většina dat se překrývá a proto zde popsané rozdíly nejsou výrazné.

Graf č. 19 porovnává bodové skóre hodnotového typu stimulace u respondentů, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání a respondentů, jejichž rodiče mají nižší vzdělání. Lze vypožorovat, že respondenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, mají 50% dat v intervalu 8 až 11 a střední hodnotu 10. Respondenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání, mají 50% dat

v intervalu 8 až 10 a střední hodnotu 9. U obou skupin je minimální hodnota 3 a maximální 12. Rozdíly mezi těmito skupinami nejsou výrazné.

Graf č. 20. Bodové skóre úspěchu u kategorie vzdělání rodičů

Z grafu č. 20 vidíme, že respondenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, vykazují výraznější orientaci na úspěch. 50% dat této skupiny se nachází v intervalu 8 až 11 se střední hodnotou 9. Minimální hodnota je 6 a maximální 12. U respondentů, jejichž rodiče mají nižší vzdělání, se nachází 50% dat v intervalu 6 až 10 se střední hodnotou 8. Minimální hodnota je 4 a maximální je 10. Mezi těmito skupinami již lze vypořadovat výraznější rozdíly.

Ověření hypotéz U-testem:

Tabulka č.8. Hodnoty U-testu pro kategorie vzdělání rodičů

Hodnotový typ	U	U	Φ	α
Samostatnost	350,0	-1,937	0,0656	0,05
Stimulace	387,5	-1,468	0,1295	0,05
Úspěch	309,5	-2,540	0,0175	0,05

Na základě výsledků z tabulky č. 5 mohu přijmout hypotézu H_{4c} . Adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, jsou více orientováni na úspěch než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání. Ostatní hypotézy musím zamítnout.

Shrnutí:

Při porovnávání hodnotové orientace adolescentů, jejichž rodiče mají vyšší a nižší vzdělání se projevily možné rozdíly u hodnotových typů samostatnost, stimulace a úspěch. Na základě grafického ověření a výpočtem U-testu se potvrdily signifikantní rozdíly u hodnotového typu úspěch. Mohu tedy tvrdit, že adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, jsou více orientováni na úspěch, než adolescenti, jejichž rodiče mají nižší vzdělání.

4.8.5 Emocionální zázemí rodiny

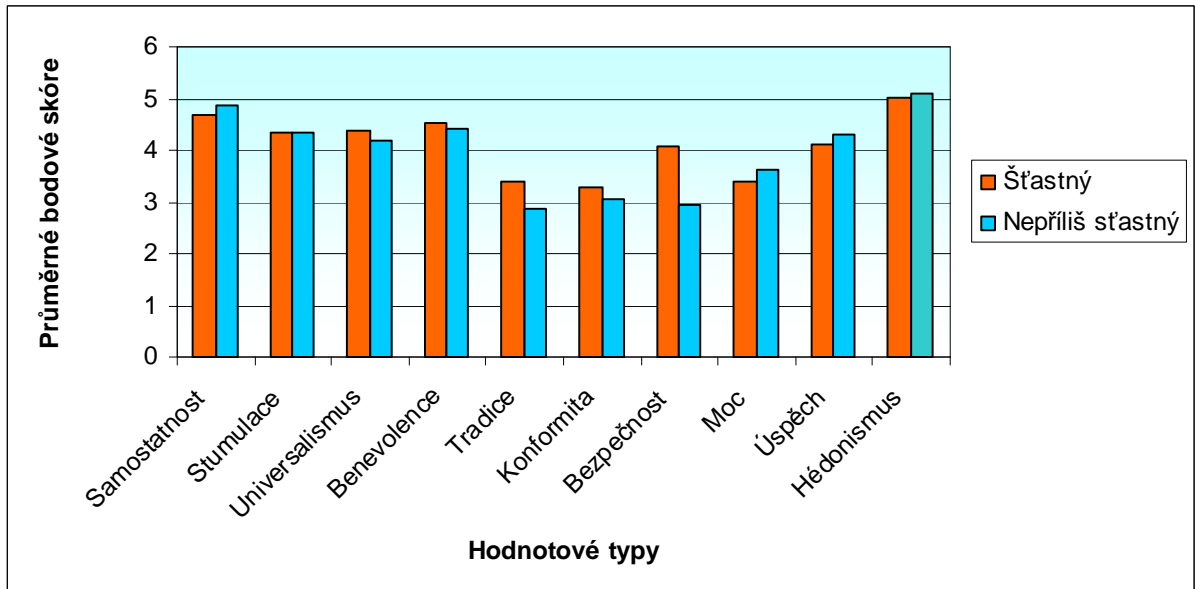
Hledání odpovědi na výzkumnou otázku č.5:

Mají adolescenti, kteří vyrůstají v rodině s příznivým emocionálním zázemím jinou orientaci než adolescenti z rodin, kde není příznivé emocionální zázemí?

Pro popis emocionálního zázemí respondentů jsem v dotazníku vyhradila čtyři otázky. První se dotazovala na pocit respondentů, zda se cítí být v rodině šťastni. Druhá otázka se dotazovala, nakolik vnímají podporu ze strany rodičů. Třetí otázka zjišťoval důvěru, kterou mají adolescenti k rodičům, tedy zda se mohou rodičům se vším svěřit. A poslední otázka, týkající se popisu emocionálního zázemí, se dotazovala, nakolik tráví celá rodina společně volný čas.

A) Pocit štěstí

Graf. č. 21. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pocitu štěstí

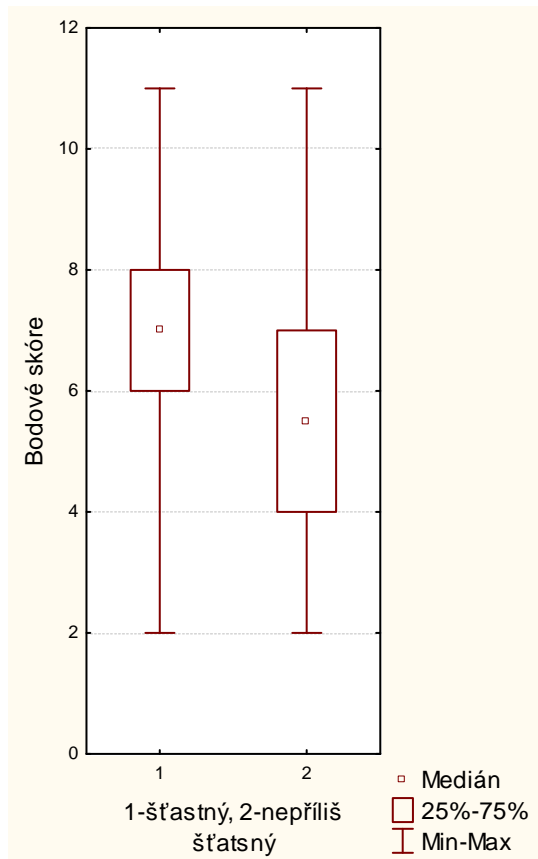
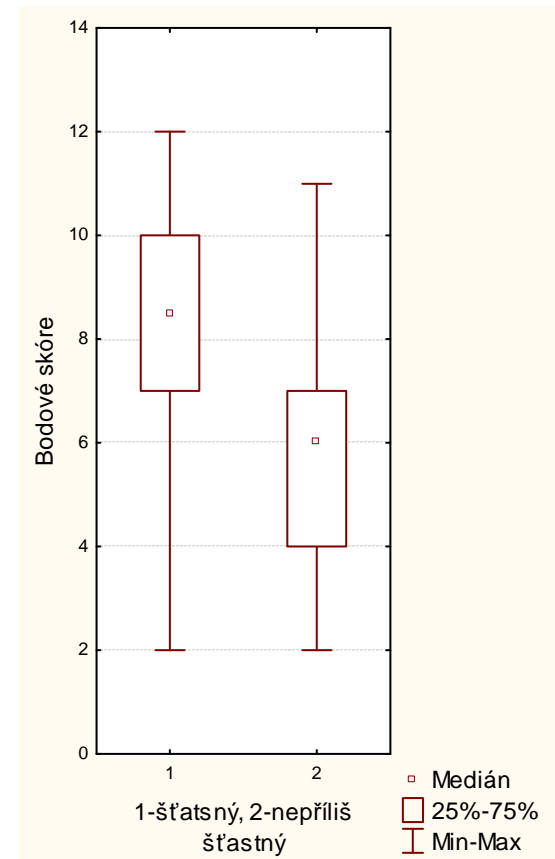
Z tohoto grafu lze vidět největší rozdíly u hodnotových typů tradice a bezpečnost. Výraznější orientaci na bezpečnost a tradice vykazují adolescenti, kteří se cítí být ve své rodině šťastni.

Stanovují dílčí hypotézy:

H_{5A1}: Adolescenti, kteří se cítí ve své rodině šťastni, jsou více orientováni na bezpečnost než adolescenti, kteří se cítí ve své rodině nepříliš šťastni.

H_{5A2}: Adolescenti, kteří se cítí ve své rodině šťastni, jsou více orientováni na tradici než adolescenti, kteří se cítí ve své rodině nepříliš šťastni.

Grafické ověření hypotéz:Graf č.22. Bodové skóre tradice pro kategori *pocit štěstí*Graf č.23. Bodové skóre bezpečnost pro kategori *pocit štěstí*

Graf č. 22 porovnává bodové skóre hodnotového typu tradice u respondentů, kteří se cítí ve své rodině šťastní a kteří se cítí nepříliš šťastní. U respondentů, kteří se cítí ve své rodině šťastní, náleží 50% dat intervalu 6 až 8 se střední hodnotou 7. Minimální hodnota u těchto dat je 2 a maximální 11. U respondentů, kteří se necítí příliš šťastni, náleží 50% dat intervalu 4 až 7 se střední hodnotou 5,5. Minimální hodnoty je 2 a maximální 11. Z tohoto grafického porovnání lze vidět, že většina dat se míjí, proto zde mohou být prokázány výrazné rozdíly.

Graf č. 23. porovnává bodové skóre hodnotového typu bezpečnost mezi adolescenty, kteří se ve své rodině cítí šťastni a adolescentů, kteří se cítí být nepříliš šťastni. Z tohoto grafu lze vypočítat, že rozdíly budou mezi porovnávanými skupinami výrazné. 50% dat skupiny respondentů, kteří se cítí šťastni ve své rodině, se nachází v intervalu 7 až 10 a střední hodnota je 8,5. U respondentů, kteří se cítí ve své rodině nepříliš šťastni, se nachází 50%

dat v intervalu 4 až 7 a střední hodnota je 6. Většina dat se u tohoto porovnání míjí. Zde se projevují výrazné rozdíly mezi porovnávanými skupinami.

Ověření hypotéz U-tetstem:

Tabulka č.9. Hodnoty U-testu pro kategorii pocitu štěstí

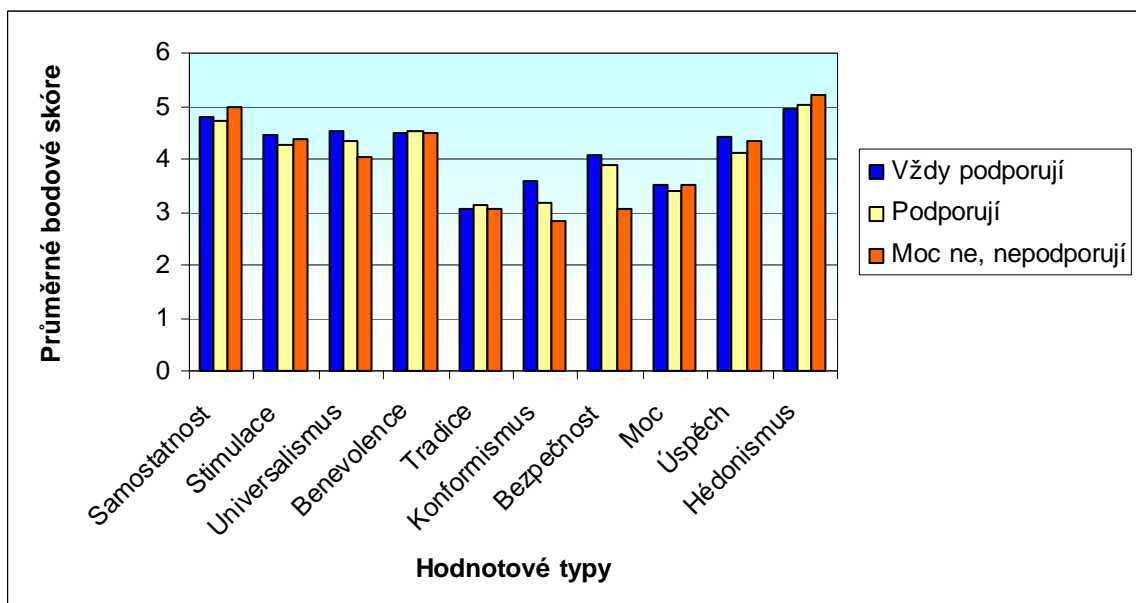
Hodnotový typ	U	u	Φ	α
Tradice	933,0	2,600	0,0136	0,05
Bezpečnost	695,0	3,999	0,0002	0,05

Na základě vypočítaných hodnot mohou přijmout obě stanovené hypotézy. Adolescenti, kteří se cítí být šťastni ve své rodině jsou více orientováni na bezpečnost a tradici než adolescenti, kteří se cítí ve své rodině nepříliš šťastni.

B) Podpora

U této kategorie opět musím přistoupit ke slučování položek v dotazníku. Jen čtyři respondenti se vyjádřili, že je jejich rodiče nepodporují. Pro statistické vyhodnocení jsem sloučila položky moc nepodporují a nepodporují.

Graf. č.24. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle vnímané podpory

Z grafu č. 24 lze vypočítat jisté rozdíly u hodnotového typu benevolence, kdy adolescenti, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči, vyjadřují větší benevolentní orientaci než adolescenti, které rodiče moc nepodporují či nepodporují. Dále se ukázaly znatelné rozdíly u hodnotových typů konformismu a bezpečnost.

Stanovují dílčí hypotézy:

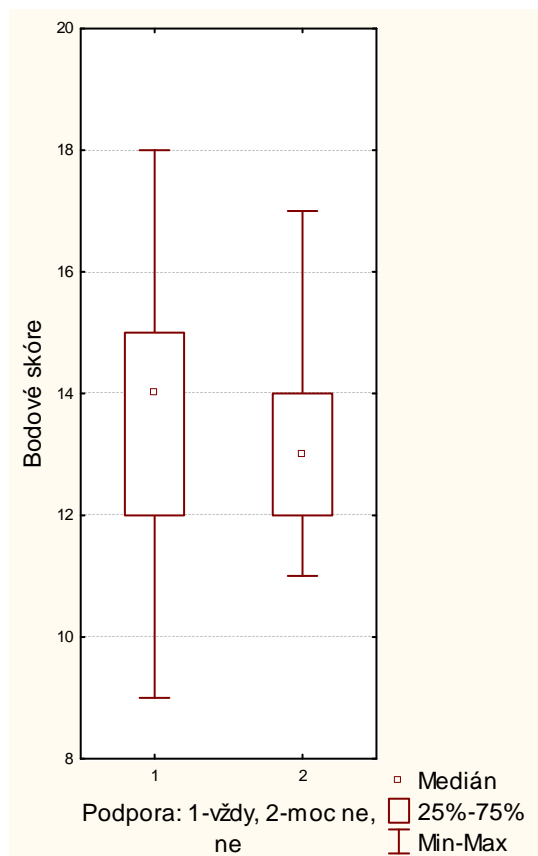
H_{5B1} : Adolescenti, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči, jsou více benevolentně orientovaní než adolescenti, kteří nejsou svými rodiči podporováni.

H_{5B2} : Adolescenti, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči, jsou více konformně orientovaní než adolescenti, kteří nejsou svými rodiči podporováni.

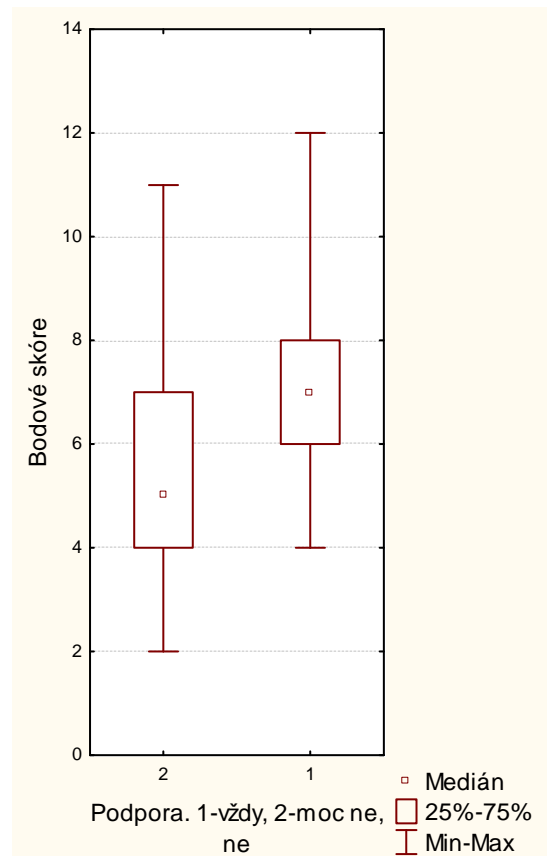
H_{5B3} : Adolescenti, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči, jsou více orientováni na bezpečnost než adolescenti, kteří nejsou svými rodiči podporováni.

Grafické ověření hypotéz:

Graf č.25. Bodové skóre universalismu u kategorie podpora

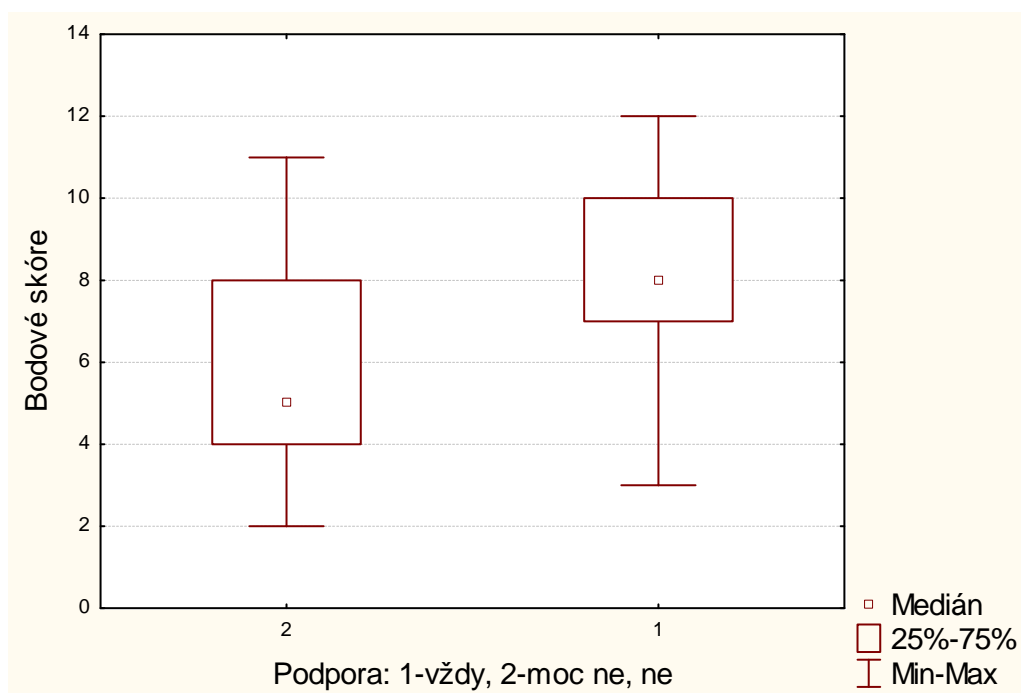
Graf č.26. Bodové skóre konformizmu u kategorie podpora

Graf č. 25 porovnává bodové skóre hodnotového typu universalismus mezi skupinami respondentů, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči a adolescentů, kteří nejsou podporováni svými rodiči. U respondentů, kteří jsou svými rodiči vždy podporováni, se nachází 50% dat v intervalu 12 až 15 a střední hodnoty je 14. Což značí největší nahromadění dat kol bodového skóre 14 a 15. minimální hodnota je 9 a maximální 18. U respondentů, kteří nejsou svými rodiči podporováni, leží 50% dat v intervalu 12 až 14 se a střední hodnota je 13. Minimální hodnota je 11 a maximální 17. Většina dat se překrývá. Výrazné rozdíly zde nejsou viditelné.

Graf č. 26 porovnává bodové skóre hodnotového typu konformismus mezi adolescenty, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči a adolescenty, kteří nejsou podporováni svými rodiči. U respondentů, kteří jsou svými rodiči vždy podporováni náleží 50% dat intervalu 6 až 8 a střední hodnota je 7. Minimální hodnota je 4 a maximální 12. U respondentů, kteří nejsou svými rodiči podporováni, leží 50% dat v intervalu 4 až 7 a střední hodnota je 5. Minimální hodnota je 2 a maximální 11. Z těchto hodnot lze usuzovat, že jsou rozdíly mezi porovnávanými skupinami.

Graf č. 27. Bodové skóre bezpečnosti pro kategorii podpora rodičů

Graf č. 27 porovnává bodové skóre hodnotového typu bezpečnost u skupin adolescentů, kteří jsou vždy podporováni svými rodiči a adolescenty, kteří nejsou svými rodiči podporováni. U respondentů, kteří jsou svými rodiči vždy podporováni, leží 50% dat v intervalu

7 až 10, střední hodnoty je 8, což značí, že nejhustší rozmístění dat je v hodnotě 7 a 8. Minimální hodnota je 3 a maximální 12. U respondentů, kteří nejsou svými rodiči podporováni, leží 50% dat v intervalu 4 až 8 a střední hodnota je 5, což značí, že nejhustší rozmístění dat je v hodnotách 4 a 5. Minimální hodnoty je 2 a maximální 11. Lze tedy pozorovat, že jsou rozdíly mezi porovnávanými skupinami.

Ověření hypotéz U-testem:

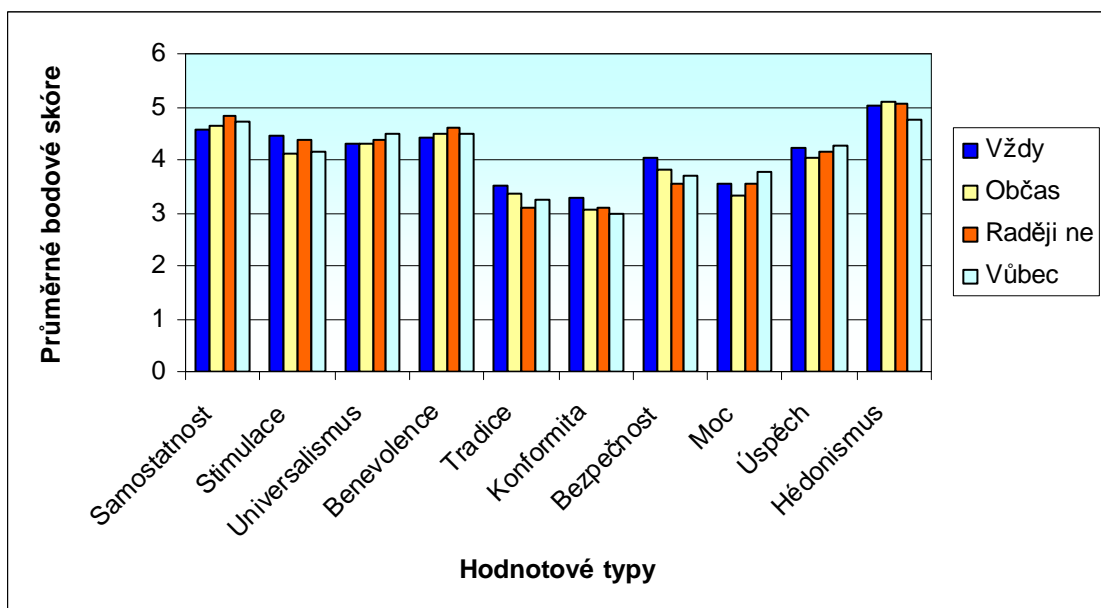
Tabulka č.10. Hodnoty U-testu pro kategorii podpora rodičů

Hodnotový typ	U	u	Φ	α
Universalismus	226,0	1,049	0,2420	0,05
Konformizmus	147,0	-2,742	0,0104	0,05
Bezpečnost	158,5	-2,472	0,0224	0,05

Na základě vypočítaných hodnot U-testu mohou přijmout hypotézy H_{5B2} a H_{5B3} . Adolescenti, kteří jsou svými rodiči vždy podporováni, jsou více orientováni na bezpečnost a konformitu než adolescenti, kteří nejsou svými rodiči podporováni.

C) Důvěra

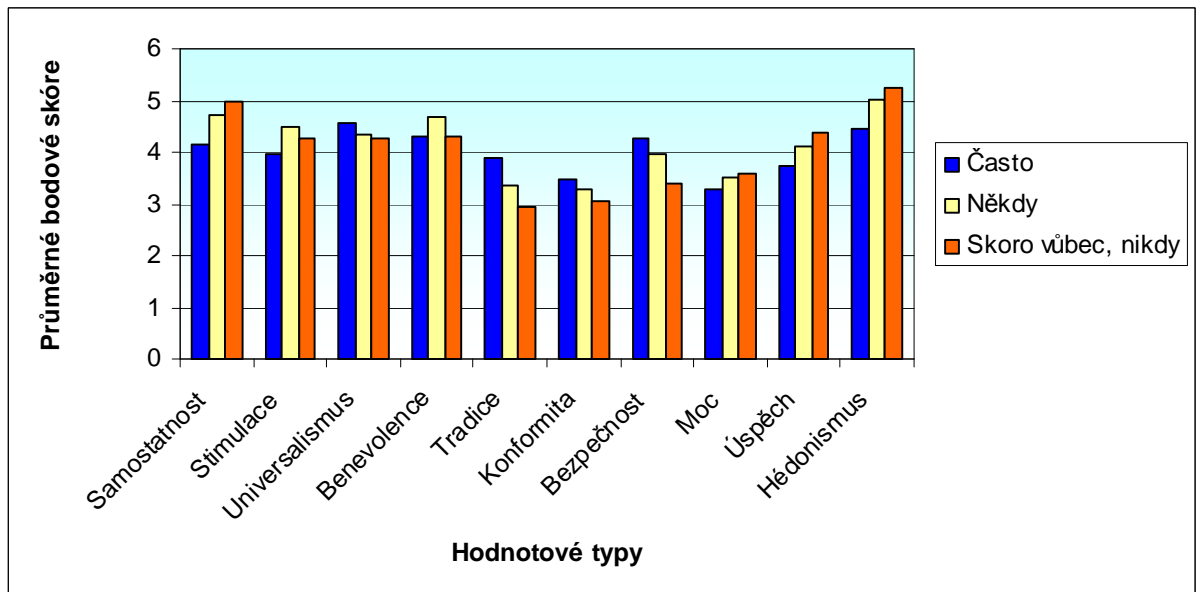
Graf č. 28. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle důvěry

Z grafu č. 28 lze vidět, že na základě možnosti svěřovat se rodičům – důvěry, nejsou žádné výrazné rozdíly v hodnotové orientaci. Proto mohou říci, že tato kategorie výrazně neovlivňuje hodnotovou orientaci.

D) Společné trávení volného času

Graf č.29. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle společného trávení volného času

Z grafu č. 29 je vidět, že na základě míry společně tráveného volného času dochází mnohým výrazným rozdílům v hodnotové orientaci. Z grafu lze vidět, že mají větší orientaci na samostatnost, úspěch a hédonismus adolescenti, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví volný čas společně. Tedy hodnotové typy, které vycházejí z motivace podpory vlastní osoby. Naopak adolescenti, jejichž rodiny často tráví volný čas společně, jsou více orientováni na tradici, konformitu a bezpečnost. Tedy u hodnotových typů, které vycházejí z motivace zaměřené na konzervatismus.

Pro ověření těchto rozdílů stanovuji dílčí hypotézy:

H_{5D1}: Adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně, jsou více orientováni na tradici než adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas.

H_{5D2}: Adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně, jsou více konformně orientováni než adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas.

H_{5D3}: Adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně, jsou více orientováni na bezpečnost než adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas.

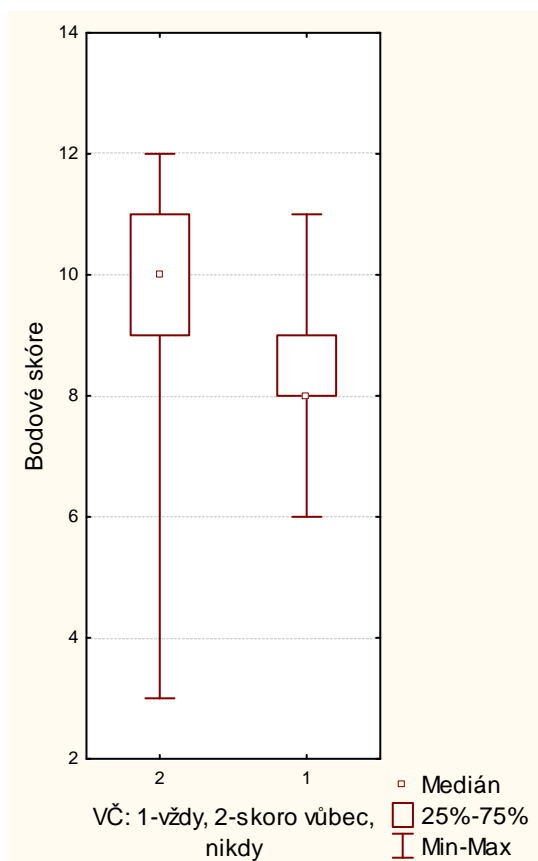
H_{5D4}: Adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, jsou více samostatně orientováni než adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně.

H_{5D5}: Adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, jsou více orientováni na úspěch než adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně.

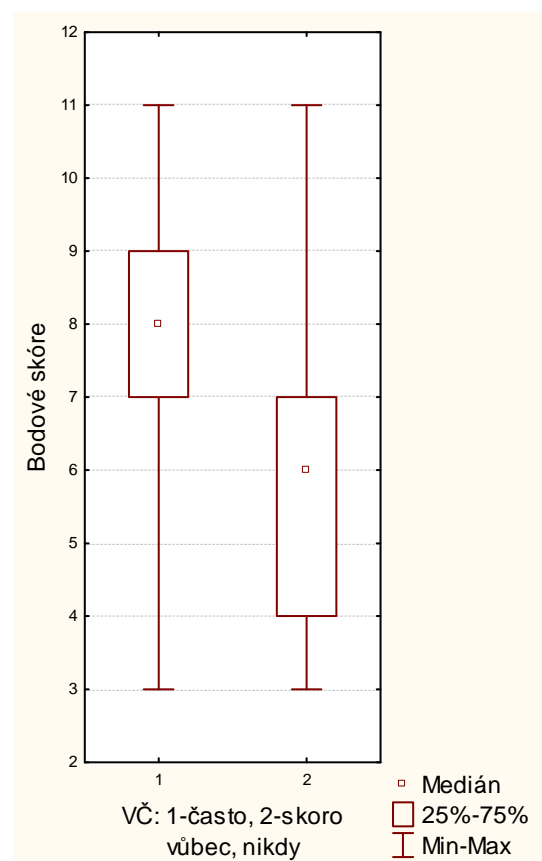
H_{5D6}: Adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, jsou více hédonisticky orientováni než adolescenti, jejichž rodina často tráví volný čas společně.

Grafické ověření hypotéz:

Graf č.30. Bodové skóre samostatnosti u kategorie společné trávení volného času

Graf č.31. Bodové skóre tradice u kategorie společné trávení volného času

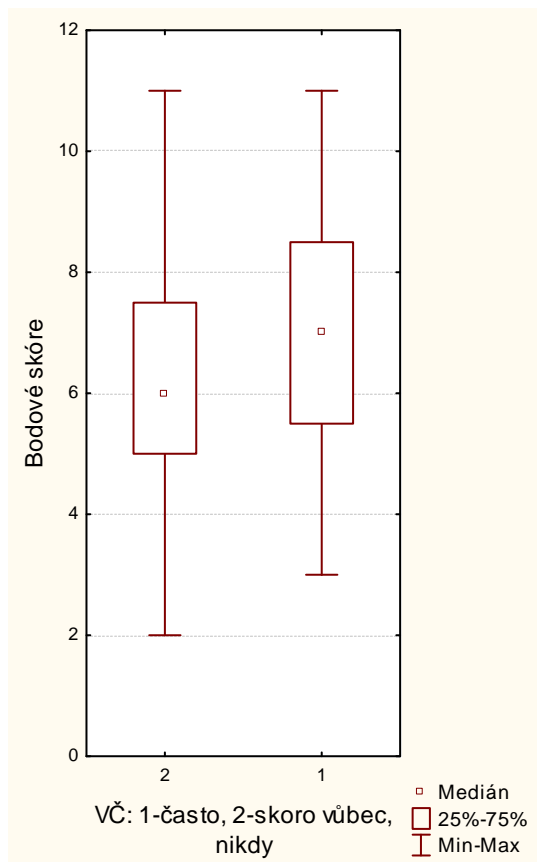

Graf č. 30 porovnává bodové skóre hodnotového typu samostatnost u adolescentů, jejichž rodina často tráví společně volný čas a adolescentů, jejichž rodina skoro vůbec nikdy netráví společně volný čas. U respondentů, jejichž rodiny často tráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 8 až 9 a střední hodnota je rovna 8, což značí výrazné nahromadění dat v hodnotě 8. Minimální hodnota je 6 a maximální 11. U respondentů, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 9 až 12 a střední hodnota je 10. Minimální hodnota je 3 a maximální 12. Z tohoto grafického porovnání lze vidět výraznou rozdílnost mezi porovnávanými skupinami.

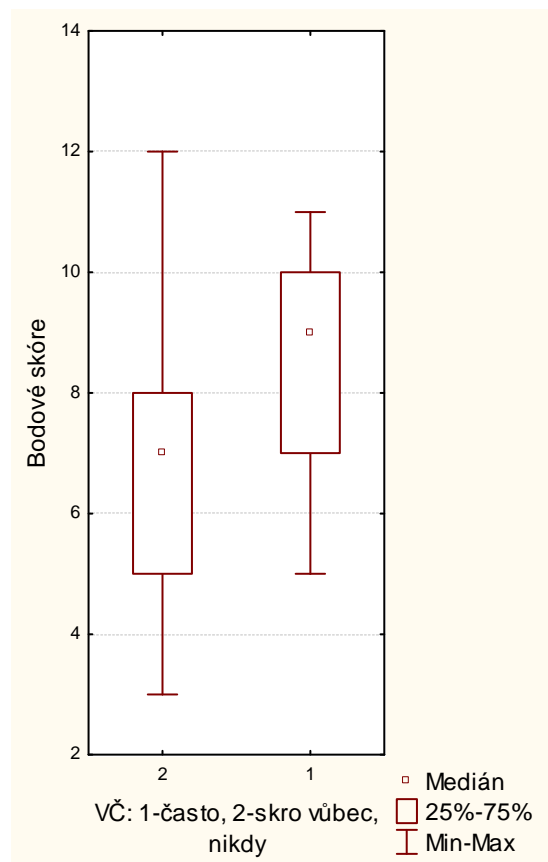
Graf č. 31 porovnává bodové skóre hodnotového typu tradice u adolescentů, jejichž rodina často tráví společně volný čas a adolescentů, jejichž rodina skoro vůbec nikdy netráví společně volný čas. U respondentů, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 4 až 7 a střední hodnota je 6. Minimální hodnota je 3 a maximální 11. U respondentů, jejichž rodiny často tráví společný čas společně, leží 50% dat v intervalu 7 až 9 a střední hodnota je 8. Minimální hodnota je 3 a maximální 11. Většina dat se u těchto skupin míjí, což vyjadřuje výraznou rozdílnost mezi porovnávanými skupinami.

Graf č.32. Bodové skóre konformizmu u kategorie společně trávení volného času

Graf č.33. Bodové skóre bezpečnosti u kategorie společně trávení volného času

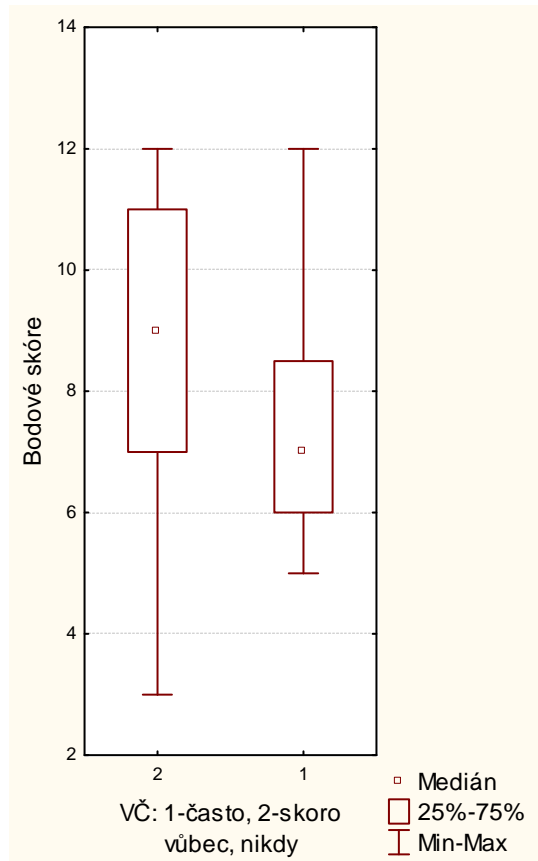

Graf č. 32 porovnává data hodnotového typu konformismus mezi skupinami adolescentů, jejichž rodiny tráví často společně volný čas a adolescentů, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas. Je vidět, že adolescenti, jejichž rodina tráví často společně volný čas, přiřazují tomuto hodnotovému typu vyšší bodové skóre. 50% dat náleží intervalu 5,5 až 8,5 se střední hodnotou 7. Minimální hodnoty je 3 a maximální 11. U adolescentů, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 5 až 7,5 se střední hodnotou 6. Minimální hodnota je 2 a maximální 11. Část dat se sice míjí, ale usuzuji, že rozdíly nebudou nijak výrazné.

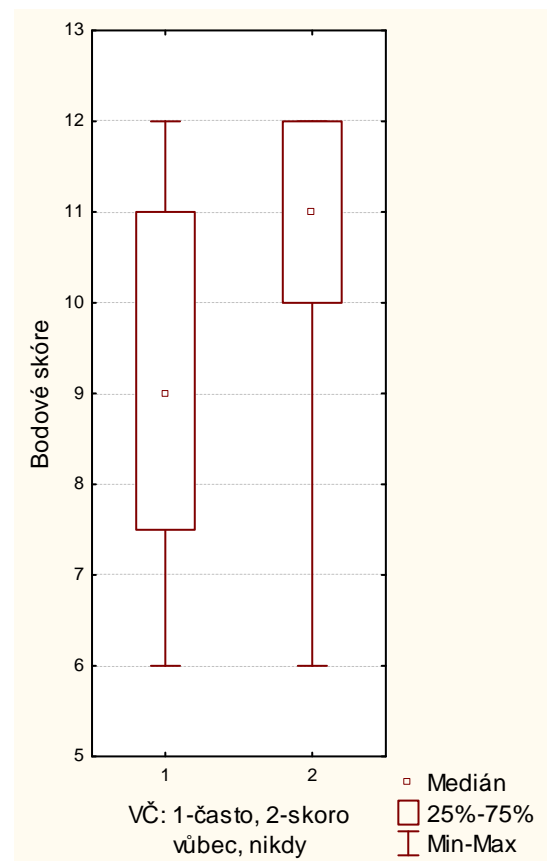
Graf č. 33 porovnává u hodnotového typu bezpečnost mezi skupinami adolescentů, jejichž rodiny často tráví společně volný čas a adolescentů, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas. Zde již jsou znatelné výraznější rozdíly. Adolescenti, jejichž rodina často tráví společně volný čas, přiřazuje tomuto hodnotovému typu vyšší bodové skóre. 50% těchto dat leží v intervalu 7 až 10 se střední hodnotou 9. Znamená to, že nejvíce data vykazují hodnotu 9 a 10. Minimální hodnoty je 5 a maximální 11. U adolescentů,

jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 5 až 8 se střední hodnotou 7. Znamená to, že nejvíce vykazují data hodnotu 7 a 8. Minimální hodnoty je 3 a maximální 12.

Graf č.34. Bodové skóre úspěchu u kategorie společné trávení volného času

Graf č.35. Bodové skóre hédonismu u kategorie společné trávení volného času

Graf č. 34 porovnává bodové skóre hodnotového typu úspěch u skupin adolescentů, jejichž rodiny často tráví společně volný čas a adolescentů, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas. Adolescenti, jichž rodina často tráví společně volný čas, přiřazuje tomuto hodnotovému typu menší bodové skóre. 50% dat této skupiny leží v intervalu 6 až 9 se střední hodnotou 7. Minimální hodnota je 5 a maximální 12. U adolescentů, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 7 až 11 se střední hodnotou 9. Minimální hodnoty je 3 a maximální 12.

Graf č. 35 porovnává data u skupin adolescentů, jejichž rodiny často tráví společně volný čas a adolescentů, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas. U adolescentů, jejichž rodina často tráví společně volný čas, leží 50% dat v intervalu 7,5

až 11 a střední hodnota je 9. Minimální hodnota je 6 a maximální 12. Adolescenti, jejichž rodina skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, přiřazují častěji větší bodové skóre tomuto hodnotovému typu. 50% těchto dat leží v intervalu 10 až 12 se střední hodnotou 11. Znamená to, že 1/4 všech respondentů z této skupina vyjádřili velmi výraznou podobnost popisovaných portrétů se sebou. Minimální hodnoty je 6 a maximální 12.

Ověření hypotéz U-testem:

Tabulka č.11. Hodnoty U-testu pro kategorii společné trávení volného času

Hodnotový typ	U	U	Φ	α
Samostatnost	119,0	3,704	0,0004	0,05
Tradice	156,5	2,989	0,0044	0,05
Konformizmus	259,0	-1,109	0,2179	0,05
Bezpečnost	191,0	-2,347	0,0283	0,05
Úspěch	214,0	1,931	0,0656	0,05
Hédonismus	165,0	-2,348	0,0283	0,05

Na základě výsledků U-testu přijímám hypotézy H_{5D1} , H_{5D3} , H_{5D6} , H_{5D4} . Tedy adolescenti, jejichž rodiny často tráví společně volný čas, jsou více orientováni na bezpečnost a tradici než adolescenti, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas. A adolescenti, jejichž rodiny skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas, jsou více samostatně a hédonisticky orientováni než adolescenti, jejichž rodiny často tráví společně volný čas.

Shrnutí:

Emocionální zázemí rodiny v mém výzkumu popisovaly kategorie pocitu štěstí, podpory, důvěry a míra společně tráveného volného času. U kategorie důvěra se žádné rozdíly nepotvrdily. U dalších kategorií se projevíly signifikantní rozdíly u hodnotového typu bezpečnost. Kdy adolescenti z rodin, ve kterých bylo takto identifikováno lepší emocionální zázemí, vždy vykazovali větší orientaci na tento typ. Velké rozdílnosti byly zachyceny u kategorie společně tráveného volného času. Kde se prokázaly statisticky významné

rozdíly u čtyř hodnotových typů. Prokázalo se, že adolescenti, kteří vyrůstají v rodině, která skoro vůbec či nikdy netráví společně volný čas jsou více samostatně a hédonisticky orientovaní než adolescenti, kteří vyrůstají v rodinách, které často tráví společně volný čas. Naproti tomu adolescenti, kteří vyrůstají v rodinách, které často tráví společně volný čas, jsou více orientováni na tradice a bezpečnost. Tyto výsledky ukazují, že pro předávání a formování hodnotové orientace, je tento faktor společně tráveného času důležitý.

4.9 Diskuse

Prvním výzkumným cílem bylo zmapovat pomocí PVQ hodnotovou orientaci adolescentů. Zjistila jsem, že adolescenti jsou nejvíce hédonisticky orientovaní, což vypovídá o cílové zaměřenosti adolescentů na uspokojování potřeb požitků a smyslového uspokojování. Je pro ně důležité užívat si života. Rádi dělají věci, které jim přinášejí potěšení. Při vyhodnocení nejvíce podobného typu byl zcela jednoznačně respondenty vybrán hédonismus. Dále jako velice důležité se pro adolescenty ukázala samostatnost jednání a rozhodování a novota a vzrušení. Za nejméně podobný byl respondenty vybrán hodnotový typ tradice, hned následovaný hodnotovým typem konformita. Značí to tedy, že adolescenti se neradi podřizují normám, neradi potlačují své touhy a pudy a nepovažují za důležité tradiční způsoby chování. Překvapivě malého průměrného bodového skóre a zároveň třetí „nejméně podobný“ hodnotový typ byl respondenty vybrán hodnotový typ moc. Adolescenti nejsou orientováni na dosažení společenského statusu, moci nad lidmi a zdroji. Znamená to také, že adolescenti nepovažují za příliš důležité být bohatý. Naopak poměrně vysokého průměrného bodového skóre získaly hodnotové typy benevolence a universalismus, což značí velkou prosociální zaměřenost adolescentů. To se potvrdilo i při sloučení jednotlivých hodnotových typů do hodnotových typů vyššího stupně, které dle Schwartze tvoří dvě ortogonální dimenze. Tedy otevřenost změně vs. konzervace a posílení vlastního ega vs. překročení sebe sama. Poněkud problematické se jeví zařazení hédonismu, který dle Schwartze náleží otevřenosti změně i posílení vlastního ega. Dle Vávry (2007) i Řehákové (2006) je hodnotový typ hédonismus přiřazen k otevřenosti změně, protože uspokojování smyslových požitků je v přímém rozporu se seberestrikcí konzervativního typu. V dimenzi otevřenost změně vs. konzervace adolescenti vykazují větší zaměřenost na otevřenost změně a menší na konzervaci. Což značí, že kladou důraz na nezávislé jednání, myšlení a cítění a připravenost k novým zkušenostem. Toto zaměření včetně již zmiňované hédonistické

orientace považují za charakteristický rys každé dospívající generace. A nepovažují je za výrazně negativní až patologický, jak bývá někdy deklarován. Naopak otevřenost novotám u mladé generace je důležitá pro přijetí pokroku ve všech směrech lidské činnosti. V dimenzi posílení vlastního ega vs. překročení sebe sama adolescenti vykazují větší zaměřenost na překročení sebe sama. Což značí, že adolescenti jsou cílově zaměřeni na blaho, zájmy a podporu blízkých lidí a také na rovnost lidských práv a ochranu životního prostředí. Tyto výsledky považují za velice pozitivní. Neboť ukazují, že nastupující generace je si vědoma globálních problémů.

Ve svém výzkumu jsem také porovnávala hodnotovou orientaci mladých mužů a žen, při čemž se projevily signifikantní rozdíly. Mladé ženy se projevily více benevolentně a universalisticky než mladí muži. Vysvětlují si to tím, že mladé ženy jsou od dětství vedeny a připravovány společností na péči a starostlivost o lidi. Naopak mladí muži jsou více orientováni na úspěch než mladé ženy, což opět vysvětlují všeobecně daným požadavkem, aby muži byli schopni zaopatřit rodiny, což v dnešním světě bývá nejčastěji definováno jako být úspěšný v práci.

Druhým výzkumným cílem bylo zjistit, zda se projeví rozdíly v hodnotové orientaci adolescentů na základě různorodosti rodinného prostředí, ve kterém vyrůstají.

Jelikož data získaná mým dotazníkovým šetřením nesplňují parametry pro užití ANOVY či T-testu, použila jsem pro porovnání vždy dvou nejrozdílnějších skupin krabicové grafy a U-test Manna a Whitneyho.

Výsledky objektivně deskriptivních otázek, které popisují socio - ekonomické zázemí rodiny deklarují, že se projevují dílčí rozdíly v hodnotové orientaci mezi porovnávanými skupinami. Tyto dílčí rozdíly podporují ve společnosti předávaná tvrzení.

V mém výzkumu se potvrdilo, že jedináčci jsou více hédonisticky zaměřeni než adolescenti s více sourozenci. Je to podle mě dáno tím, že rodiče, kteří pečují jen o jedno dítě mohou více prostředků věnovat uspokojování jejich přání a tužeb. Jiné rozdíly v hodnotové orientaci na základě počtu sourozenců se statisticky nepotvrdily.

Neprokázaly se žádné statisticky významné rozdíly v hodnotové orientaci adolescentů na základě toho zda vyrůstají v úplné či neúplné rodině.

V rodinách s velmi dobrou finanční situací sice jsou adolescenti více hédonisticky orientováni než v chudších rodinách. Reflektuje to fakt, že i ve větších společnostech, jako jsou národy, se prokazuje, že s rozvojem ekonomiky stoupá hédonistická orientace jejich členů.

Při porovnávání hodnotové orientace adolescentů dle stupně dosaženého vzdělání rodičů se projevil statisticky významný rozdíl u hodnotového typu úspěch. Tedy adolescenti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání jsou, více orientováni na úspěch. Je to dle mne dáno tím, že sami rodiče byli a jsou poměrně úspěšní a předávají tuto orientaci dále svým dětem. Úspěch ve studijním věku je právě definován úspěchem ve škole.

Za zajímavé považuji výsledky z porovnání hodnotové orientace na základě emocionality rodinného prostředí, ve kterém adolescenti vyrůstají. U kategorie „důvěra k rodičům“ se žádné významné rozdíly neukázaly. U ostatních kategorií se však ukázaly poměrně výrazné rozdíly. Adolescenti, kteří se cítí být ve své rodině šťastni, jsou vždy podporováni svými rodiči a jejich rodiny tráví často společně volný čas, jsou více orientováni na bezpečnost. Ukázaly se rozdíly i u dalších hodnotových typů, které se sdružují do hodnotového typů vyššího řádu – konzervatismus. Vyplývá z toho, že v rodinách, kde je lepší emocionální zázemí, se lépe předávají tradiční hodnoty, mezi které bychom mohli zařadit i tradiční pojetí rodiny. Pro pedagogickou praxi by tento poznatek mohl být zajímavý. Pokud bychom chtěli u nastávajících generací vyzvednout hodnotu rodiny, pak bychom měli co nejvíce podporovat vytváření dobrého emocionálního zázemí rodin, ve kterých tato generace vyrůstá. Jako velmi zásadní determinant pro vývoj hodnotové orientace se ukázalo v mém výzkumu množství společně tráveného volného času. Tak vzniká dichotomie, kdy adolescenti z rodin, které netráví společně volný čas, se orientují více na samostatnost a hédonismus. A adolescenti, jejichž rodiny tráví často společně volný čas jsou více orientováni na bezpečnost a tradici.

U dalších kategorií popisujících emocionalitu rodinného prostředí se ukázaly rozdíly, které jsou výraznější a četnější než u kategorií, které popisují ekonomicko-sociální zázemí rodiny. Z čehož usuzuji, že emocionální zázemí rodiny je pro formování hodnotové orientace jedinců velice důležitý determinant. Ale pro přijetí a generalizování tohoto závěru by se tato problematika měla dále ověřit. Například užitím standardizovaných testů rodinného prostředí.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem zmapovala hodnotovou orientaci adolescentů pomocí nástroje PVQ a ověřila vztah mezi rodinným prostředím, v kterém jedinci vyrůstají a jejich hodnotovou orientací.

Výzkumná metoda hodnotových portrétů profesora Schwartze se ukazuje jako zajímavý nástroj pro měření hodnotových orientací v pedagogice, i když jak upozorňují ve svých pracích někteří autoři [Řeháková (2006), Chasáková (2009)], pro zvýšení reliability tohoto testu by mělo dojít k jisté modifikaci pro českou populaci. Vycházím z toho, že pro respondenty je tento dotazník srozumitelný a zároveň není při odpovídání na jednotlivé položky jednoznačně předvídatelný. Proto se u tohoto nástroje lépe vyvarujeme efektům sociálního očekávání než u hodnotových baterií užívajících přímý popis hodnot. Pro mládež byl tento dotazník zajímavý, protože užívá jejich hravé představitosti.

Po zmapování hodnotové orientace adolescentů jsem zjistila, že adolescenti jsou výrazně hédonisticky orientováni. Já však nepovažuji tento fakt za negativní jev, a to na základě toho, že k těmto výsledkům dospěly výzkumy již v době, kdy rodiče nynějších respondentů byli adolescenty. Proto zastávám názor, že hédonismus je spíše charakteristickým rysem mládeže, který s postupným přechodem k dospělosti vymizí. Naopak za velice pozitivní považuji fakt, že mládež se v mém výzkumu projevila prosociálně.

Při zjišťování podmíněnosti hodnotové orientace rodinným prostředím se ukázalo, že socio-ekonomický status rodiny ovlivňuje hodnotovou orientaci jen v dílčích aspektech. Proto jsem dospěla k závěru, že socio-ekonomické zázemí rodiny nemá zásadní vliv na formování jedincovy hodnotové orientace.

Za daleko zajímavější považuji projevené rozdíly v hodnotové orientaci na základě emočnosti rodinného prostředí. V mém výzkumu se ukázalo, že v dobrém emocionálním zázemí rodiny se více předávají tradiční hodnoty. Proto pro zachování sociálního řádu by měla společnost co nejvíce podporovat a zdůrazňovat ve výchově důležitost dobrých vztahů v rodině a podporovat interakci rodičů a dětí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAČKOROVÁ, E. Rodina ako miesto odovzdávania hodnôt. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČEK, S., et al. *Hodnoty a výchova – sborník referátů z konference, která se konala 30.-31. srpna 2007 na PdF MU v Brně*. Brno: MSD, 2007, s.125-130. ISBN 978-80-86633-78-7.
- [2] BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika (Vybrané problémy)*. Bratislava: Universita Komenského, 1994. 80 s. ISBN 80-223-0817-X.
- [3] BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*. Brno: L. Marek, 2001. 310 s. ISBN 80-86263-23-1.
- [4] BREZINKA, W. *Filozofické základy výchovy*. 213 s. Praha: Zvon, 1996. 213 s. ISBN 80-7113-169-5.
- [5] CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Votobia, 20004. 427 s. ISBN 80-7220-95-6.
- [6] ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.
- [7] ČAPEK, R., SOUČEK, V. Sociologický pohled na rodinu. In ČAPEK, R., et al. *Dialogy o výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 7 -20. ISBN 80-7041-931-8.
- [8] DVOŘÁKOVÁ, J. *Morální usuzování – vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 149 s. ISBN 978-80-210-4751-8.
- [9] ERIKSON, E. H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.
- [10] ERIKSON, E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: WW Norton & company, 1968. 336 s.
- [11] HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1.
- [12] HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele a rodiče*. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0.
- [13] HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 2004. 583 s. ISBN 80-7178-820-1.

- [14] HORÁK, J. *Kapitoly z teorie výchovy – problematika hodnot a hodnotové orientace*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 1996. 75 s. ISBN 80-7083-96-0.
- [15] CHASÁKOVÁ, A. *Hodnotová struktura adolescentů a její vztah k osobnostním charakteristikám: diplomová práce*. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, Psychologický ústav, 2009. 80 l. Vedoucí diplomové práce Martina Hřebíčková.
- [16] CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice – základy kvantitativně orientovaného výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 198 s. ISBN 80-244-0765-5.
- [17] INGLEHART, R. *Globalization and Postmodern Values* [online]. Washington: The Washington Quarterly, 2000 [cit. 2010-12-14]. Dostupný z www: <http://muse.jhu.edu/journals/washington_quarterly/v023/23.1inglehart.pdf>.
- [18] KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1996, 62 s. ISBN 80-7067-669-8.
- [19] KNAFO, A., SCHWARTZ, H. S. *Identity formation and parent – child value congruence in adolescence* [online]. British Journal of Development Psychology, 2004 [cit. 2010-08-27]. Dostupný z www: <<http://pjackson.asp.radford.edu/201KnafoSchwartz2004ParentChildValues.pdf>>.
- [20] KOUTEKOVÁ, M. *Výchova k hodnotám adolescentů v rodinném prostředí*. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČEK, S., et al. *Hodnoty a výchova – sborník referátů z konference, která se konala 30.-31. srpna 2007 na PdF MU v Brně*. Brno: MSD, 2007, s. 288-298. ISBN 978-80-86633-78-7.
- [21] KRAUS, B., et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. 156 s. ISBN 80-7315-125-1.
- [22] KUČEROVÁ, S. *Hodnoty a výchova*. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČEK, S., et al. *Hodnoty a výchova – sborník referátů z konference, která se konala 30.-31. srpna 2007 na PdF MU v Brně*. Brno: MSD, 2007, s. 28-39. ISBN 978-80-86633-78-7.
- [23] KUČEROVÁ, S. *Člověk, hodnoty, výchova: kapitoly z filozofie výchovy*. Prešov: Manacom, 1996, 231 s. ISBN 80-85668-34-3.

- [24] KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM, 2001. 179 s. ISBN 80-214-1844-3.
- [25] LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.
- [26] LEPPIN, Z. *Filosofie hodnot a naše doba*. Praha: Svoboda, 1968. 126 s.
- [27] MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
- [28] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
- [29] NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha: Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
- [30] NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- [31] PAVLAS, I. Hodnotová orientace v adolescenci. In POSPÍŠIL, J., ROUBALOVÁ, M. et al. *Mládež a hodnoty 2007*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 133-140. ISBN 978-80-244-4142-1.
- [32] PELCOVÁ, N. *Vzorce lidství – filosofické základy pedagogické antropologie*. Praha: Portál, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7367-756-5.
- [33] PRÁZDNÝ, A. *Výchova jako přehodnocování hodnot*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2007, 133 s. ISBN 978-80-7194-990-9.
- [34] PRUDKÝ, L., a kol. *Inventura hodnot – Výsledky sociologických výzkumů ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009. 341 s. ISBN 978-80-200-1751-2.
- [35] PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
- [36] RABUŠIC, L. Je česká společnost „postmaterialistická“? *Sociologický časopis*, 2000, roč. 36. č.1, s. 3-22. ISSN 0038-0288.
- [37] ŘEHÁKOVÁ B. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42. č. 1, s. 107-128. ISSN 0038-0288.
- [38] SAK, P. *Sociální vývoj mládeže*. Praha: SPN, 1985. 105 s.

- [39] SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce: Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evopinizace a informatizace*. Praha: Svoboda, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [40] SCHWARTZ, H.S. *Basic Human Values: An Overview* [online]. The Hebrew University of Jerusalem, 2006 [cit. 2010-07-26]. Dostupný z www: < <http://segrdid2.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper.pdf> >.
- [41] SCHWARTZ, H.S. *Basic Pesonal Values* [online]. Report to the National Election Studies Board, 2007 [cit. 26.7.2010]. Dostupný z www: < <http://www.electionstudies.org/resources/papers/Pilot2006/nes011882.pdf> >.
- [42] SMÉKAL, V. Způsoby zjišťování hodnot v psychologii a pedagogice. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČEK, S., et al. *Hodnoty a výchova – sborník referátů z konference, která se konala 30.-31. srpna 2007 na PdF MU v Brně*. Brno: MSD, 2007, s. 80-109. ISBN 978-80-86633-78-7.
- [43] SOUČEK, J. *Sociální psychologie mládeže: vybrané kapitoly*. Praha: SPN, 1967. 144 s.
- [44] TAXOVÁ, J. *Pedagogicko psychologické zvláštnosti dospívání*. Praha: SPN, 1987. 273 s.
- [45] VACEK, P. *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 123 s. ISBN 80-7041-188-0.
- [46] VÁVRA, M. *Hodnotový portrét evropských zemí. Srovnávací analýza s použitím přístupu Shaloma Schwarze*. Studie CESES FSV UK, Praha: 2007, č. 2, 18 s. ISSN 1801-1640.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Např.	Například.
RVS	Rokeach Values Survey.
Vs.	Versus.
SVS	The Schwartz Value Survey
PVQ	The Portrait Values Questionnaire
Km	Kilometr
č.	Číslo
Koef.	Koeficient
Uspo.	Uspokojivá
Neuspo.	Neuspokojivá
ZŠ	Základní škola
SOU	Střední odborné učiliště
SŠ	Střední škola
VOŠ	Vyšší odborná škola
VŠ	Vysoká škola
VČ	Volný čas

SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ

<i>Obrázek č. 1. Hodnotové typy a jejich vzájemný vztah.....</i>	<i>25</i>
<i>Graf č. 1. Četnost jednotlivých odpovědí na položky v PVQ... ..</i>	<i>52</i>
<i>Graf. č. 2. Průměrná skóre hodnotových typů.....</i>	<i>53</i>
<i>Graf č. 3. Průměrné bodové skóre vyšších hodnotových typů.....</i>	<i>54</i>
<i>Graf č. 4. Četnosti „nejpodobnějších“ a „nejméně podobných“ hodnotových typů.....</i>	<i>55</i>
<i>Graf č.5. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pohlaví.....</i>	<i>56</i>
<i>Graf č. 6. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle počtu sourozenců.....</i>	<i>58</i>
<i>Graf č. 7. Bodového skóre hédonismu u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců.....</i>	<i>59</i>
<i>Graf č. 8. Bodového skóre úspěchu u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců.....</i>	<i>59</i>
<i>Graf č. 9. Bodové skóre benevolence u kategorií jedináčci a 3 či více sourozenců.....</i>	<i>60</i>
<i>Graf č. 10. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle úplné a neúplné rodiny.....</i>	<i>62</i>
<i>Graf č. 11. Bodové skóre tradice a kategorií úplná a neúplná rodina.....</i>	<i>63</i>
<i>Graf č. 12. Bodové skóre konformismu u kategorií úplná a neúplná rodina.....</i>	<i>63</i>
<i>Graf. č. 13. Bodové skóre bezpečnosti u kategorií úplná a neúplná rodina.....</i>	<i>64</i>
<i>Graf č. 14. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle ekonomické situace.....</i>	<i>65</i>
<i>Graf č. 15. Bodové skóre hédonismu u kategorií velmi dobrá a uspo./neuspo.....</i>	<i>66</i>
<i>Graf č. 16. Bodové skóre konformizmu u kategorií velmi dobrá a uspo./neuspo.....</i>	<i>66</i>
<i>Graf č. 17. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle vzdělání rodičů.....</i>	<i>68</i>
<i>Graf č. 18. Bodové skóre samostatnosti u kategorií vzdělání rodičů.....</i>	<i>69</i>
<i>Graf č. 19. Bodové skóre stimulace u kategorií vzdělání rodičů.....</i>	<i>69</i>

<i>Graf č. 20. Bodové skóre úspěchu u kategorie vzdělání rodičů.....</i>	<i>70</i>
<i>Graf. č. 21. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle pocitu štěstí.....</i>	<i>72</i>
<i>Graf č. 22. Bodové skóre tradice pro kategorii pocit štěstí.....</i>	<i>73</i>
<i>Graf č. 23. Bodové skóre bezpečnost pro kategorii pocit štěstí.....</i>	<i>73</i>
<i>Graf. č.24. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle vnímané podpory.....</i>	<i>74</i>
<i>Graf č. 25. Bodové skóre universalismu u kategorie podpora.....</i>	<i>75</i>
<i>Graf č. 26. Bodové skóre konformizmu u kategorie podpora.....</i>	<i>75</i>
<i>Graf č. 27. Bodové skóre bezpečnosti pro kategorii podpora rodičů.....</i>	<i>76</i>
<i>Graf č. 28. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle důvěry.....</i>	<i>77</i>
<i>Graf č. 29. Průměrné bodové skóre hodnotových typů dle společného trávení volného času.....</i>	<i>78</i>
<i>Graf č. 30. Bodové skóre samostatnosti u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>79</i>
<i>Graf č .31. Bodové skóre tradice u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>79</i>
<i>Graf č. 32. Bodové skóre konformizmu u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>81</i>
<i>Graf č. 33. Bodové skóre bezpečnosti u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>81</i>
<i>Graf č. 34. Bodové skóre úspěchu u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>82</i>
<i>Graf č. 35. Bodové skóre hédonismu u kategorie společné trávení volného času.....</i>	<i>82</i>

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka č. 1. Cílové a instrumentální hodnoty M. Rokeache.....</i>	<i>19</i>
<i>Tabulka č. 2. Materialistické a postmaterialistické hodnoty R. Ingleharta.....</i>	<i>21</i>
<i>Tabulka č. 3. Žebříček hodnot české mládeže z výzkumu P. Saka v roce 2002.....</i>	<i>38</i>
<i>Tabulka č. 4. Hodnoty U-testu pro kategorie muži/ ženy.....</i>	<i>57</i>
<i>Tabulka č. 5. Hodnoty U-testu pro kategorie sourozenci.....</i>	<i>61</i>
<i>Tabulka č. 6. Hodnoty U-testu pro kategorie úplná a neúplná rodina.....</i>	<i>64</i>
<i>Tabulka č. 7. Hodnoty U-testu pro kategorie finanční situace.....</i>	<i>67</i>
<i>Tabulka č. 8. Hodnoty U-testu pro kategorie vzdělání rodičů.....</i>	<i>70</i>
<i>Tabulka č. 9. Hodnoty U-testu pro kategorii pocitu štěstí.....</i>	<i>74</i>
<i>Tabulka č. 10. Hodnoty U-testu pro kategorii podpora rodičů.....</i>	<i>77</i>
<i>Tabulka č. 11. Hodnoty U-testu pro kategorii společné trávení volného času.....</i>	<i>83</i>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Věk: .....

Pohlaví: Žena, Muž

Škola:.....

Milí studenti, rádi bychom Vás oslovili s prosbou o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník obsahuje otázky, které nám pomohou poznat, z jakého rodinného prostředí pocházíte a co považujete v životě za důležité. Při vyplňování spoléhejte na svůj první úsudek, nad otázkami nemusíte dlouho přemýšlet. Vždy zakroužkujte jednu odpověď.

I. Část

1. Kolik máte sourozenců?

- 1) 0
- 2) 1
- 3) 2
- 4) 3 a více

2. Vaší rodiče

- 1) jsou spolu oddáni a žijí spolu.
- 2) jsou rozvedeni a Vy žijete jen s jedním z rodičů.
- 3) žijete jen s jedním rodičem a Vaši rodiče nikdy spolu nežili.
- 4) jiné možnosti.....

3. Myslíte si, že finanční situace Vaší rodiny je

- 1) velmi dobrá (můžeme si dovolit vše, co chceme).
- 2) dobrá (když něco chceme, tak si na to trochu našetříme a pak si to můžeme dovolit).
- 3) uspokojivá (po zaplacení základních životních potřeb rodiny nám již moc peněz nezbyvá, takže si toho moc dovolit nemůžeme).
- 4) neuspokojivá (máme finanční potíže).

4. Nejvyšší dosažené vzdělání Vašich rodičů je

- 1) ZŠ
- 2) SOU bez maturity
- 3) SŠ (nebo SOU s maturitou)
- 4) VOŠ, VŠ

5. Cítíte se ve své rodině

- 1) šťastný(á), vždy zůstanete se svou rodinou v úzkém kontaktu.
- 2) nepříliš šťastný(á), těšíte se až budete zcela samostatný(á).

6. Vaší rodiče Vás

- 1) vždy podporují ve Vašich činnostech a plánech.
- 2) podporují ve Vašich činnostech a plánech.
- 3) moc nepodporují ve Vašich činnostech a plánech.
- 4) nepodporují vůbec ve Vašich činnostech a plánech.

7. Svým rodičům se

- 1) můžete vždy se vším svěřit, pochopí Vás.
- 2) občas se svěříte, ale moc Vás nechápu.
- 3) raději nesvěřujete, ale kdybyste měli vážný problém, tak se jim svěřit můžete.
- 4) nesvěřujete se vůbec.

8. Volný čas

- 1) trávíte často všichni společně.
- 2) trávíte někdy společně.
- 3) skoro vůbec netrávíte společně.
- 4) nikdy netrávíte společně.

II. Část

Nyní Vám stručně popíši určité lidi. Přečtete si, prosím, každý popis a označte, jak moc se Vám daná osoba podobá či nepodobá.

Škála podobnosti je následující:

- 6.....Velmi se mi podobá**
- 5.....Podobá se mi**
- 4.....Podobá se mi trochu**
- 3.....Podobá se mi málo**
- 2.....Nepodobá se mi**
- 1.....Nepodobá se mi vůbec**

1. Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním originálním způsobem. 6 5 4 3 2 1

2. Je pro něj důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci. 6 5 4 3 2 1

3. Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti. 6 5 4 3 2 1

4. Je pro něj důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá. 6 5 4 3 2 1

5. Je pro něj důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho bezpečnost. 6 5 4 3 2 1

6. Má rád překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí. 6 5 4 3 2 1

7. Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, dokonce i když je nikdo nepozoruje. 6 5 4 3 2 1

8. Je pro něj důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět. 6 5 4 3 2 1

9. Je pro něj důležité být pokorný a skromný. Nesnaží se na sebe pozornost. 6 5 4 3 2 1

10. Je pro něj důležité užívat si života. Rád si dopřává.
6 5 4 3 2 1
11. Je pro něj důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád svobodu a nezávislost na druhých.
6 5 4 3 2 1
12. Je pro něj velmi důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.
6 5 4 3 2 1
13. Je pro něj důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl.
6 5 4 3 2 1
14. Je pro něj důležité, aby mu vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.
6 5 4 3 2 1
15. Vyhledává dobrodružství, rád riskuje. Chce mít vzrušující život.
6 5 4 3 2 1
16. Je pro něj důležité, aby se vždy choval spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatné.
6 5 4 3 2 1
17. Je pro něj důležité, aby jej lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.
6 5 4 3 2 1
18. Je pro něj důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.
6 5 4 3 2 1
19. Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj důležitá.
6 5 4 3 2 1
20. Tradice je pro něj důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se pořádají v jeho nábožství nebo v rodině.
6 5 4 3 2 1
21. Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil. Je pro něj důležité dělat věci, které mu přinášejí potěšení.
6 5 4 3 2 1

Nyní si přečtete znovu popisy těchto osob 1 až 21 a vyberte dva popisy, ze kterých jeden se Vám podobá nejvíce a jeden nejméně. Jejich čísla запиšte sem:

Nejvíce se mi podobá osoba č.:.....

Nejméně se mi podobá osoba č.:.....

Děkujeme za spolupráci.